ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВ

МУСИГИЛИ КАМЕДИЈАЛАР

АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ АРХИТЕКТУРЫ И ИСКУССТВА

УЗЕИР ГАДЖИБЕКОВ

МУЗЫКАЛЬНЫЕ КОМЕДИИ

(ЛИБРЕТТО)

Издательство Академии наук Азербайджанской ССР
Баку — 1959

1959
131
3в. ш-экил
20031
21502

АЗӘРБАЈЧАН ССР ЕЛМЛӘР АКАДЕМИЈАСЫ
МЕ'МАРЛЫГ ВӘ ИНЧӘСӘНӘТ ИНСТИТУТУ

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВ

785
Һ 33

МУСИГИЛИ КАМЕДИЈАЛАР

(ЛИБРЕТТОЛАР)

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбајчан Республика
КИТАБХАНАСЫ

Азәрбајчан ССР Елмләр Академијасы Нәшријјаты
Бакы — 1959

Тәртиб едәни: *Губад Гасымов*

Редакторлары: *Әли Султанлы*
Губад Гасымов

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВ

ТӘРТИБАТЧЫДАН

Үзеjир Һачыбәјов әсасән бөјүк бир бәстәкар кими танынып. Лакин о еjни заманда маһир бир журналист вә истеʼдадлы бир драматург кими дә фәалиjjәт көстәрмишдир. Белә ки, «Короғлу» истисна олмагла бүтүн ири һәчмли мусиги әсәрләринин мәтн вә либреттоларыны бәстәкар өзү jазмышдыр. Вахтилә һәттө онун бәʼзи драм әсәрләри аjры-аjры китабчалар һалында чап едилиб охучулар арасында jajылмышдыр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, Үзеjир Һачыбәјовун охучулара тәгдим едилән «Мусигили камедиjалар»ы Совет һакимиjjәти дөврүндә биринчи дәфәдир ки, чап олунур. Бу тәшәббүс, шүбһәсиз, драматургун әсәрләринин кениш охучу күтләләринә чатдырылмасында илк аддымдыр.

«Мусигили камедиjалар»а Үзеjирин 1909—1913-чү илләрдә jазмыш олдуғу үч опереттасы («Әр вә арвад», «О олмасын, бу олсун» вә «Аршын мал алан») дахил едилмишдир. Онлардан «Әр вә арвад» бир дәфә дә олсун чап едилмәмиш, «О олмасын, бу олсун» вә «Аршын мал алан» исә мүхтәлиф илләрдә һәр бири үч дәфә чап едилмишдир.

Ү. Һачыбәјовун «Мусигили камедиjалар»ы чапа һазырланаркән олдугча чүзʼи дүзәлиш етмиш вә мүәллифин дилинин демәк олар ки, тамамилә сахланмасына чалышмышыг. Мүәллиф тәрәфиндән көркәмли фарс шаирләри Сәʼди вә Һафиздән истифадә едилән шеʼр парчалары Азәрбаjчан дилинә китаб тәртиб едилән заман тәрчүмә олунмушдур.

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВУН ДРАМАТУРКИЈАСЫ

Азәрбајчан милли операсынын баниси Үзејир Һачыбәјов (1885—1948) ејни заманда мәшһур бир журналист, устад бир драматург олмушдур. Һәм классик бәстәкар, һәм дә көркәмли драматург олмаг мусиги тарихиндә мүстәсна һадисәләрдәндир. Аз-аз бәстәкарлар өз јарадычылығында бу ики чәһәти бирләшдирә билмишләр. Үзејир Һачыбәјов мәһз белә мүстәсна бәстәкарлардандыр.

I

XX әсрин биринчи ики онииллији Азәрбајчан әдәбијјатында сијаси мәфкурәләр вә әдәби үслубларын кәркин мүбаризәси дөврүдүр. Бу дөврдә демократик көрүшләр бир тәрәфдән мәишәтдә феодал-патриархал мүнасибәтләрә, дикәр тәрәфдән дә ичтимаи мәфкурә аләминә нүфуз едән һәр чүр јабанчы идеоложи тә'сирләрә гаршы мүбаризәдә кет-кедә мөһкәмләнир вә үстүнлүк газанырды. М. Ф. Ахундовун мә'нәви тәрбијәси илә ичтимаи мүбаризә мејданына гәдәм гојмуш кәнч гүввәләр инчәсәнәт, әдәбијјат вә мәтбуат аләминдә халг мәнафејинин садиг кешикчиләри кими гызғын фәалијјәт көстәрирдиләр.

Үзејир Һачыбәјовун мусиги, драматуркија јарадычылығы вә журналистлик фәалијјәти XX әсрин белә бир мәс'ул дөврүнә тәсадүф едир. Бир драматург олараг, о, мәһз М. Ф. Ахундов вә Ч. Мәммәдгулузадәнин драматуржи үслубуну изләјәрәк шухлуғу, мәлаһәти, тәбиилији е'тибарилә о заманадәк әдәбијјат тарихиндә мисли көрүнмәмиш камедијалар јазмышдыр. «Әр вә арвад» (1909), «О олмасын, бу олсун» (1909), «Аршын мал алан» (1912—1913) кими оперетталар ејни заманда мусигисиз дә шух камедијалардыр. Бә'зән охучуну бир мәсәлә дүшүндүрүр: бу әсәрләри јашадан шух, мәлаһәтли, көзәл каларитли халг мусигиләридир, ја классик мәзһәкә кими онларын драматуржи чәһәтдән мәһарәтли гурулушлары, күлүшләринин мәзәлилији, тәбиилији вә сүрәкли олмасы? Бу суала чаваб вермәк чә-

тиндир. Чүнки бу әсәрләрдә шух мусиги илә тәравәтли камедија о гәдәр үзви сурәтдә бирләшмишдир ки, онлары бир-бириндән ајырмаг мүмкүн дејилдир. Лакин буна бахмајараг, онлары драматуржи әсәр вә мүәллифини дә бир драматург кими алыб гијмәтләндирмәк Үзејир Һачыбәјовун јүксәк мусиги јарадычылығыны изаһ етмәјә имкан верәр.

Азәрбајчан классик драматуркијасынын ән үмдә кејфијјәтләриндән бири онун мәфкурәчә хәлгилији, мәзмунча ичтимаилијидир. М. Ф. Ахундовун хәләфләри онун тарихи вәсијјәтләринә садиг галараг јени шәраитдә драматуркијамызын инкишафыны тә'мин етмишләр.

XIX әсрин сону вә XX әсрин әввәлләриндә Н. Б. Вәзиров, Ә. Һагвердијев, Н. Нәриманов, Ч. Мәммәдгулузадә кими классик драматургларла бир сырада кичик мәзһәкә јазанлар, водевилчиләр дә јох дејилди. Театр ишләринин кетдикчә кенишләнмәси, сәјјар актјорларын мүхтәлиф әјаләтләрә гастрола чыхмалары јени, зәнкин репертуар тәләб едирди. Бу заман милли драматуркија илә бир сырада классик рус вә Авропа драматуркијасынын бә'зи нүмунәләри дә Азәрбајчан дилинә тәрчүмә едилир, бир чох кичик мәзһәкә вә водевилләр јазылыр вә ја игтибас олунур. Азәрбајчан әдәбијјатынын бу мәрһәләсиндә драматуркија вә нәср үстүн јер тутур. Лакин драматуркијада үслуб вәһдәти јох иди. Бә'зи антиреалист әсәрләрин јаранмасы вә тамашаја гојулмасы дөврүн зиддијјәтли ичтимаи шәраитиндә тәсадүфи дејилди. Бу әсәрләр мәзмунча халг мәнафејинә зидд олдуглары кими, форма вә сәнәткарлыг нөгтеји-нәзәриндән дә зәиф вә мискин идиләр. Она көрә дә һәмин әсәрләр Азәрбајчан әдәбијјатында һеч бир из бурахмадан тезликлә унудулду.

О заман кәнч Үзејир Һачыбәјов мәфкурә чәбһәсинин өн хәттиндә дурдуғу үчүн, бир журналист кими, күнүн ән вачиб мәсәләләри илә әлагәдар иди. Өз мәгаләләриндә халгын талеи илә јашајан журналист даим халг адындан чыхыш едир, фелјетонларында халгын дүшмәнләрини вә чар истибдадыны ифша илә молланәсрәддинчиләрлә чијин-чијинә кедир, мусиги вә драматуржи фәалијјәти илә М. Ф. Ахундов вә Ч. Мәммәдгулузадәнин демократик вә реалист јарадычылыг јолуна дүшүр.

II

«Әр вә арвад», «О олмасын, бу олсун» вә «Аршын мал алан» әсәрләри илә маһир бир драматург кими таныдығымыз Үзејир Һачыбәјов һәр үч әсәриндә Азәрбајчан мәишәти илә јахындан таныш олдуғуну көстәрмишдир. Мүәллиф аилә һәјатыны типик шәраитдә алыр

вә чәмијјәтин јараларыны, заһирән мүтәрәгги зијалыларын «гүссәләрини», «јүксәк арзуларыны» реал мәишәт ајнасында әкс етдирир. Бу әсәрләрдә мараглы һәјат һадисәләри өз дузу вә мәзәси илә чәрәјан едәрәк тамашачыны һејран бурахыр. Бу әсәрләрә бир шеј әлавә етмәк мүмкүн олмадығы кими, онлардан бир шеј ихтисар етмәк дә гејри-мүмкүндүр. Мүәллиф гуру нәсиһәтчилик үсулундан узаглашараг һадисәләри өз чәрәјанына бурахыр, тамашачы исә онлардан өзү үчүн нәтичә чыхарыр.

Мә'лумдур ки, дөврүн маарифчи мәтбуатындан вә бә'зән дә бәдии әсәрләриндән даим бир сәс јүксәлирди: «Нә замана гәдәр биз мүсәлман милләти хаби-гәфләтдән ајылмајачағыг, нә замана гәдәр биз арвадлары әсарәт, гызлары чәһаләт ичиндә сахлајачағыг?» вә и. а. Зеһинләри јоран бу фикирләрин тә'сир даирәсини дәриндән дујан драматург бәдии јарадычылыгда прозаизм вә рупорчулуг јолуну тутмамыш вә һадисәләрин тәбии чәрәјанына сүн'и васитәләрлә мүдахилә етмәмишдир.

Камедијанын мүбаризә хәттиндә верилән һејвәрә, бајағы һиссләри нәчиб вә инсани һиссләрә гаршы гојаркән, нәтичә е'тибарилә, бирингчиләрин күлүнч олмасы, икинчиләрин исә рәғбәтлә гаршыланмасы драматургун нәзәрдә тутдуғу ичтимаи гајәләри тамашачыја даһа тә'сирли ашылаја билирди.

Мүәллиф заһири күлүш вә тә'сирләрдән истифадә етмир; онун һәр бир әсәриндә күлүш мөвзунун дахилиндән доғур, бәдии тә'сир камедијаларын тәбии чәрәјаны нәтичәсиндә мејдана чыхыр. Һадисәләрин бу тәбии чәрәјаны шәраитиндә тачир Әскәр вә Сәрвәр, Султан бәј вә Рүстәм бәј, Мәшәди Ибад, Күлчөһрә вә Күлназ, Сәнәм, Телли вә Күлпәри мүстәсна сурәтләр дејил, бәлкә XX әсрин әввәлләриндә Азәрбајчан чәмијјәтинин реал адамларыдыр.

Үзејир Һачыбәјовун камедијаларында канфликт һәјати, долашыг вә мүрәккәбдир. Илк пәрдәдән һадисәләр өз ади јолундан чыхараг гарышыр, долашдыгча долашыр, лакин әсәрин ахырында шух бир сонлугла битир. Драматургун әсл мәһарәти интриганы хүсуси бир тәмкинлә идарә едә билмәсиндәдир. Сәрвәр гурачағы бүтүн кәләкләри учадан сөјләмиш олсајды тамашачы әсәрин сонуну интизарла көзләмәзди. Бу чәһәт, јә'ни тамашачыны интизарда бурахмаг Үзејир Һачыбәјовун камедијаларынын сонлуғу үчүн характерикдир. Бу әсәрләрдә диггәти чәлб едән даһа бир чәһәт дә вардыр; о да бундан ибарәтдир ки, ичтимаи шәраит вә мүәјјән характерләр һадисәләрин инкишафына, һадисәләрин инкишафы исә өз нөвбәсиндә вәзијјәтин вә характерин дәјишмәсинә тә'сир көстәрир.

Драматург өз камедијаларында камик вәзијјәтләрлә бәрабәр лирик вә драматик сәһнәләр дә јарадыр. Күлчөһрәнин вә Күлназын,

Әскәрин вә Сәрвәрин саф ешгиндән доған лирик нәғмәләр, һадисәләрин камик планына хәләл кәтирмир, әксинә, ону гүввәтләндирир.

Үзејир Һачыбәјов маһир мүкалимә устасыдыр. О, журналистлик фәалијјәтинин илк илләриндә јаздығы бә'зи фелјетонлары сөһбәт шәклиндә верәрәк, реал таблолар јаратмышдыр. Үмумијјәтлә, Үзејирин, мүкалимәләрин гурулушунда јаратдығы тәбиилик вә көзәллик аз-аз драматургларымызын әсәрләриндә нәзәрә чарпыр. О, мүкалимәјә мүәјјән рәнкарәнклик вермишдир. Белә ки, һазырчаваблыг, сөз ојуну, сөзләрин тәкрары, чавабда инадкарлыг, јығчамлыг, сөзләрдә ики мә'налылыг, кәнара дејилән сөзләр вә саирә бу кими јени үнсүрләр сәһнәни чанландырыр. Мисал үчүн, Рүстәм бәјлә Күлназын «Гызым, сәнә јајлыг алым!», Рүстәм бәјлә Сәнәмин «Ај гыз, кәл сән данышма!», Рүстәм бәјлә Мәшәди Ибадын «Пул веримми?», Мәшәди Ибадла Сәрвәрин «Оғлан, сән кимсән?», Сәрвәрлә Мәшәди Ибадын «Јазым дә, валлаһ бу саат јазым!» сөзләри илә башлајан мүкалимәләри, көрүндүјү кими, бир јениликдир.

Үзејирин мусигидә олдуғу кими, драматуркијада да үстүнлүјү онун демократизми вә хәлгилијиндәдир. Бу чәһәт драматургун һәм мөвзуларында, һәм јаратдығы суретләрдә вә һәм дә күлүшләринин мәзмунунда өзүнү көстәрир. Халгымыза хас олан хош бир јумор, һикмәтли ифадәләр, шән сәһнәләр, хошнијјәт, лирик әһвал-руһијјә Ү. Һачыбәјовун камедијаларыны һәр чүр ағырлыг вә чансыхычылыгдан узаглашдырмышдыр.

Бөјүк рус шаири А. С. Пушкин «Мотсарт вә Салјери» әсәриндә ики бәстәкары данышдырыр. Салјери гәмкин Мотсарта тәсәлли верәрәк дејир: «Бомарше мәнә дејәрди ки: гулаг ас, гардашым Салјери! Үрәјинә гүссә доланда ја бир шүшә шампански ач, ич вә јахуд «Фигаронун тоју»ну бир дә ач, оху». Һәмин фикри ејнилә «О олмасын, бу олсун» вә «Аршын мал-алан» һаггында да сөјләмәк олар. Гејд етмәк лазымдыр ки, үмумијјәтлә драматуркија тарихиндә белә шух, мәзәли күлүшләрлә долу, нәш'әли, әјләндиричи камедијалар аздыр.

III

Үзејир Һачыбәјовун бәстәкарлыг фәалијјәти онун 1908-чи ил јанварын 25-дә тамашаја гојулан «Лејли вә Мәчнун» операсы илә башлајыр. Азәрбајчанда милли опера јарадычылығынын илк нүмунәси олан бу әсәр милли нот системли мусигимизин тәмәли олмушдур. Бундан сонра бәстәкар халг әфсанәләри мөвзусунда «Шејх Сән'ан» (1909), «Рүстәм вә Сөһраб» (1910), «Шаһ Аббас вә Хуршидбану» (1912), «Әсли вә Кәрәм» (1912), «Һарун вә Лејла» операларыны јазыр.

Либреттонун бәстәкарын өзү тәрәфиндән јарадылмалы олдуғуну һеч бир заман јаддан чыхармајан Үзејир бүтүн бу операларын либреттоларыны өзү јазмышдыр. Лакин ону бир драматург кими танытдыран әсасән мусигили камедијаларынын мәтнидир. Бу әсәрләрин мөвзусу мүасир һәјатдан алынмышдыр; мүәллиф өз шәхси мүшаһидәси әсасында һәјат һәгигәтләрини јығчам шәкилдә бәдии јүксәклијә галдырмыш, чанлы реал характерләр јаратмыш, һадисәләри мәишәтдә һөкм сүрән типик коллизијаларла чанландырыб һәрәкәтә кәтирмишдир. Әсатирләр, әфсанәләр, тарихи мөвзулар мүәллиф үчүн нисбәтән һазыр олдугда да белә һәјати, мүасир мөвзулар сәнәткарлардан даһа јүксәк јарадычылыг чәһди вә јарадычылыг мәһарәти тәләб едир. Ү. Һачыбәјов өзүнүн педагожи вә журналистлик фәалијјәти илә зәнкин мүшаһидә габилијјәтинә јијәләнмәклә бәрабәр, өз фелјетонлары илә мүәјјән јарадычылыг тәчрүбәси дә әлдә етмишди. О, мә'налы фелјетонларыны охучуја чатдыра билир, ону күлдүрмәји вә гәзәбләндирмәји бачарырды. Онун бә'зи фелјетонлары һәтта јығчам бир бәдии әсәрин мөвзусу ола биләр.

Беләликлә, халг әдәбијјатындан, әфсанәләрдән алдығы мөвзуларла бир сырада бәстәкар-драматург феодал-патриархал мүнасибәтләрин тәбии нәтичәләри олан бир сыра һәјат сәһнәләриндән јығчам камедијалар да јарадыр.

Үзејир Һачыбәјовун мүасир һәјатдан јаздығы илк әсәри «Әр вә арвад» мусигили камедијасыдыр. 1909-чу илдә јазылан бу әсәр 1910-чу ил мајын 24-дә тамашаја гојулмушдур. Камедија кәнч Мәрчан бәјлә арвады Миннәт ханым арасында зиддијјәтдән башлајыб, бу хәтт үзрә дә инкишаф едир.

Варлы Мәрчан бәј өз дөврүнүн буржуа кәнчләри үчүн характер олан гумар ојнамаг, мејханаларда, казиноларда ејш-ишрәтлә мәшғул олмаг хәстәлијинә тутулмушдур. XX әсрин башланғычында бир чох јазычылар мүхтәлиф бојаларла белә кәнчләрин сурәтини јаратмыш вә онларын һәјат фачиәләрини көстәрмишләр.

Камедија Мәрчан бәјин арвадындан шикајәти илә башлајыр. О, арвадынын тәфтишиндән гуртармаг үчүн ону бошамаг фикриндәдир. Лакин арвады бошамаг үчүн кәбин пулу верилмәлидир. Варлы Мәрчан бәј кәбин пулуну вермәк истәмир. О истәјир ки, бир кәләклә арвады бошасын вә она гул ола биләчәк, «сөзүнә бахан» башга бир арвад алсын. Демәли, Мәрчан бәј өз алчаг еһтирасларыны тәрк едә билмир, бәлкә һәмин еһтираслара азад имканлар ахтарыр. Бу ахтарышлар ону даһа намуссуз үсуллара әл атмаға вадар едир. Бе-

лә ки, Мәрчан бәј Кәрбәлајы Губад адлы бир һејвәрә кишини товлајараг, арвады Миннәт ханымы она әрә вермәк истәјир. Өз чиркин ишләринин әсири олан Мәрчан бәј белә бинамуслуғу гәбул етмәјә гәдәр кәлиб чыхыр. Онун бу рәзил еһтирасы әсәрин сонуна кими давам едир.

Лакин Миннәт ханым да ачиз, гул вәзијјәтиндә јашајан гадынлардан дејилдир. О, әринин бу һејвәрә мејилләринә гаршы чыхыр, әринин кәләкләринә кәләклә чаваб верир. Белә ки, Мәрчан бәјин һазырладығы Кәрбәлајы Губадла көрүшмәк үчүн гараваш Күлпәрини һазырлајыр; о бири тәрәфдән көзәл бир ханымын адындан әри Мәрчан бәјә ашиганә бир мәктуб јазыр. Һәр ики тәрәфдә һазырлыг кедир. Мүбаризә Мәрчан бәјин алдығы мәктубла даһа да сүр'әтләнир. Лакин сонра мә'лум олур ки, чадрада Мәрчан бәјин евинә кәлән кәлин өз арвады Миннәт ханымдыр. Кәрбәлајы Губадын алдатдығы гадын исә гараваш Күлпәридир. Демәли, Миннәт ханымын намуслу, хошнијјәт кәләкләри Мәрчан бәјин намуссуз, бәдхаһ кәләкләринә галиб кәлир. Беләликлә, Мәрчан бәјлә Кәрбәлајы Губад чадраја бүрүнмүш гадыны танымадыглары үчүн бәднам олурлар.

Гаршы-гаршыја гојулмуш ики тәрәф арасында хор фәал сурәтдә ишә мүдахилә едир. Мараглы орасыдыр ки, хор гаравашлардан, нөкәрләрдән тәшкил олунмуш вә Миннәт ханымын тәрәфиндә дајанмышдыр. Хорун һаглы мүһакимәләри вә Мәрчан бәјә гаршы тәнгиди мүнасибәти әсәрин әхлаги гајәләрини ајдынлашдырыр. Мәрчан бәјин бәдхаһ вә чиркин еһтирасларыны нифрәт вә гәзәблә гаршылајан тамашачы хорла бәрабәр Миннәт ханымын фәал мүбаризәсинә һагг газандырыр. Ејни заманда тамашачы дәрк едир ки, аиләдә баш верән белә бајағы әһвалатлар феодал-патриархал мүнасибәтләринин тәбии нәтичәләридир.

Илк гәләм тәчрүбәси олан бу камедијада һәлә һәјат сәһнәләри садә јолларла драматикләшдирилмиш мүрәккәб сәнәткарлыг хүсусијјәтләриндән мәһрумдур. Бурада јалныз һәјатын бир кушәси ишыгландырылмыш, сурәтләр ләтифәләрдә верилән инсан сурәтләри сәвијјәсиндән чох да јүксәјә галха билмәмишдир. Јәгин елә буна көрә дә мүәллиф өз сағлығында әсәри чап етдирмәмишдир.

IV

«О олмасын, бу олсун» әсәри Ү. Һачыбәјовун јарадычылығында јени мәрһәлә тәшкил едир.

«О олмасын, бу олсун» аилә вә мәишәт камедијасыдыр. Әсәрин мөвзусу јалныз Азәрбајчан һәјаты үчүн дејил, бәлкә бүтүн Јахын вә Орта Шәргдә мүсәлман дүнјасы үчүн характерикдир. Тәәччүблү дејилдир ки, әсәр һәм Јахын, һәм дә Орта Шәргдә кениш сурәтдә јајылмыш вә индијә гәдәр театрларын репертуарындан чыхмамышдыр, һәтта бә'зи јерләрдә камедија јерли бир әсәр кими ојнанмагдадыр. Мәсәлән, шәргшүнас Ј. Н. Марр Ирана сәјаһәт етдији заман бурада әсәрә бахмыш вә бу барәдә өз тәсәррүфатыны јазаркән һәтта јанлыш олараг ону Иран халг драматуркијасына аид етмишдир.

Гоча, варлы бир кишинин пул күчүнә кәнч бир гызла евләнмәси вә бундан доған драматик, камик нәтичәләр әдәбијјат вә драматуркијамызын көһнә мәһнысыдыр. Анчаг бу мөвзу Үзејирин гәләми алтында тәзә вә шух бир камедијаја чевриләрәк, көзәл бир сәнәт әсәри кими мејдана чыхмышдыр.

Бәј ата јохсуллуг үзүндән өз кәнч вә көзәл гызыны гоча, лакин варлы, ејбәчәр бир баггала пул илә сатыр. Атанын бә'зи тәрәддүдләри олса да, пул онун көзүнү јуммушдур; о, Мәшәди Ибадла гоһум олмаға тәләсир. Һалбуки көзәл Күлназын кәнч севкилиси вар. О, јохсул бир тәләбә олса да, Күлназ бу барәдә дүшүнмүр. Беләликлә, әсәрдә ики аләм гаршы-гаршыја гојулмушдур; үз-үзә кәлән бу ики аләмин тоггушмасы шәраитиндә һадисәләр мараглы сәһнәләрлә рәван бир шәкилдә чәрәјан едир.

Ата гызыны Мәшәди Ибада вермәјә һазыр олдуғу кими, Мәшәди Ибад да гызы алмагда тәрәддүд көстәрмир. Бу издивач онларын һәр икисинә гануни көрүнүр. Рүстәм бәјин дост-ашнасы да көрүш вә тој мәчлисләриндә белә бир инамла иштирак едирләр; онлар ејни заманда баша дүшүрләр ки, Рүстәм бәј Мәшәди Ибадын пулуна көрә онунла гоһум олур, лакин белә үзданираг гоһумлугда гануна мүғајир бир иш көрмүрләр. Демәли, Мәшәди Ибадын Күлназы алмаг тәшәббүсү кечмиш чәмијјәтин гајдаларына зидд дејил, бәлкә ганунаујғун бир һадисәсидир.

Гаршы тәрәфдә дајанан икинчи аләмин нүмајәндәләри көһнә чәмијјәтин бу ганунуну позмаг үчүн өлүм-дирим мүбаризәси апарырлар. Күлназла Сәрвәр бири-бирини саф мәһәббәтлә севирләр. Нә пул, нә дөвләт бу ешги поза билмәк игтидарында дејилдир. Күлназла Сәрвәрин севкисини гараваш Сәнәмдән башга бир кәс гануни һесаб етмир.

Тәрәфләрин апардығы мүбаризәнин нәтичәси әсәрин идејасыны, кампазисијасыны, һәтта жанрыны да тә'јин едә биләрди. Әкәр кечмиш чәмијјәтин ганунуна ујғун олараг Мәшәди Ибад Күлназы алса иди, ону да әввәлки арвадлары кими евдә гыфыллајыб дуканына кедәчәкди. Күлназ һәр заман гапаз, јумруг алтында галачагды. Севмәдији адамла јашамасы Күлназын һәјатында дәһшәтли бир фачиә олачагды. Бунунла драматург тамашачылары јалныз ағлада биләрди. Әсәрин кампазисијасы да буна ујғун сурәтдә дәјишмәли иди.

Сәрвәрлә Күлназын өз мурадларына чатмалары исә Мәшәди Ибады һөкмән күлүнч бир вәзијјәтдә гојачаг, пуллары әлиндән кедәчәк, вар јохдан чыхыб сојулачагды. Нәинки Мәшәди Ибад өзү, һәтта көһнә чәмијјәтин бу мәнфур гајдалары да ифша едиләчәк, әсәр кечмиш аилә һәјатынын ејдәчәрликләрини ифша едән бир камедија олачагды. Драматург әсәрин идејасыны даһа да конкретләшдирмәк мәгсәдилә икинчи јолу интихаб етмиш, ифшаны көз јашындан үстүн тутмушдур.

Камедијада ифшанын әсас һәдәфи Мәшәди Ибаддыр; пул дағарчығы олан Мәшәди Ибад шәһвани-һејвани һиссләр учундан этәк долусу пул итирир. Рүстәм бәјә вердији башлыгдан әлавә, Рүстәм бәјин дост вә ашналары мүхтәлиф бәһанәләрлә ону сојурлар. О, пул илә данышыр, пул илә адамлары танıјыр. Ач һәрифләр ичәрисиндә чиби долу гоча бир тәрәфдән өзүнү һаким вәзијјәтдә һисс едирсә, дикәр тәрәфдән амансызчасына сојулур.

Пул буржуа чәмијјәтиндә һәрәкәтверичи бир гүввә олмушдур. Һамынын нәзәри Мәшәди Ибадын чибиндәдир. Намус да, мәтбуат да, гочу да она сатылыр. Лакин мүәллиф Мәшәди Ибады һаким вәзијјәтдә сахламыр. Әсәрин һәр сәтриндә о ифша олунур; тәкчә башгалары дејил, һәтта о өзү дә өзүнү ифша едир. Мәшәди Ибадын ики монологу вардыр; бу монологлар бүтүн әсәр боју өз-өзүнү ифшанын јекунларыдыр.

Мә'лумдур ки, камедија јазмаг фачиә јазмагдан чәтин олдуғу кими, камик монолог јазмаг да фачиә монологу јазмагдан чәтиндир. Драматуркија тарихиндә чохлу фачиә монологлары вар. Лакин камик монологлар чох аздыр (Бомаршенин «Севилија бәрбәри», «Фигаронун тоју» әсәрләриндә Фигаронун монологларыны гејд етмәк олар). Мүбалиғәсиз демәк олар ки, Мәшәди Ибадын монологлары драматуркија тарихиндә өз чанлы камиклији илә диггәтә лајигдир.

Мәшәди Ибаддан башга камедијада Рүстәм бәј вә онун достлары да ифша олунурлар.

Рүстәм бәј јохсуллашмыш, ачкөз бир задәкандыр. XX әсрин әвәлләриндә Азәрбајчан бәјлијинин характер нүмајәндәси олан Рүстәм бәј гызыны пула сатыр. Белә ки, онда пулсузлугла аталыг һисси бир-бирилә мүбаризә апарыр. О дејир: «Һәрчәнд Мәшәди Ибадын бир-ики мин манат гулағыны кәсдим, амма Күлназа јазығым кәлир. Бинәва бәдбәхт олачагдыр, мәним гызым Мәшәди Ибадын тајы дејилдир, амма нә ејләмәк; пулсузлуғун үзү гара өлсүн». Јохсуллуг, еһтијач гаршысында гызынын бәдбәхтлијинә разы олан Рүстәм бәј М. Ф. Ахундовун, Н. Вәзировун, Ә. Һагвердијевин јаратмыш олдуглары бәј сурәтләринин XX әсрин әввәлләриндә мејдана чыхмыш јени бир нүмајәндәсидир. О, тәсәррүфатла әлагәсини кәсмиш, шәһәрдә исә горхунч јохсуллугла гаршы-гаршыја кәлмишдир.

Рүстәм бәјин достларындан гәзетчи Рза XX әсрин әввәлләриндән Азәрбајчана нүфуз етмәјә башлајан пантүркист тә'сирләринин бир ифадәчисидир. О, «Фүјузат» типли мәтбуатла бағлы бир журналистдир. Мәчлисдә сағлыг дејән журналисти өз достлары башә дүшмүр. Үзејир дилдә османчылыға гаршы мүбаризә илә бир сырада буржуа мәтбуатынын сатгынлығыны да ифша едир. Мәшәди Ибад һәр аддымда пулуна күвәнирсә, гәзетчи Рза сатгын гәләми илә һамыны горхудур.

Интелликент Һәсән русча тәһсил алмыш зијалыдыр. XIX әсрдән е'тибарән Азәрбајчанын ән габагчыл вә мүтәрәгги шәхсијјәтләри русча тәһсил аларағ, бөјүк рус халгынын әлдә етдији зәнкин елми, фикри, фәлсәфи, әдәби, ичтимаи наилијјәтләри Азәрбајчанда јајмагла өз халгыны орта әср ән'әнәләринин чәһаләтә сүрүкләјән әгидәләринин әсарәтиндән хилас етмәјә, ону мәдәни милләтләрә чатдырмаға чалышмышлар. М. Ф. Ахундовдан сонра Һ. Зәрдаби, Н. Вәзиров, Ә. Һагвердијев, Ч. Мәммәдгулузадә кими јүзләрчә габагчыл зијалы Русија мәдәнијјәтинин Азәрбајчанда чарчылары олмушлар. Лакин бу бөјүк сималар арасында рус тәһсили вә тәрбијәсини дүз күн баша дүшмәјән тәк-тәк интелликент Һәсән кимиләр дә ох дејилди. Онлар халгдан узаглашараг лүзумсуз, кәрәксиз адамлар һалына дүшмүшдүләр.

Доғрудур, интелликент Һәсән чыхышында Мәшәди Ибады дүзкүн характеризә едир, онун сурәтини чәсарәтлә мејмуна охшадыр. Лакин фүрсәт дүшдүкдә әлли манат алыб, Мәшәди Ибады мәһкәмәјә вермир. Интелликент Һәсәнин дили хүсусилә јухарыда көстәрилән зијалыларын дили үчүн характерикдир ки, бөјүк әдиб Мәммәдгулузадә вә Сабир дә онлары мәнфи сурәтләр кими гәләмә алмышлар.

Рүстәм бәјин башына топлашан чәмијјәтин «баш сүтун»ларындан бири дә гочу Әскәрдир. Бәдии әдәбијјатда Бакы гочусунун сурәти илк дәфә олараг бу камедијада верилир. Бу исә чох чәсарәтли тәшәббүс иди. Асудә вахтда пиштовла данышан гочу Әскәр фитдән горхуб гачыр. Фит полис демәк иди, фит һөкумәт демәк иди. Гочу һөкумәтдән вә полисдән горхурду. Онун гылынчы јалныз авам чамаат арасында ити иди.

Беләликлә, Рүстәм бәји әһатә едәнләр феодал-патриархал мүнасибәтләри шәраитиндә чәмијјәтин түфејлиләридир.

Гаршы тәрәфин—Күлназла Сәрвәрин севкиси бүтүн әсәр боју лирик хәтдә инкишаф едир. Күлназ да, Сәрвәр дә өлмәјә разыдырлар, лакин бири-бирләриндән ајрылмаға јох. Онларын һәр икисинин

көз јашлары, әһд-пејманлары, таледән шикајәтләри камедијанын инчә, лирик һиссәсини тәшкил едир. Ән нәһајәт, чыхылмаз вәзијјәт Сәрвәри кәләкбазлыға мәчбур едир.

Сәрвәрин душүнүлмүш кәләјинә гәдәр Рүстәм бәјин гәрарына јалныз гараваш Сәнәм ачыгдан-ачыға е'тираз едир. Сәнәм, халг нүмајәндәси кими, сағлам фикирли, мүһакимәли, ағыллы бир гадындыр. О, олдугча чәсарәтли, довтәләб вә фәалдыр. Онун кинајәләри дә ох кими батыр. Бу чәһәтдән Һамбалын да кинајәли сөзләри диггәтә лајигдир. Белә ки, «Мәшәди, олмаја оғурлуға кедирсән?» чүмләси илә әсәрә дахил олан Һамбал, ики пәрдә бојунча Мәшәди Ибадын ајрылмаз көлкәси кими ону тә'гиб едир, јери кәлдикчә ону гамчылајыр. Һамбалын:

«Мән ашиг о кәндә дә,
Белә о кәндә дә, бу кәндә дә.
Белә әчәб оғлан гојуб кетмисән
А бу кишини әкән дәдә!»

бајатысында дәрин бир истеһза, мә'налы бир кинајә вардыр. Онларын ики пәрдә боју гоша кәзмәләри күлүшү гүввәтләндирир.

Камедијанын сонлуғу Сәрвәрин кәләји илә битир. Әлбәттә, сонлуг шәртидир вә мүәллифин әхлаги көрүшләринин гәләбәси кими әсәрә шухлуг кәтирир. Бир әтәк пул хәрчләјән Мәшәди Ибадын Сәнәмлә галмасы, онун өз еһтирасындан әл чәкмәси демәк дејилдир. Бу, онун бәлкә дә Сәнәмлә кифајәтләниб, бир даһа хәрчә дүшмәмәк гәрары илә бағлы иди. Бу сурәтлә әсәрин канфликти барышмаз вә рәван бир шәкилдә ахыра гәдәр давам едир.

Камедија феодал-патриархал мүнасибәтләрин һаким олдуғу Азәрбајчан чәмијјәтиндә ејбәчәр аилә әлагәләринә гаршы чеврилмиш кәскин бир сатира иди. Мәшәди Ибадын ады, халг арасында үмумиләшәрәк, белә һејвәрә евләнмәләрин үмуми бир рәмзи кими инди дә јад едилмәкдәдир.

V

Петербургда охујаркән Ү. Һачыбәјовун јаздығы «Аршын мал алан» (1912—1913) опереттасы јалныз Азәрбајчанда дејил, Јахын Шәргдә, Русијада вә Гәрби Авропада ән чох јајылмыш вә танынмыш әсәрләрдәндир. Бәстәкар өз мусиги јарадычылыг үслубуна садиг галмыш, ону халг мусигиси әсасында бәстәләмишдир. Гејд етмәк лазымдыр ки, чазибәдар мусигиси илә бәрабәр, әсәр драматуржи гурулуш нөгтеји-нәзәриндән дә мисилсиз, шух бир камедијадыр.

Әсәрин сүжети бир-бирилә бағлы үч мүһүм ичтимаи матив үзәриндә гурулмушдур: 1) көрмәдән, севмәдән, бахта-бахт евләнмәкми

вә јахуд азад севки, көрүб севмәк, севиб евләнмәк?; 2) кечмиш Азәрбајчанда гызларын әшја кими алыныб сатылмасы; 3) севкини инкар едән синфи бәрабәрсизлик. Һәр үч матив әсәрин мәфкурә хәттини тәшкил етмәклә бәрабәр, биринчи мативин әтрафында доланшыр.

Азәрбајчанда ичтимаи фикрин инкишаф тарихиндә вә бәдии әдәбијјатда гадын вә севки азадлығы аиләнин баш мәсәләси олмуш, гадыны дини әгидәләрин әсарәтиндән хилас етмәк, она инсанлыг һүгугу вермәк уғрунда чидди мүбаризә апарылмышдыр. XX әсрин биринчи рүбүндә мүртәче-буржуа көрүшлү зијалылар вә руһаниләр гадынын јашынмасы (тәсәттүри-нисван) фикрини орталыға атдыглары вахт дөврүн ән габагчыл адамлары истәр мәтбуатда, истәрсә дә бәдии әдәбијјатда белә мүртәче фикирләрә гаршы чыхыш етмишдиләр. Көрүб севмәк, севиб евләнмәк мәсәләсини илк дәфә бәдии әдәбијјатда белә канкрет шәкилдә гојуб һәлл едән Үзејир Һачыбәјов олмушдур. «Аршын мал алан» камедијасы да елә бу мүһүм мәсәләјә тохунмушдур.

Биринчи пәрдәнин әввәлиндә кәнч Әскәр евләнмәјин әсас чәтинлији гаршысында дәрдини ачыб дедији заман милјонларла кәнчин гүссәсини ифадә едир. Икинчи пәрдәнин әввәлиндә Күлчөһрә ејни шикајәтлә милјонларла гызларын көз јашына јекун вурур.

Севмәдији адама әрә верилән Күлчөһрәнин гүссә илә долу үсјанкар сәсини әкс сәдасыны дүнја әдәбијјатынын бир чох классик әсәрләриндән ешитмәк олар. Бу сәс о гәдәр үмуми, инсани характердашыјыр ки, һәр халга, һәр милләтә танышдыр. Күлчөһрә: «Ох! Бу нә әзабдыр мән чәкирәм. Мәни күч илә, зор илә әрә верирләр, билмирәм кимә верирләр, мәни севдијимдән ајырырлар. Истәмирәм мән бу дөвләти, дәсткаһы. Мән өз севкилими истәјирәм!» дејиб ағладығы вахт әсарәт алтында, мүәјјән мәгсәд үчүн зорла әрә верилән милјонларла гызын үрәк чырпынтылары илә ағлајыр. Күлчөһрәнин кәдәри нә гәдәр үмуми-инсани олса да, о, мүәјјән дөвр үчүн, кечмиш Азәрбајчан чәмијјәти үчүн характер олан бир азәрбајчанлы гызыдыр.

Әкәр көрмәдән әрә верилмәк ислами әгидәләрин гануну исә, бәј гызыны аршынмалчыја әрә вермәмәк дә синифли чәмијјәтин гануну иди. Гызыны күчлә аршынмалчыја, «базар кәдәси»нә әрә вермәк истәмәјән Султан бәј дејир: «Гудурған оғлу гудурған, бир дул халасынын әвәзиндә көзәл-көјчәк гызымы истәјир. Куја ки, мән гызымдан әл чәкмишәм ки, базарын кәдәсинә верәм... Мән бир бәјәм ки, бүтүн танышларым адымы әзбәр билир. Әши, хан илә аш јемирәм ки, бу-

20031
М. Ф. Ахундов адына
Азәрбайчан Республика
КИТАБХАНАСЫ

ғум јаға батар, бир кәдәнин бириси мәнә көјә олмаг истәјир». Султан бәјин синфи мүһакимәләри икинчи вә үчүнчү пәрдәдә баш мативә бир әлавә кими сәсләнир. Бу ичтимаи мативләр мараглы кампазисијада, чазибәли вә ајдын характерләрин симасында елә мәһарәтлә верилмишдир ки, тамашачыда чошғун һәјәчан ојадыр. Күлчөһрәнин гүссәләринә шәрик олан тамашачы ислами әгидәләрә, мүһафизәкар көрүшләрә нифрәт едир, Күлчөһрә илә Әскәрин узун анлашылмазлыглардан сонра бири-бирләринә чатмаларына севинир.

Камедијада үчмәртәбәли ешг үзәриндә гурулмушдур. Кәнчләрин ешги (Әскәр—Күлчөһрә, Сүлејман—Асја) драматик-лирик хәтдә инкишаф етдирилирсә, гочаларын (Султан бәј—Чаһан хала) вә нөкәрлә гаравашын (Вәли—Телли) ешги она гаршы бир пародија шәклиндә верилдијиндән һәр икиси сурәкли күлүш доғурур.

Султан бәј евләнмәји јалныз өз раһалығы хатиринә бир нәфәр молла, үч манат пул, бир кәллә гәндлә һәлл етмәјә чалышырса, Вәли илә Телли һәр шејдән әввәл: «Пулун вар?—Вар, вар!» илә мәсәләни һәлл едирләр. Күлүш онларын мүнасибәтиндән әлавә ејни заманда характерләриндәдир.

Һәм драматик, һәм дә камик үнсүрләрин бирләшдији «Аршын мал алан» мусигили камедијасынын кампазисијасы да мараглыдыр.

Тәдричлә ачылан долашыг әһвалат даими интизар доғурур. Кәнч Әскәр тачирдир, һәм дә аршынмалчы ролунда гыз ахтарыр. Күлчөһрә ону аршынмалчы, Султан бәј исә бир тачир кими таныјыр. Султан бәј гызыны вә күрәкәнини көрмәјә кәләркән евдә аршынмалчы Әскәрлә гаршылашыр. Бура ејни заманда тачир Әскәрин евидир. Күлчөһрәни тачир Әскәрин адамлары көтүрүб гачыр. О, севдији аршынмалчыдан мәһрум едилдији үчүн өзүнү өлдүрмәк гәрарына кәлир, лакин көзләмәдији һалда аршынмалчы илә растлашыр. Султан бәј Чаһан халаны аршынмалчынын халасы билир. Һалбуки күрәкәнинин евиндә мә'лум олур ки, Чаһан тачир Әскәрин халасыдыр. Елчилијә кедән Сүлејман Асјаја раст кәлир. Ону Султан бәјин гызы Күлчөһрә биләрәк, гара фикирләрә дүшүр. Лакин сәдагәт хәјанәтә галиб кәлир. Күлчөһрә Әскәрә нишанланыр. Сүлејман досту Әскәрин евиндә билир ки, Асја Күлчөһрә дејил. О, Султан бәјин гардашы гызыдыр, өзү дә субајдыр. Драматург бүтүн бу анлашылмазлыглары сүн'и үсулларла дејил, Азәрбајчан һәјаты үчүн характер олан чох тәбии бир мәсәлә үзәриндә гурмушдур ки, бу да чадра вә гадынларын јашынма мәсәләсидир. Даһа доғрусу, көстәрилән анлашылмазлыглар чадранын вә јашынманын тәбии нәтичәси кими мејдана чыхыр.

Беләликлә, мүсәлман аләминин хурафатына гаршы Сүлејман вә Әскәр тәрәфиндән гурулмуш мәһарәтли маскарад, сүжети даһа да мараглы етмәклә бәрабәр гадын әсарәтинә, чадраја, јашынмаја гаршы нифрәт ојадыр.

Мараглы сүжет персонажларын сајыны да мәһдудлашдырмышдыр. Камедијада сәккиз персонаж иштирак едир. Оғлан евиндә үч субај оғлан, бир дул гадын, гыз евиндә исә үч субај гыз вә бир дул киши вардыр. Ики ев бири-бирилә «икибашлы гоһум» олур; әһвалат, севәнләрин арзу етдикләри кими, шән бир сонлугла битир.

Үзејир Һачыбәјовун мусигили камедијаларыны мусигисиз дә тамашаја гојмаг мүмкүндүр. О, сөзү јардымчы, мусигини әсас билән бәстәкарлардан дејилдир. Үзејир сөзлә мусигини үзви сурәтдә бирләшдирмәји зәрури сајан устад бир сәнәткардыр. Бунун нәтичәсидир ки, о, өзүнүн зәнкин халг мусигиси хәзинәсиндән гидаланан опереттаcларыны јазаркән һәјати дәриндән билән исте'дадлы бир драматург кими әбәди шөһрәт газанмышдыр.

«Аршын мал алан» бир чох Шәрг вә Гәрб халгларынын дилләринә тәрчүмә едилмиш, мүхтәлиф милләтләрин театрларында тамашаја гојулмушдур. Көркәмли режиссор Рза Тәһмасибин һәмин әсәр әсасында чәкдији «Аршын мал алан» кино-филми әсәрин шөһрәтини даһа узагларa јајмышдыр. Драматургун «О олмасын, бу олсун» опереттасы да киноја чәкилмишдир. Бәстәкарын шөһрәти чохдан бәри өз вәтәнинин сәрһәдләрини ашараг бүтүн дүнјаја јајылмышдыр.

Мәдәнијјәт тарихинин мүһүм бир бөлмәси олан нот системли мусигимизин вә операмызын баниси Үзејир Һачыбәјов, бир драматург кими, Азәрбајчан әдәбијјаты тарихиндә вә классик драматурглар сырасында көркәмли јерләрдән бирини тутур.

Проф. ӘЛИ СУЛТАНЛЫ

ӘР ВӘ АРВАД
3 мәчлисли оперетта

ӘФРАД ӘҺЛИ-МӘЧЛИС

Кәрбәлајы Губад — 40 јашында.
Кәрбәлајы Губадын кәнддәки гоча арвады.
Мәрчан бәј — чаван.
Миннәт ханым — онун арвады.
Күлпәри — гуллугчу.
Сәфи — нөкәр.
Гејри нөкәрләр, тарзән, ханәндә, хор вә гејриләри.

БИРИНЧИ МӘЧЛИС

Ваге олур Мәрчан бәјин отағында, отаг Авропа гајдасында дүзәлмишдир. Мусиги чалыныр. Мәрчан бәј тәк.

Мәрчан бәј.

Мән бир кишијәм дүшмүшәм арвадын әлинә, (2)
Әлдән гоја кәр долајачаг мәни дилинә. (2)
Бәс мән нә едим, ким, гуртарым бејлә бәладан
Тәхлиси кирибан елијим чөври чәфадан. (2)

Мусиги

Аллаһ сәни вурсун белә арвад, белә арвад. (2)
Ким етди сәни мән фәгирә туш а бәдзад? (2)
Салды чатыны дар боғазыма мәни боғду,
Ејләди мәним зәһмәтими он дәфә мин гат. (2)

Мусиги

Нәзр ејләмишәм иш дүшә арвады бошајам, (2)
Чүнки башга әлачы јохдур, бошламасам чатларам.
Һеч билмирәм амма нә кәләк мән кәлим она, (2)
Тәрс кими кәбин пулу да беш мин манат јазылыб.
Бәс мән нә едим, ким, һәми арвады бошајым,
Һәм дә кәбин пулум чибимдә галсын,
Һәм дә јенә бир арвад алым сөзүмә бахсын. (2)

Миннәт ханым *(тәләсик дахил олур)*. Бу саат мәнә де көрүм удмусан јохса удузмусан?.. Тез ол!

Мәрчан бәј *(өзүнү итириб)*. Удмушам! Јох... Белә удузмушам! Јох... Мән гумар ојнамамышам ки, удам ја удузам.. Әлвәла. Икимчијә галан јердә чох да удмушам, ја чох да удузмушам, сәнә нә?

Миннәт ханым *(гејзлә)*. Мәнә нә? Мәнә нә?

Мәрчан бәј *(лап өзүн итирир)*. Мәсәлән дејирәм!

Миннәт ханым. Чыхарт бу саат чибиндәки пуллары мәнә вер!

Мәрчан бәј. Әчәб експроприаторсан, „руки верх"!

Миннәт ханым. Тез ол, ишим вар!

Мәрчан бәј. Ишин вар кет ишинә! Анчаг мәндән әл көтүр. Чибимдә беш-алты шаһы вар о да өзүмә лазымдыр. Бу күн мүсәлман гәзетәси алыб охујачағам. Даһа бундан сонра мән милләтпәрәст олмушам.

Миннәт ханым. Бура вер пулу! Мән өзүм алырарам, охујарсан.

Мәрчан бәј. Миннәт! Сәнин бу чүрә һәрәкәтин чох пис һәрәкәтләрин бирисидир. Һеч билирсән бу чүрә һәрәкәтләрин адына русча нә дејирләр. Бу һәрәкәтләрә дейирләр: вмешательство во внутреннее дела, јә'ни мәним өз хүсуси ишимә сән гарышырсан. Гојмурсан ки, мән өз ишими өзүм көрүм. Чаным, мән сәни алдым ки, мәнә арвад оласан нәинки үстүмдә гәјјум! Мәнә гәјјум лазым дејил: аллаһа шүкүр, һәдд-булуға чатмышам, әглим башымдадыр. Өзүм дә чамаат арасында сајылан бир кишијәм; белә олан сурәтдә сәнин нә һаггын вар ки, мәним чибимә кирәсән?

Миннәт ханым. Инди беләми Мәрчан!? Беләми? Чох әчәб! Зәрәр јохдур. Бир дә сән мәндән пул истәсән онда өзүн бил! Худаһафиз! *(Тез кедир)*.

Мәрчан бәј. Де көрүм aj чамаат! Тутубдур ки, кәрәк чибләрини сојам. Бу нә кәләк иди мән өзүмү салдым аj чамаат! Бу нә кәләк иди? Пулун ола, малын ола, амма арвад сәнә көз верә ишыг вермәјә?

Мусиги

Нәзр ејләмишәм иш дүшә арвады бошајам, (2)
Чүнки башга әлачы јохдур, бошламасам чатларам.
Һеч билмирәм амма нә кәләк мән кәлим она, (2)
Тәрс кими кәбин пулу да беш мин манат јазылыб.
Бәс мән нә едим, ким, һәми арвады бошајым,
Һәм дә кәбин пулум чибимдә галсын,
Һәм дә јенә бир арвад алым сөзүмә бахсын. (2)

Мусиги, тарда шур чалыныр, Кәрбәлајы Губад дахил олур.

Кәрбәлајы Губад. Сәламүн әлејкүм.

Мәрчан бәј. Aj әлејкүмәссәлам.

Кәрбәлајы Губад. Ағанын кефи-әһвалы нечәдир?

Мәрчан бәј. Сағ оласан Кәрбәлајы, чох јахшыдыр. *(Кәнара)*. Башыма бир јахшы фикир кәлибдир, көрүм мәним арвадымы бу киши ала биләрми?

Мусиги

Мәрчан бәј. Кәблә Губад кәл бәри!
Кәрбәлајы Губад. Баш үстә, баш үстә.
Мәрчан бәј. Бир гулаг вер сән мәнә!
Кәрбәлајы Губад. Баш үстә, баш үстә.
Мәрчан бәј. Мән сәнә сөз сөјләјим.
Кәрбәлајы Губад. Сән бујур, сән бујур.

Мәрчан бәј диггәтлә Кәрбәлајы Губадын үзүнә бахыр.

Мәрчан бәј. Мәнә бир сөјлә көрүм, Кәрбәлајы Губад, Губад нечә дәнә арвадын вар, аj нечә дәнә арвадын вар? Тез сөјлә көрүм!

Кәрбәлајы Губад. Бир данә!

Мәрчан бәј. Тәк бирчә данә?

Кәрбәлајы Губад. Бир данә.

Мәрчан бәј.

Бәс нечәсән, каблајы сән?
Бәс нечәсән каблајы сән!
Истәјирсәнми сәнә бир данә арвад алым, аj!
Өзү дөвләтли ола!

Кәрбәлајы Губад. Өзү дөвләтли ола?

Мәрчан бәј. Јахшы пулу вар, дөвләти вар!

Кәрбәлајы Губад.
Јахшы пулу вар, дөвләти вар?
Ал, сәнә мән гурбан олум. (2)

Мәрчан бәј. Кәрбәлајы Губад! Сән өзүн билирсән ки, бир арвад илә кишинин өмрү кечмәјир; она көрә кишијә һеч олмаса ики данә арвад лазымдыр. Беләдир, белә дәјил?..

Кәрбәлајы Губад. Доғрудан да мәним дә әглим кәсир ки, ики арвад салаһдыр. Әлбәттә кишинин һәр бир ләвазиматы ики олса дәхи јахшы олар. Буна кимин бир сөзү ола биләр.

Мәрчан бәј. Јох, мәндән сәнә әманәт! Арвадыны һәмишә ики сахла, киши олан шәхсин арвады кәрәк

гоша ола вә „Молла Нәсрәддин“ журналы әбәс јерә бу барәдә данышмыр.

Кәрбәлајы Губад. Белә көрүрәм ки, бәј, фәрмајишатын һамысы доғрудур. Мәсәлән, мәним, үзүм ајағын алтына, ејб олмасын бир данә арвадым вар; өзү дә кәнддә; демәли, мән шәһәрдә лап тәк галмышам. Әлбәттә, әкәр бир арвадым да шәһәрдә олса иди һеч һалыма тәфавүт ејләмәзди. Һалбуки инди һалыма бәрк тәфавүт ејләјир. Бәј, тәвәггә ејләјирәм ки, бу биәдәб сөзләрими бағышлајасыныз.

Мәрчан бәј. Зәрәр јохдур, доғру сөздүр ки, данышырсан. Инди мән өзүм дә нијјәт ејләмишәм ки, ики данә арвад алам, инди мән истәјирәм ки, әввәлчә өз арвадымы бошајам; чүнки мән бу арвады һеч истәмирәм.

Кәрбәлајы Губад. Истәмирсән, боша! Даһа нәјә мәәттәлсән?

Мәрчан бәј. Бошарам. Анчаг иш бурасындадыр ки, габагда ахмаглыг едиб, кәбин пулуну беш мин манат јаздырмышам.

Кәрбәлајы Губад. Әчәб сөздүр, кәбин пулу нәдир, зад нәдир? Бир ики дәфә үзүнә бахма, инчијиб онда өзү дејәр ки, кәбиним һалал, чаным азад.

Мәрчан бәј. Валлаһ онун өзү мәни о гәдәр инчидиб ки, аз галмышам өзүм дејәм ки, кәбиним һалал, чаным азад, мәндән әл чәк... *(Бу әснада гапыдан сәс кәлир).* Дур кедәк о бири отаға, бурада бизи пусарлар.

Кедирләр; Миннәт ханым дахил олур.

Миннәт ханым.

Мәним адым миннәтдир;
Јерим бурда чәннәтдир.
Таза ајы көрдүкдә, } 2
Мәнә бахмаг сүннәтдир. }
Кәл мәни көр, дәрдимдән өл!
Мәним адым Миннәтдир;
Кәл мәни көр, дәрдимдән өл!
Јерим бурда чәннәтдир.

Мусиги

Сизә доғрусун дејим,
Әримин башы јохдур.
Әгли јохдур ахмағын, } 2
Гәдрими билмир, билмир, }
Кәл мәни көр дәрдимдән өл!
Мәним адым Миннәтдир;
Кәл мәни көр, дәрдимдән өл!
Јерим бурда чәннәтдир.

Мусиги

Белә фикри вардыр, ким,
Мәни бошасын өзкәсин алсын.
Ону билмир ки, ахмаг
Белә фикри мүшкүлдүр. (2)
Кәл мәни көр, дәрдимдән өл!
Мәним адым Миннәтдир;
Кәл мәни көр, дәрдимдән өл!
Јерим бурда чәннәтдир.

Мусиги

Мәрчан бәј тез дахил олур.

Мәрчан бәј.

Бу нә сәс күјдүр бурда?
Гонағым вардыр орда.
Сәсин дүшүб һәр јана,
Чығырырсан ај... Арвад.

Миннәт ханым *(кедир о тәрәфә).*

Әчәб ејләјирәм мән,
Истәмирсән чых кет сән.
Гулағына памбыг тут, } 2
Бојнуна сал ағ кәфән. }
Кәл мәни көр, дәрдимдән өл!
Мәним адым Миннәтдир;
Кәл мәни көр, дәрдимдән өл!
Јерим бурда чәннәтдир.

Мәрчан бәј ачыглы-ачыглы чыртыг вурур.

Миннәт ханым. Инди бујура биләрсән. Бујура биләрсән! *(Кедә-кедә).* Бујур, бујур,бујур!

Мәрчан бәј. Тфу.

Миннәт ханым Тфу.

Мәрчан бәј. Тфу. (*Кедир*).

Миннәт ханым. Тфу. (*Кедир*).

Сәфи *(дахил олур)*. Тфу. Сүпүрәк!

Мәрчан бәј *(Кәрбәлаjы Губад илә дахил олурлар)*. Тфу. Балам кедәк о бири отаға. *(Кедирләр)*.

Сәфи. Бу чаным өлсүн ки, буларда бир кәләк вар; кедим көрүм нә данышырлар. *(Кедир далларынча. Миннәт дахил олур вә тез јүјүрүб пәрдәнин далында кизләнир)*.

Мәрчан бәј *(дахил олур, далынча Кәрбәлаjы Губад әввәлки гәрар илә)*. Балам орада олмады, кәл јенә бурада данышаг. Инди, Кәрбәлаjы, мән истәјирәм ки, арвадымы бошајам, она көрә дә...

Сәфи *(дахил олур)*. Бәј, чај кәтирим?

Мәрчан бәј. Аллаһу Әкбәр! *(Чығырыр)*. Кәдә, рәдд ол! Бир дә бу отаға кирмә, хәлвәт сөзүм вар. *(Нөкәр кедир)*. Мәним арвадымын кәбин пулу беш мин манат eләјир, әкәр бу беш мин манаты...

Сәфи (*дахил олур*). Аға. истәјирсиниз гапылары далдан бағлајым?

Мәрчан бәј. Па атан илә, јери кәдә јијәси. А кәдә гочаг, мән сәни чағырмајынча, сән бу отаға кирмә!

Сәфи. Баш үстә аға, (*Кедир*).

Мәрчан бәј (*гапылара гулаг асыб, сонра дејир*). Инди мән билмәјирәм ки, арвадымы нә төвр бошајым.

Кәрбәлаjы Губад. Нә гајырым, арвад мәним олајды көрәјдин ки, нә төвр бошајырдым.

Мәрчан бәј. Бу чүрә арвады сән дә бошаја билмәздин.

Кәрбәлаjы Губад. Хејир, бошајардым.

Мәрчан бәј. Јахшы, нә төвр едәрсән?

Кәрбәлаjы Губад. Ону мән билирәм, сәнә демәрәм вә бир дә мән арвад алмағын да јолуну билирәм, бошамағын да, амма сиз охумушлар о чүрә шејләри дүрүст билмәзсиниз! Сизин бу чүрә шејләрдә сәриштәниз олмаз.

Мәрчан бәј. Јахшы, сән һеч ухажыват еләмисән ки, белә данышырсан?

Кәрбәлаjы Губад. Еләмишәм, амма билмирәм ки, ухажыват нәдир, чүнки урусча савадым јохдур.

Мәрчан бәј. Кәрбәлаjы Губад, инди ки, сән белә маһир кишисән кәл бир иш ejләjәк.

Кәрбәлаjы Губад. Нә иш?..

Мәрчан бәј. Бах, әкәр мән арвадымы бошасам, онда кәрәк беш мин манат кәбин пулу верәм. Амма әкәр сән бир иш көрә билсән ки, арвадым мәнә дејә кәбиним һалал, чаным азад вә мәндән чыхыб кедә, онда сәнә ики мин манат нәгд пул верәрәм. Анладынмы нә дејирәм?

Кәрбәлаjы Губад. Нә үчүн, һејван ки, дејиләм, јахшы анлајырам.

Мәрчан бәј. Бачарарсанмы?

Кәрбәлаjы Губад. Бачарарам. Анчаг буну бил ки, ики мин манат чох аздыр.

Мәрчан бәј. Паһо нә данышырсан? Ики мин манат ијирми дәнә јүзлүк ejләјир.

Кәрбәлаjы Губад. Бәј, горхурам зәрәр ejләjим, чүнки кәнддәки арвадым чох бәдзат шејдир, сән кәл беш јүз манат да артыр.

Мәрчан бәј. Зәрәр јохдур, ики мин беш јүз манат олсун!

Кәрбәлаjы Губад. Аллаһ сәнә өмр версин, инди, бәј, олмазмы ки, бу иши натариус әли илә ejлијәк?

Мәрчан бәј. Јахшы, о да мүмкүндүр. Кедәк натариусун јанына; анчаг де көрүм нә төвр едәчәксән?

Кәрбәлаjы Губад. Сән бир иш ejлә ки, мән бу отагда арвад илә бир дәфә көрүшүм, вәссалам. Ондан сонра сәнин ишин јохдур.

Мәрчан бәј. Елә бу?..

Кәрбәлаjы Губад. Елә бу, вәссалам.

Мәрчан бәј. Ди онда кедәк. *(Кедирләр)*.

Миннәт ханым *(пәрдәнин далындан чыхыр)*. Бәс белә, Мәрчан, бәс белә; мәни ики мин беш јүз маната сатмаг истәјирсән? Һа... Һа... Һа... Бәс белә, Мәрчан! Мәни ики мин беш јүз маната сатмаг истәјир-

сән? Инди көрәк ким бәдзатдыр; сән, јохса мән? *(Чағырыр)*. Сәфи! Сәфи!

Сәфи *(дахил олур)*. Нә бујурурсан ханым?

Миннәт ханым. Күлпәрини тез бураја чағыр.

Нөкәр кедир. Мусиги.

Күлпәри *(дахил олур)*.

Нәдир дәрдин сәнин ханым? (2)
Сәнә нә олуб, сәнә нә олуб, } 2
Сәнә нә олуб, кефсизсән? }

Мусиги

Миннәт ханым.

Мәним дәрдим вар Күлпәри!
Сәнә сөјләјим дәрдими,
Она сән бир әлач ејлә! (2)
Мәним дәрдимин дәрманы
Әрими алдатмаглыгдыр.
Мәнә нә олуб, мәнә нә олуб, } 2
Мәнә нә олуб, билдинми? }

Күлпәри, мәним әрим истәјир ки, мәни ики мин беш јүз маната сатсын.

Күлпәри. Буј! Аллаһ о чүрә әрин башына бир даш салсын.

Миннәт ханым. Гарғыш еләмә. Тәгсир әримдә дејил.

Күлпәри. Бәс кимдәдир?

Миннәт ханым. Тәгсир әримин башындадыр ки, ичиндә бејин јохдур.

Күлпәри. Бәс мән дә дејирәм ки, башына даш салсын, өзүнә ки, демирәм.

Миннәт ханым. Бах, Күлпәри, сабаһ бура бир киши кәләчәкдир. Онда сән үзүнү бәрк-бәрк тутуб вә бурада отур; о киши башлајачаг сәни товламаға вә дејәчәкдир ки, кәл сәни алым, онда сән дә декинән, јахшы! Анчаг кәрәк әримдән бошанам сонра... О киши сәнә һәр нә десә разы ол, бачарарсанмы?

Күлпәри. Елә бачарарам! Һаны о бәхтәвәр киши, кәлсин көрәк.

Миннәт ханым. Сабаһ кәләчәкдир. Сән бу саат мәнә бир гәдәр кағыз илә мүрәккәб вә гәләм кәтир.

Күлпәри. Бу саат. *(Кәтирир)*.

Миннәт ханым. Инди мән әримин ахмаг башына бир ојун ачым ки, өзү дә мәәттәл галсын.

Күлпәри. Бујур. *(Кағыз, гәләм верир)*.

Миннәт ханым. Мән кағыз јазырам. *(Јазыр)*. Инди, Күлпәри, сән кет нөкәрләрин, гуллугчуларын һамысыны бураја чағыр, кәлсинләр.

Күлпәри. Бу саат. *(Кедир)*.

Миннәт ханым. Инди гој бу кағызы Мәрчан бәј охусун, онсуз да дәли башы лап дәли олсун. *(Бу әснада нөкәрләр, гуллугчулар бир-бирини баса-баса дахил олурлар. Јоғун ашбаз әлиндә кәфкир, голлары чирмәкли, меһтәр әлиндә хәлбир, үзү саманлы; биринин әлиндә сүпүркә, сучиләјән вә Күлпәри дә кәлирләр)*. Ај ушаглар, билирсиниз нә вар?

Һамы. Хејир, ханым билмирик.

Миннәт ханым. Мәним әрим мәни сатмаг истәјир.

Һамы. Јох, белә иш ола билмәз; бу нә һәрәкәтдир, бу нә бәднамчылыгдыр.

Миннәт ханым. Амма... *(Һамы сакит)*. Мән бир елә иш көрәчәјәм ки, мәни сата билмәјәчәкдир.

Һамы *(севинирләр)*. Һа бу јахшыдыр.

Миннәт ханым. Амма... *(Һамы сакит)*. Сиз кәрәк мән дејән сөзләрә, мән еләдијим ишләрә дүрүст диггәт едәсиниз. *(Онлар дим-дик дururлар)*. Вә әримә һеч бир сөз демәјәсиниз. *(Онлар дүз дururлар)*. Әкәр бириниз демиш олса, вај онун һалына! *(Һамы тез ашағы отуруб галыр)*. Әкәр мән дејәнә гулаг ассаныз һәрәнизә он манат пул бағышлајачағам. *(Һамы севинчәк аяға галхыр)*.

Һамы. Сағ ол ханым, сағ ол!

Миннәт ханым. Күлпәри, бајагкы сөзләр јадындан чыхмасын. Сәфи! Бураја кәл, бу кағызы ал, Мәрчан бәј кәләндә она вериб дејәрсән ки, бир нәфәр гуллугчу арвад кәтирди вә башга һеч бир сөз демә!

Сәфи. Һеч бир сөз!

Мусиги

Миннәт ханым.

Инсаф ејләјин бир бахын мәнә! { (2)
Мәрчан ејләјир чох зәбун мәни! { (2)

Хор.

Aj ханым, ханым сиз гәм етмәјин, { (2)
Пешиман олачаг Мәрчанын сәнин. { (2) (2)
Ағзы бир чувал, бојну шам пији,
Башы кәрмәк, бурну јерпәләнк,
Әбләһин бири Кәрбәлајы Губад
Истәјир кәлә ханыма кәләк.
Aj ханым, ханым сиз гәм етмәјин,
Пешиман олачагдыр Мәрчанын сәнин. { (2)

Мусиги

ПӘРДӘ

ИКИНЧИ МӘЧЛИС

Ваге олур һәмин отагда. Пәрдәдән габаг мусиги чалыныр; сонра пәрдә галхыр, Сәфи тәк.

Мусиги

Сәфи.

Бәднам олдун Мәрчан, бала-бала { (2)
Чәмаәтин ичиндә. { (2)
Һа, һа! һа, һа! һа, һа! { (2)
Бәднам олдун Мәрчан, бала-бала { (2)
Чәмаәтин ичиндә.

Хор.

Һа, һа! һа, һа! һа, һа, һа! { (2)
Бәднам олдун Мәрчан, бала-бала. { (2)

Сәфи.

Гылды нәфсин туғјан, бала-бала
Арвад илә савашдын.
Бир төвр гылды шејтан, бала-бала,
Башдан дибә долашдын.
Һа, һа, һа! һа, һа, һа!
Бәднам олдун Мәрчан, бала-бала
Чәмаәтин ичиндә.

Гапы дөјүлүр. Һамы гачыр, тәк бир Сәфи галыб гапыны ачыр, әлиндә сүпүркә. Мәрчан бәј дахил олур, далынча Кәрбәлајы Губад.

Мәрчан бәј. Кәрбәлајы, сән һәлә гапыда көзлә; сонра мән сәни чағыранда кәләрсән.

Сәфи. Аға, сәнә бир кағыз вар, бујурун!

Мәрчан бәј. Нә кағыздыр, ким верди?

Сәфи. Дүнән бир гуллугчу гыз буну кәтирди.

Мәрчан бәј. Кимин гуллугчусу иди?

Сәфи. Билмирәм. *(Кедир).*

Мәрчан бәј *(кағызы охујур)*. Еј мәним рүһи рәваным Мәрчан бәј. Бир дәфә сәни көрдүм, ашиг олдум. Икинчи дәфә көрдүм, дәли олдум. Үчүнчү дәфә көрдүм, таб кәтирә билмәдим вә бу кағызы сәнә јаздым. Әкәр сән мәнә илтифат едиб мәни алмасан вә мәни өзүнә арвад ејләмәсән мән дәли-диванә олуб чөлләрә дүшәчәјәм. Аһ-наләм сәни тутачаг... Мән ијирми үч јашында бир назәнинәм ки, дәрдимдән өләнләр чохдур; амма мән дә сәнин дәрдиндән өлүрәм. Әкәр мәни алсан, ики јүз мин манатлыг малымы да сәнә гурбан едәрәм. Мәни көрмәк истәсән, сабаһ саат алтыда кәлиб, гапынызы тәггүлбаб едәрәм... Сәнә ашиг бир назәнин. *(Мәбһут)*. Көрәсән бу јухудур, јохса керчәкдир? Јох-јох, бу јухудур... Мән јуху көрүрәм... Сәфи! Сәфи! *(Чағырыр)*.

Сәфи *(дахил олур)*. Нә бујурурсан аға?

Мәрчан бәј. Сәфи! мән јатмышам, йохса ојағам?

Сәфи. Аллаһа шүкүр ојагсан.

Мәрчан бәј. Бәрәкәллаһ Сәфи! Бу кағызы сәнә ким верди?

Сәфи. Бир гуллугчу.

Мәрчан бәј. Кимин гуллугчусу иди?

Сәфи. Билмирәм.

Мәрчан бәј. Нә деди?

Сәфи. Деди бу кағызы Мәрчан бәјә вер.

Мәрчан бәј. Јахшы, кет. *(Сәфи кедир. Мәрчан кағызы өпүб гојур көзләринин үстүнә)*. Оххај! А бу кағызы јазан әлләр, а бу кағызы јазан әлләрин саһиби! Сән ки, мәним дәрдимдән дәлисән, мән дә сәнин дәрдиндән дәли олачағам. *(Ағламсыныр)*. Ох, ашиг олдум, дәли олдум. Јох-јох, бу ешг мәни өлдүрәр. Мәним ешг бәласына бир о гәдәр табым јохдур. Доғрудан да ки:

Мәһәббәт бир бәла шејдир ки, кирифтар олмајан билмәз.

Еј ијирми үч јашында назәнин! Сән ики јүз мин манатыны мәнә гурбан едирсәнсә, мән дә әлли мин манатымы сәнә гурбан едирәм вә бир чанымы да үстүндә верирәм. *(Бәркдән)*. Јох-јох, рәдд олсун Миннәт! Мән кәрәк ону бу күн бошајам, мән ашигәм, ашиг!

Гәзаји ешги та көрдүм.
Сәлаһи әглидән дурәм.

Мәни русва көрүб ејб
Етмә еј насеһ ки, мә'зурәм.

Кәрбәлајы Губад! Кәрбәлајы Губад! *(Кәрбәлајы Губад дахил олур)*. Башына дөнүм, ахы мән ашиг олмушам. Сән аллаһ бу иши бу күн гуртар. Мәни Миннәтин үзүндән хилас ејлә, аллаһ атана рәһмәт ејләсин. Зәрәр јохдур, сәнә ики мин беш јүз әвәзинә, үч мин манат верәрәм. Мән ашиг олмушам... Мәнә ашиг... Мәнә ашиг олублар... Мән дә ашигәм... Ешг вуруб башыма; ој, үрәјим хараб олур... Нә ширин шејдир бу ешг... Ој, битаб олдум. *(Јыхылыр сәндәлин үстә, үрәји битаб олан тәк олур)*.

Кәрбәлајы Губад. Аға, аға Мәрчан бәј. Аға Мәрчан бәј, ај аға!

Мәрчан бәј *(көзүнү ачыр)*. Һә!..

Кәрбәлајы Губад. Аға! Олмазмы о беш јүз манаты бу саат мәнә верәсән! Чүнки о натариусда јазылмајыбдыр. Әкәр арвады бу күн товладым, товладым; товламадым, онда беш јүз манаты кәтириб верәрәм өзүнә.

Мәрчан бәј. Јахшы, бир һовур верәрәм. Үрәјим хараб олду, ашиг олмушам. Еј ијирми үч јашында назәнин! *(Битаб олур. Сонра бирдән ајаға дуруб кағызы чибиндән чыхардыр)*. Ај киши, кағызда да јазыбдыр ки, сабаһ саат алтыда кәләчәјәм... Кағыз дүнән јазылыбдыр, демәли, бу күн кәләчәкдир. Һурра, бу күн кәләчәкдир! Инди саат нечәдир? *(Саата бахыр)*. Саат икидир, һәлә дөрд саат вар. Де бирчә Кәрбәлајы, сән тез ол ишини көр.

Кәрбәлајы Губад. Мән һазырам, анчаг арвад кәлсә башларыг.

Мәрчан бәј. Аһа, чох јахшы, сән кет гапыда дур, сонра чағыррам. *(Губад кедир)*. Сәфи! Сәфи! *(Сәфи дахил олур)*. Кет, Миннәт ханымы бураја чағыр! *(Сәфи кедир)*. Јох, бу кағыз мәнә чүр'әт верди. Мән она ачыг-ачығына дејәчәјәм ки, сәни бошајырам, даһа сәнинлә бир јердә ола билмәрәм.

Миннәт ханым *(дахил олур)*. Бујурун! Нә дејирсән! *(Күлүмсүнүр)*.

Мәрчан бәј. Миннәт... *(Кәнара)*. Чүр'әтим кәлмәјир, көзүмү бәрк горхузуб. *(Она)*. Миннәт... Еј! *(Кә-*

нара). Лап арвада дөнмүшәм. *(Она)*. Ағыз Миннәт!.. Чөрәк јејибсән?

Миннәт ханым Јемишәм! Нә ејләјирсән?

Мәрчан бәј. Сөзүн доғрусу, даһа бундан сонра мән сәнинлә бир ердә... чөрәк јејәчәјәм. *(Кәнара)*. Тфу мәним үзүмә, көрүн мән нә дејирәм, ај чамаат!

Миннәт ханым. Даһа нијә ачыгланырсан?

Мәрчан бәј. Чүнки *(Кағыза бахыр)*. Ачығымы сән тутдурурсан, сән! Бүтүн тәгсир сәндәдир. Она көрә бир дә мән сәнинлә долана билмәрәм, кәрәк сәни бошајам. *(Кәнара)*. Аллаһ сәнә шүкүр, дедим.

Миннәт ханым. Аһа! Демәли чөрәк бәһанә имиш! Сән мәни бошамаг истәјирсән! Чох әчәб! Мән дә намәрд гызыјам, әкәр бир дәгигә сәнин эвиндә галсам. Боша мәни!

Мәрчан бәј *(кәнара)*. Нә јахшы разы олду! *(Она)*. Әлбәттә бошајачағам, тәвәггә едирәм ки, бу күн мәним евимдән чыхасан.

Мәрчан бәј кедир. Миннәт ханым тез кедиб Күлпәрини чағырыб евдә отурдур, өзү дә пәрдәнин далына кирир.

Миннәт ханым. Күлпәри, дүнән дедијим сөзләри унутма, мән дејән кими әмәл ејлә! *(Кизләнир)*.

Күлпәри. Архајын ол! *(Үзүн бәрк тутуб отурур)*.

Кәрбәлајы Губад *(дахил олур)*. Оһо! Оһо! *(Өскүрүр, сүкут)*. Бу күн һава чох истидир. *(Сукут)*. Көрәсән бу евләрин һамысы Мәрчан бәјиндир? *(Бир гәдәр чыртыг вурур)*.

Мусиги

Ај ханым, ханым дәрдин алым,
Бәс мәни нејләрсән, вәсмәни нејләрсән?

Мусиги

Гашын гара, көзүн гара,
Бәс мәни нејләрсән, вәсмәни нејләрсән?

Күлпәри. Буј, а киши, дәли дејилсән ки, аллаһ аман, киши елә бил ки, гызыбдыр.

Кәрбәлајы Губад. Ханым, бир де көрүм, сәни көрән адам да гызмазмы? Валлаһ бу саат сәнин дәрдиндән гызмыш дәвәјә дөнмүшәм, инанмырсан: лок, лок, лок, лок. (*Арвадын јанындан кечәндә хоруз кими ганад саллајыр*).

Күлпәри. Ај киши, хоруз дејилсән ки, мәнә ганад саллајырсан!

Кәрбәлајы Губад. Валлаһ сәнин дәрдиндән бу саат хоруз олмушам, инанмырсан: гуггулу гу...

Күлпәри. Мәним әрим вар, валлаһ билсә сәни өлдүрәр.

Кәрбәлајы Губад (*кәнара*). Јазыг даһа бүну билмир ки, әри мәнә әли илә үч мин манат пул верир.

Күлпәри. Нә дејирсән?..

Кәрбәлајы Губад. Сәнә Кәрбәлајы гурбан! Дејирәм ки, әриндән бошан, кәл мән сәни алым, күл кими сахлајым, бүлбүл кими сахлајым.

Күлпәри. Бәлкә әрим разы олмады?!

Кәрбәлајы Губад. Нечүн разы олмур? Де ки, кәбиним һалал чаным азад. Онда һансы әр олса разы олар.

Күлпәри. Доғрусу, мән өзүм дә әримдән инчимишәм.

Кәрбәлајы Губад. Ахы сәнин әрин нә адамдыр ки, сәнин гәдрини билсин. Сәнин гәдрини бу гара ләләшин биләр! Валлаһ сәни мән түкчә инчитмәрәм! Разысанмы? Нәнәм сәнә гурбан. *(Сукут)*. Разысанмы, чаным сәнә гурбан! (*Сукут*). Аһа! Фарс дејәр ки, „Сүкут эламәти ризаст". Көрүнүр ки, разысан. Елә дејилми? Көзүмүн ағы көзүнүн гарасына гурбан!

Күлпәри. Разыјам.

Кәрбәлајы Губад. Вәссалам. Бах сән бу күнчә тәлагыны әриндән ал; сонра бир үч ај он күн көзлә иддән чыхсын; ондан сонра кедәк евимизә.

Күлпәри. Јахшы, сән кет мән бу күн кағызымы аларам. *(Күлпәри кедир)*. Сәламәт гал.

Кәрбәлајы Губад. Сәламәт гал, чаным сәнә гурбан! Сәламәт гал. *(Папағын чыхардыр)*. Паһо! Лап тәрләдим. Амма валлаһ, бәрәкәллаһ мәнә, сөзүн доғрусу, инди мән арвад алыш-веришиндә јахшыча дәллал ола биләрәм. Мән һеч өзүмү белә билмирдим.

Мәрчан бәј (*дахил олур*). Нә төвр олду?

Кәрбәлајы Губад. Чохдан!..

Мәрчан бәј. Нә чохдан?

Кәрбәлајы Губад. Чохдан!..

Мәрчан бәј. Аj киши, тез де көрүм нә олду?

Кәрбәлаjы Губад. Нә олачаг? Разы олду, гуртарды кетди.

Мәрчан бәј. Ә киши, нә деjирсән? Разы олду?

Кәрбәлаjы Губад. Әлбәттә олду, оjнаjа-оjнаjа олду.

Мәрчан бәј. Ә киши, гәрибә сән һүнәрлисән!

Кәрбәлаjы Губад. Рәһмәтлик оғлу, дәвә кими нәрилдәмишәм, хоруз кими банламышам, гоч кими мәләмишәм, зарафат дәjилдир!

Мәрчан бәј. Jә'ни деди, әримдән бошаныб кәләрәм?

Кәрбәлаjы Губад. Бәли, бу күн сәндән тәлаг алачагдыр.

Мәрчан Бәј. Аj бивәфа арвад!.. Һәр һалда балам аллаһ сәндән разы олсун, мән ки, сәндән разыjам.

Кәрбәлаjы Губад. Бәс пулу мәнә нә вахт верәчәксән?

Мәрчан бәј. Елә ки, арвад сәнин евинә кәлди, һаман дәм јүјүр кәл пулуну ал!

Кәрбәлаjы Губад. Чох көзәл.

Мәрчан бәј. Jә'ни лап разы олду!

Кәрбәлаjы Губад. Сәни алдатмырам ки, инди бир һовур арвад сәндән тәлагыны истәjәндә көрәрсән. Инди мән кедирәм, сабаһ иши лап тәмизләjәрик. Инди тәләсиjирәм.

Мәрчан бәј. Нијә тәләсиjирсән?

Кәрбәлаjы Губад. Кедирәм Сижимгулу бәjин[1] jанына, деjәсән о да арвадындан наразыдыр, бошамаг истәjир.

Мәрчан бәј. Чох әчәб! (*Кәрбәлаjы Губады jола салыр*).

Миннәт ханым (*пәрдәнин далындан чыхыр*). Гочаг Күлпәри jахшыча оjун оjнады, инди галдым мән өзүм. (*Мәрчан дахил олур. Ачыглы о јан бу jана кәзир*). Бу саат мәним тәлағымы вер!

Мәрчан бәј (*кәнара*). Киши доғру деjирмиш. (*Она*). Һә! өзкә әрә кетмәк истәjирсән?..

[1] Сижимгулу бәј „Молла Нәсрәддин“ мәчмуәсиндә јахындан иштирак едән шаир Әли Нәзминин кизли имзасыдыр.—*Ред.*

Миннәт ханым. О сәнин борчун деjил, бу саат мәним тәлағымы вер!

Мәрчан бәј. Баш үстә, һазыр олум, кедәк тәлага. (*Кедир, Күлпәри дахил олур*).

Миннәт ханым. Аj Күлпәри, бәрәкалла, чох jахшы иш көрдүн. Инди мәним ишим галыбдыр. Мән бу саат кедәчәjәм атам евинә, анчаг бир һовур бураjа кәлиб сонра јенә кедәчәjәм. Сән сабаһ мәним чаршабымы кеjәрсән вә гапынын ағзында көзләрсән, мән әримдән тәлаг кағызымы алыб сәнә верәчәjәм. Ону да јанында сахларсан, сонра һәр нә лазымдыр мән сәнә деjәрәм.

Күлпәри. Баш үстә, ханым.

Миннәт ханым. Инди кет, әрим сәни бурада көрмәсин.

Күлпәри кедир.

Мәрчан бәј (*дахил олур*). Кедәк тәлага.

Миннәт ханым. Бу саат. (*Кедир*).

Мәрчан бәј (*фикирли*). Аj бивәфа арвад! Көр сән аллаһ, мәни гојуб Кәрбәлаjы Губада кедир. Мәни, мәни ки, иjирми үч јашында бир назәнин дәрдимдән өлүр. (*Тәләсик*). Аһа, саат нечәдир, о вахта бир саат галыбдыр, зәрәр јохдур, гуртардым Миннәтин үзүндән, гуртардым! Бир саатдан сонра бир назәнин сәнәм кәләчәкдир. О мәнә ашиг, мән она ашиг. Әлбәттә инсан кәрәк арвада әввәлчә ашиг ола сонра ала. Јохса көрмәз-билмәз алырыг, сонра да пешиман олуб говуруг. (*Чағырыр*). Сәфи, Сәфи! (*Сәфи кәлир*). Ханым һазырдырмы?

Сәфи. Бәли, һазырдыр.

Мәрчан бәј. Чох јахшы, инди сән бу отағы тәмизлә, сүпүр. Бир саата гәдәр гуртар вә сонра гапы дөjүлән кими кәл мәнә хәбәр вер... Мән дә бу саат кәлирәм. (*Кедир*).

Сәфи. Баш үстә.

Мусиги

Елә ки, әр ахмагдыр,
Онун пајы тохмагдыр.
Дәjирман өз ишиндә, } 2
Баш ағрыдан чак-чакдыр. }
Аj Мәрчан, ваj Мәрчан, кәл көрүм нә күндәсән?

Мусиги

Миллэтпэрэст олмаглыг,
Хэлгин евин јыхмаглыг,
Икиси дэ бир ишдир.
О да, бу да ахмаглыг! } 2

Ај Мэрчан, вај Мэрчан, кэл көрүм нэ күндэсэн?

Мэрчан бэј кэлиб кечир өз отағына. Гапы дөјүлүр, Сэфи гапыны ачыр. Миннэт ханым јахшы либасда дахил олур.

Сэфи. Бүј, ханым һеч сизи танымадым!

Миннэт ханым. Сус!.. (*Үзүн ачыр*). Сэфи, кет Мэрчан бэјэ сөјлэ ки, бир нэфэр арвад кэлиб, ону көрмэк истэјир. Анчаг мэн олдуғуму демэ ha! Анлајырсан нэ дејирэм?

Сэфи. Арғајын ол ханым, јахшы анлајырам. (*Кедир*).

Миннэт ханым. Бу либасда о мэни танымаз, кэрэк бир гэдэр еһтијатлы олам. (*Сэс кэлир. Миннэт ханым бэрк-бэрк кизлэнир*).

Мэрчан бэј (*титрэјэ-титрэјэ дахил олур*). А... а... Назэнин сэнэм! Мэнэ кағыз јазан сэнсэнми?

Миннэт ханым. Бэли, мэнэм!

Мэрчан бэј (*ағламсыныр*). Мэн сэнэ ашиг олмушам, дэрдиндэн өлүрэм. Ја мэни өлдүр, ја дирилт!

Миннэт ханым. Хејир, эввэл мэн сэнэ ашиг олмушам. Мэн сэни эввэл ибтидада көрдүкдэ гэлбимин ичинэ бир зэррэји ешг дахил олуб, бэ'дэ о зэррэ мүрур заман илэ төвси едиб бир атэши сузнак олду вэ фикрими е'раф биннар етди.

Мэрчан бэј (*кэнара*). Паһо, көрүнүр бу да гэзет охујанлардандыр.

Миннэт ханым. Инди кэлмишэм ки, көрүм сэн дэ мэни севирсэнми? Чүнки сэн мэни көрүбсэн!

Мэрчан бэј. Еј назэнин сэнэм! Мэн сэни көрмэмишдэн сэнэ ашигэм. Анчаг урус демишкэн, интересно знать, мэн сэни нэрэдэ көрмүшэм?

Миннэт ханым. Бир күн сэн ат илэ кедирдин, мэн дэ балконда отурмушдум килас јејирдим. Сэн өтэн заман мэн сэнин башына бир данэ килас атдым. Сэн башыны јухары галхызыб мэни көрдүн.

Мэрчан бэј (*шадлығындан билмир нэ гајырсын*). Вај дэдэм вај! Сэн о назэнинсэн? Јэ'ни мэн бу гэдэр хошбэхт олмушам! Јох, јох! Мэн бу гэдэр хошбэхтлијэ давам кэтирэ билмэрэм. Јох, јох! Мэн дэли оларам. Өзүмү итирмишэм. Һаны мэним башым? Мэн һарадајам, бура һарадыр? (*Ора-бура јүјүрүб дивардан бир шеј тутур*). Елэ билдим тахтабитидир. Јох, ешг вуруб мэни дэли едибдир. Еј назэнин сэнэм! Бир лэһзэ үзүнү ачыб мэнэ көстэр.

Миннэт ханым. Јох, бу сэфэр элимэ бах! Һэлэ үзүмү көрмэзсэн анчаг о вахт ки, мэним кэбинимн кэсдирэрсэн. Мэн бураја кэлдикдэ бүтүн гонагларын ичиндэ үзүмү ачыб сэнэ көстэрэрэм ки, хэлг сэнин талеинэ һэсэд апарсын.

Мэрчан бэј (*кэнара*). Вахсеј, анам гурбан! (*Она*). Еј назэнин сэнэм! Бэс нэ вахт кэбинимизи кэсдирэк?

Миннэт ханым. Үч ајдан сонра.

Мэрчан бэј. Вај дэдэм вај, үч ајдан сонра! Јох, бу хошбэхтлик мэни дэли едэчэкдир.

Миннэт ханым. Үч ајдан сонра мэним кэбинимн кэсдир. Мэним тэрэфимдэн һэр кэси истэсэн вэкил ејлэ. Мэним адым Бэдикүлчамалдыр. Үч ајдан сонра гонагларын һазыр олсун. Мэн өз адамларым илэ кэлэчэјэм. Һэлэ ки, худаһафиз! (*Тез чыхыб кедир*).

Мэрчан бэј. Јох, кетмэ, сэн кетсэн мэним чаным кедэр, үч ајдан сонра... Үч ај, үч ај! Еј фэлэк! Мэн сэнэ нэ етдим ки, сэн мэни бу гэдэр хошбэхт ејлэдин? Јохса мэнэ саташырсан? Јох, јох, саташма, саташма... Бэли, кетди... кетди. (*Охујур*).

Кетсэн о гэдэр ағларам, алэм олу дэрја.
Ахырда олурсан гэрг о дэрјајэ, јаваш кет!

(*Чағырыр*). Сэфи! Сэфи!

Сэфи (*дахил олур*). Бэј, нэ бујурурсан?

Мэрчан бэј. Кет һамыны бураја чағыр. (*Сэфи кедир*). Бэхтим гудурубдур, амма горхурам ичиндэн бир хэта чыха! Хејир, нэ хэтасы вардыр? Бир көјчэк арваддыр растыма чыхыбдыр, алырам. (*Нөкэрлэр дахил олурлар*). Ај ушаглар, һеч дүнјада хошбэхт адам көрүбсүнүз?

Һамы. Хејир, аға.

Мэрчан бэј. Ди көрүн! О хошбэхт адам мэнэм!

Һамы. Аллаһ сэни һэмишэ хошбэхт ејлэсин!

Мэрчан бэј. Бу јавугда мэним тојумдур. Таза арвад алырам. Она көрэ сизин һэрэнизэ бир аббасы пул бағышлајачағам.

Һамы. Илтифатын артыг олсун! (*Онлардан бири күлмәјини сахлаја билмәјиб пыггылдајыр*).

Мәрчан бәј. Һә? Нә олду? Нә үчүн күлүрсән? Мәнә саташырсан?

Нөкәр. Хејир, аға, сәни хошбәхт көрүб шадлығымдан күлүрәм.

Мәрчан бәј. Гочаг, сәнә ики аббасы верәчәјәм! (*Һамы да күлүр*). Сиз нә үчүн күлдүнүз?:

Һамы. Ағасы хошбәхт олан адамлар һәлбәттә күләрләр.

Мәрчан бәј. Гочаглар, сизин дә һәрәнизә ики аббасы верәчәјәм. Инди һәрәниз һәр нә билирсинизсә охујун, мән дә гулаг асым. (*Нөкәрләр сәс-сәсә вериб һәрә бир шеј охујур*). Јох! Бу олмады. Һејван дәјилсиниз ки, улујурсунуз? Тәк-тәк охујун!

Бир нөкәр. Аға истәјирсән мән сәнә бир түрк һавасы охујум.

Мәрчан бәј. Оху!

Мусиги

Нөкәр. Мән бир түркәм диним, чинсим улудур. (*Охујуб гуртарыр*).

Гејри нөкәр. Аға, истәјирсән мән сәнә бир фарс һавасы охујум.

Мәрчан бәј. Оху!

Мусиги

Нөкәр. Ешгин, ешгәт пәнчеји дарәд аһәни. (*Охујуб гуртарыр*).

Ајры нөкәр. Аға, истәјирсән мән сәнә бир ермәни һавасы охујум.

Мәрчан бәј. Оху!

Мусиги

Нөкәр (*охујур*) . . .

Сәфи. Аға, истәјирсән мән сәнә бир урус һавасы охујум.

Мәрчан бәј. Оху көрәк!

Мусиги

Сәфи (*охујур*). Пой, ласточка, пой. (*Охујуб гуртарыр*).

Бир нөкәр дә. Аға, истәјирсән мән сәнә бир күрчү һавасы охујум.

Мәрчан бәј. Оху! Оху!

Мусиги

Нөкәр (*охујур*).

Гурбан олум сәни доған анаја,
Сәни доғду мәни салды бәлаја...

Мәрчан бәј. Бунлар һамысы чох көзәл, инди бизим өз Гафгаз һавамыздан бир шеј охујун!

Мусиги

Хор.

Ешитмишик ханымы јола салмысан, (2)
Ханым кетчәк, ким, сән тәнһа галмысан.
Ај Мәрчан бәј, ај Мәрчан бәј, ај Мәрчан бәј!

Мусиги

Биз сәнин үчүн чалыб, күлүб, охуруг, (2)
Һеч фикр етмә, ким, сән тәнһа галмысан.
Ај Мәрчан бәј, ај Мәрчан бәј, ај Мәрчан бәј!

ПӘРДӘ

ҮЧҮНЧҮ МӘЧЛИС

Һәмин отагда. Бу дәфә отаг бәзәниб. Чох гонаглар вардыр. Бир тәрәфдә тарзән вә ханәндә отуруб, мусиги чалыныр. Пәрдә галхдыгда, Мәрчан бәј фахир либас кејинмиш дахил олур. Ону көрчәк охујурлар.

Мусиги

Гонаглар.

Сөјлә бир көрәк Мәрчан, ⎫
Бу нә тој, бу нә хәрчдир? ⎭ 2
Бәс сәнин әввәлдәнчә
Арвадын јохдурму? (3)
Еј... Миннәт ханымы сән нејләдин бәс? (2)
Инди тазадан арвад ⎫
Алырсан Мәрчан! ⎭ (2)

Мусиги

Мәрчан бәј.

Аллаһын бәндәләри, ⎫
Миннәти бошадым мән. ⎭ (2)
Кәбинин вердим онун,
Өзкәјә әрә кетди. (3)
Еј... Кәрбәлаји Губад алды Миннәти, (2)
Мән дә алырам инди бир өзкә арвад. (2)

Бир гонаг. Нә вар, пуллу адамсан, сән күндә үч арвад алыб үчүн дә бошаја биләрсән.

Мәрчан бәј. А киши, бу сиз өләсиз, иш пулда дәјилдир, иш үрәкдәдир.

Гонаглар. Доғрудур, доғрудур.

Мәрчан бәј. Инди әзиз достларым, ахыр о күн

олубдур ки, (*ағламсыныр*) мән өз үрәјим истәјәни тапмышам, мән өз мурадыма чатмышам. Аллаһ сизи дә өз мурадыныза чатдырсын (*Көзләрини силир*). Мәним таза арвадым һәлә үзүн мәнә көстәрмәјибдир вә сөз вериб-дир ки, гонагларын ичиндә үзүнү мәнә көстәрсин. Тәвәггә едирәм ки, кәлин кәләнә гәдәр бурадан бир јана тәрпәнмәјин. Отурун бурада јејин, ичин, кеф чәкин; бу күн шадлыг күнүдүр, көрәк шад оласыныз.

Гонаглар. Јашасын Мәрчан бәј!

Мусиги. Охујурлар.

Шадлыгдан башга ола билмәз ишимиз, (2)
Шүкүр аллаһа ким, даһа јохдур гәмимиз. (2)
Арвад алмагда мүзәффәр олмуш Мәрчан, (2)
Олмамыш дүшмән она һеч галиб һәр киз, (2)
Шадлыгдан башга ола билмәз ишимиз, (2)
Шүкүр аллаһа ким, даһа јохдур гәмимиз. (2)

Мәрчан бәј. Сағ олун гардашлар, сағ олун, мән кедирәм өзүмү бир гәдәр дүзәлдим, сиз өз ишинизә мәшғул олун.

Гонаглар. Бујур! Бујур! (*Мәрчан кедир*).

Бир гонаг. Һаны ханәндә? Һаны сазәндә? А кәдә, бизим үчүн бир бајаты-күрд чал, ханәндә охусун.

Тарзән бајаты-күрд чалыр, ханәндә охујур, мејхана дејирләр, гумар ојнајырлар.

Мусиги.

Хор.

Агил гардашым ајыл, бәсдир хабидән, (2)
Јатма, дур көр нәдир сәни һамыдан бәз едән, (2)
Аман, аман аллаһ, аман, аман аллаһ, аллаһ амандыр,
Ибрәт ејлә, гејрәт ејлә, көр нә замандыр. (2)

Мусиги

Бәсирәт көзүн ачыб бах бир чаһанә! (2)
Әһли-елмә бах көр нечә долуб заманә! (2)
Аман, аман аллаһ, аман, аман аллаһ, аллаһ амандыр, (2)
Ибрәт ејлә, гејрәт ејлә, көр нә замандыр. (2)

Мусиги рәнки чалыныр. Рәггас рәгс едир. Рәгс гуртардыгда, гапыдан мәш'әлләрин ишығы көрүнүр вә зурна сәси ешидилир.

Гонаглар. Кәлин кәлди. (*Кедирләр гапыја*).

Мәрчан бәј (*тәләсик дахил олур, јахшы кејинмишдир*). Oj! (*Үзүнү јелләјир*) Јох, дејәсән мән бу кечә таб кәтирә билмәјәчәјәм. Валлаһ арвадын вәһми мәни басыбдыр. Пуф! Нә истидир!

Гапылар ачылыр, сәс күј илә кәлини кәтирирләр. Миннәт ханым үзү рүбәндли кәлиб ортада дурур. Мәрчан бәј онун о тәрәф бу тәрәфинә кечир.

Миннәт ханым. Мән әһд еләмишдим ки, гонагларын ичиндә үзүмү сәнә көстәрим, инди әһдимә вәфа едирәм.

Гонаглар ханымын әтрафына јығылырлар вә диггәтлә тамаша едирләр. Һамы Миннәтә сакит бахыр. Миннәт ханым әввәлчә чаршабыны ачыр. Сонра башындакы јаjлығыны. Һәр дәфә Мәрчан бәј тәләсдијини билдирир. Ајагларынын бирини көтүрүб о бирини гојур. Ахырда Миннәт ханым рүбәндини ачыб Мәрчанын үзүнә бахыр.

Мәрчан бәј. Миннәт!

Миннәт ханым. Бәли!

Мәрчан бәј. Сәнсән?

Миннәт ханым. Бәли, мәнәм... Мәрчан!

Мәрчан бәј. Бәли!

Миннәт ханым. Сәнсән?

Мәрчан бәј. Бәли, мәнәм! Ваj дәдәм ваj, бу мәним өз әввәлки арвадымдыр. Ај чамаат бу Миннәтдир! Јох, јох, белә шеј олмаз! Мәнә саташырлар. (*Һамы мат мәбһут дурур*). Јох, мәнә саташмаг олмаз! Мәним кими адамы алдатмаг олмаз! Кимдир, бу саат десин, бу ојуну мәним башыма кәтирән, кимдир?

Чамааты јара-јара Кәрбәлаjы Губад дахил олур.

Кәрбәлаjы Губад. Мәрчан бәј, дур үч мин манаты бу саат вер арвады апарым евә. Бирчә тез ол башына дөнүм, истәјирәм бу күн бир дүкан јери алым.

Мәрчан бәј (*бәркдән*). Ај залым баласы залым, мәни сән алдатдын. Мәним евими јыхдын, һәлә бир кәлиб мәндән пул да истәјирсән! Ај чамаат, мәни тутмајын, бу кишини өлдүрәчәјәм. Бурахын, мәни тутмајын, бу саат мән бу кишини ганына бәләшдирим, бу мәним намусума тохунан ишдир. Тутмајын мәни, һаны мәним афсерским? Һаны, һаны?...

Кәрбәлаjы Губад. Бу нә данышыр, әдә дәли олубсан нәдир? Мәнә кәләк истијир кәлсин... Бу саат пулу вер, јохса кедиб бу саат натариусу кәтиррәм, евини јаздырарам. Зәһмәт чәкиб арвадыны алмышам!

Мәрчан бәј. Ај евин јыхылсын киши, арвад бурададыр, будур арвад, бурда!

Кәрбәлаjы Губад. Ваj дәдәм ваj, бәс мән алдығым арвад кимдир?

Мәрчан бәј. Мән нә билирәм кимдир!

Кәрбәлаjы Губад. Гој кедим бир арвады кәтирим бура. (*Кедир, чамаат гарныны тутуб күлүшүр*).

Мәрчан бәј. Нијә күлүрсүнүз? Мәнә күлүрсүнүз, мәнә саташырсыныз? Намәрдләр, сиз һамыныз бәдзатсыз! (*Күлүшмә*). Жуликсиниз, мошенниксиниз! Јох, јох, бу дәрд мәни өлдүрәр. (*Јыхылыр столун үстә*).

Кәрбәлаjы Губад (*дахил олур; јанында Күлпәри*). Бәс бу кимдир, сәнин арвадын дејилдирми?

Мәрчан бәј. Бу Күлпәридир, ај евини аллаһ јыхсын! Сән арвады дәјишик салмысан.

Кәрбәлаjы Губад. Ваj евим јыхылды, аллаһ сәнин евини јыхсын Мәрчан бәј! Бу нә кәләк иди мәним башыма ачдын! Ај чамаат, мән өз арвадымы кәнддә гојуб шәһәрә гачдым. Бурада да бир арвад боғазыма кечди. Ики јүз манат да кәбин пулу јаздырмышам. Бәс мән түкан јери алачагдым.

Мәрчан бәј. Ваj сәнин евин јыхылсын Кәрбәлаjы Губад! А киши, бәс сән мәним арвадымы алырдын.

Бир арвад әлиндә ағач, пәрдә далында гышгырыг сала-сала дахил олуб, учадан чығырыр.

Арвад. Һаны о башы батмыш Кәрбәлаjы Губад? А киши мәним үстүмә арвад алырсан? А сәнин саггалын төкүлсүн! (*Ағач илә вурур Кәрбәлаjы Губады вә бир ики ағач да Мәрчан бәјә дәјир. Арвад кедә-кедә дејир*). Көрәк, Кәрбәлаjы Губад, һәркаһ сәнин саггалында бир түк гојсам сағ, онда бу ләчәк мәнә һарам олсун. (*Гонаглар тутуб, гојмајырлар вурсун вә арвады јола салырлар*). Мән кедирәм, сонра көрүшәрик, аллаһ гојса.

Арвад кедир. Кәрбәлаjы Губад вә Мәрчан бәј һәрәси бир тәрәфдә отуруб ағлајырлар.

Миннәт ханым. Мәрчан! Кефин нечәдир? Чаныбашын сағдырмы? Мәни сатмаг истәјирдин, ај намәрд! Мәни! Ди кет ал пајыны! (*Губада*). Сән саггалындан утанмадын, хәлгин арвадыны сатын алмаг истәдин? Даһа бир ајры алыш-вериш тапмырдын? Де ал пајыны!

Мусиги

Гонаглар.

Мүбарәк олсун тојун
Сәнин Мәрчан, ај Мәрчан! } (2)
А киши, бәс утанмадын?
Белә бәднам олдун сән! } (2)

Мәрчан бәј. Нә билим мән чаршабын...
Кәрбәлајы Губад. Нә билим мән чаршабын...
Мәрчан бәј. Ичинә ким кирмишдир.
Кәрбәлајы Губад. Ичинә ким кирмишдир.

Хор.

Нә билим мән чаршабын
Ичинә ким кирмишдир.
Мәрчан, Мәрчан,
Кабла Губад һеј...

Мусиги

Хор.

Мүбарәк олсун тојун
Сәнин Мәрчан, ај Мәрчан! } (2)
А киши, бәс утанмадын?
Белә бәднам олдун сән! } (2)

Мәрчан бәј. Нә билим мән чадраның...
Кәрбәлајы Губад. Нә билим мән чаршабын...
Мәрчан бәј. Ичинә ким кирмишдир.
Кәрбәлајы Губад. Ичинә ким кирмишдир.

Хор.

Нә билим мән чаршабын
Ичинә ким кирмишдир.
Мәрчан, Мәрчан,
Кабла Губад һеј...

ПӘРДӘ

О ОЛМАСЫН, БУ ОЛСУН

4 мәчлисли оперетта

ƏФРАД ƏҺЛИ-МƏЧЛИС

Р у с т ə м б ə ј — 45 јашында, борчлу дүшмүш бир бəј.
К ү л н а з — 15 јашында, Рүстəм бəјин гызы ки, Сəрвəрə ашигдир.
С ə р в ə р — 25 јашында, бир студентдир ки, Күлназа ашигдир.
С ə н ə м — гуллугчу, дул арвад, 30 јашында.
М ə ш ə д и И б а д — 50 јашында, дөвлəтли бир тачирдир ки, Күлназы алмаг истəјир.

Һ ə с ə н г у л у б ə ј — 40 јашында, миллəтпəрəст Р з а б ə ј — 40 јашында, гəзетəчи Һ ə с ə н б ə ј — 40 јашында интелликент	Рүстəм бəјин ашналары.

Ə с к ə р—30 јашында, гочу
Һ а м б а л.
М ə ш ə д и Г ə з ə н ф ə р — һамамчы.
У с т а М ə һ ə р р ə м — дəллəк.
К ə р б ə л а ј ы Н ə с и р — базар əһли.
Һамам хидмəтчилəри.
Гочулар.
Базар адамлары вə б.

БИРИНЧИ МƏЧЛИС

Р ү с т ə м б ə ј и н евиндə ваге олур. Јахшы дөшəнмиш бир отагдыр. Ичиндə стол, күрсү вə креслолар дəхи вардыр. Пəрдə галхдыгда бүтүн иштирак едəнлəр чəркə илə дуруб охујурлар.

Мусиги

Һ а м ы.

Нə сөздүр ким, дејир мəхлуг (2)
Ки, Лејли олду ғејрə јар. (2)

Мусиги

Əбəс сөздүр бу əфсанə, (2)
Дүшүбдүр хəлгин ағзына. (2)
Кəрəк Мəчнун, кəрəк Лејли
Верибдирлəр чанын чанə. (2)

Мусиги

Һəгиги ашигин јохдур (2)
Рəгиби, дүшмəни, хари. (2)

Мусиги

Əбəс сөздүр бу əфсанə, (2)
Дүшүбдүр хəлгин ағзына. (2)
Кəрəк Мəчнун, кəрəк Лејли
Верибдирлəр чанын чанə. (2)

Пəрдə енир. Һамы дағылыр. С ə р в ə р л ə К ү л н а з галырлар Тарда сејкаһ чалыныр, пəрдə галхыр.

С ə р в ə р *(охујур).*

Шəфаји-вəсл гəдрин һичр илə бимар оландан сор,
Зүлали-зөвг шөвгүн тəшнеји-дидар оландан сор.

К ү л н а з.

Лəбин сиррин кəлиб көфтарə мəндəн, өзкəдəн сорма,
Бу пүнһан нүктəни бир вагифи-əсрар оландан сор.

Сәрвәр.

Көзү јашлыларын һалын нә билсин мәрдүми-гафил,
Кәвакиб сиррини шәб та сәһәр бидар оландан сор.

Күлназ.

Ғәминдән шәм тәк јандым, сәбадән сорма әһвалым,
Бу әһвалы шәби-һиҹран мәнимлә јар оландан сор.

Сәрвәр.

Мәһәббәт ләззәтиндән бихәбәрдир заһиди-гафил,
Фүзули, ешг зөвгин зөвги-ешги вар оландан сор.[1]

Күлназ. Сәрвәр, бу күн сәни чох кефсиз көрүрәм, нә олуб мәкәр?

Сәрвәр. Доғру дејирсән, мән дүнәндән бәридир ки, фикирдәјәм.

Күлназ. Нә олуб, сөјлә көрәк?

Сәрвәр. О олубдур ки, атан сәни бир өзкәсинә әрә вермәк истәјир.

Күлназ *(горху илә)*. Ким дејир ону?

Сәрвәр. Мән дејирәм, доғру јердән билмишәм.

Күлназ. Бәс атам мәнә һеч зад демәјибдир.

Сәрвәр. Ола билсин ки, бу күн дејәр вә бир дә сәнә нә дејәҹәкдир, сәнин борҹун онун сөзүнә гулаг асмагдыр.

Күлназ *(ачыгла)*. Јох, јох, мән сәндән башга өзкәсинә әрә кетмәјәҹәјәм; гој мәни өлдүрсүн, мән сәни севмишәм сәнә дә кедәҹәјәм.

Сәрвәр. Ахы о әр мәндән дөвләтлидир.

Күлназ. Ҹәһәннәмә олсун!

Сәрвәр. Мәндән көзәлдир.

Күлназ. Чох мәнә лазымдыр!

Сәрвәр. Мәндән ҹавандыр.

Күлназ. Истәр лап ушаг олсун, лазым дејилдир.

Сәрвәр *(күлүр)*. Јалан дејирәм көзәлим, Күлназ! О киши доғрудур мәндән мин кәрә дөвләтлидир, амма өзү гоҹадыр. Азындан бир 50 јашы вардыр. Көрсән горхарсан.

Күлназ. Бах мән даһа сәбр едә билмирәм; күнү бу күн атама дејәҹәјәм ки, мән сәни севирәм вә сәндән башгасына әрә кетмәјәҹәјәм.

[1] Фүзулинин гәзәлиндән көтүрүлмүшдүр.—*Ред.*

Сәрвәр. Јох, Күлназ! Һеч елә еләмә. Сән мән дејәнә гулаг ас, јохса иш дүз кәтирмәз. Мән билирәм ки, сәнин атан борҹлу дүшүбдүр вә пула да чох еһтијаҹы вардыр. О истәјир ки, бу гоһумлугла о кишидән ки, ады — Мәшәди Ибаддыр — бир гәдәр пул јесин. Зәрәр јохдур, гој јесин; сән атана һеч бир сөз демә вә сөз ачса де ки, өзүн биләрсән. Сонра сәнин ишин јохдур, мән бу ишә тәһәр чәкмишәм.

Күлназ *(бикеф)*. Мән нә төвр разы олум ки, мәни көтүрүб өзкәсинә әрә версин.

Сәрвәр. Сән о барәдә архајын ол! Мәндән башга сәни өзкәси ала билмәз; амма сән мән дејәнә гулаг ас!

Бу һалда Сәнәм дахил олур.

Сәнәм. Бирҹә о күн ола иди ки, сизин тојунузда сүзә-сүзә ојнаја идим.

Сәрвәр. Иншаллаһ бу јахында ојнарсан.

Сәнәм *(севинир)*. Неҹә? Јахында тој ејләјирсәнми?

Сәрвәр. Јох, мән ејләмирәм. Рүстәм бәј Күлназы өзкәсинә әрә верир.

Сәнәм *(бикеф)*. Буј, башыма хејир! Бу нә сөздүр? О әр кимдир?

Сәрвәр. Бир гоҹа кишидир.

Сәнәм. Буј! Ағрым онун үрәјинә. Һеч бунун кими көзәл гыз гоҹа кишијә кедәрми?

Сәрвәр. Зәрәр јохдур, мән иши өзкә ҹүрә дүзәлдәрәм. Күлназ, сән бикеф олма. Архајын ол, кимин ихтијары вар ки, јары-јарындан ајыра билсин.

Мусиги

Үчү бир јердә.

Әҹәб сөздүр бу әфсанә, (2)
Дүшүбдүр хәлгин ағзына. (2)
Кәрәк Мәҹнун, кәрәк Лејли
Верибдирләр ҹанын ҹанә. (2)

Гапыдан сәс кәлир.

Сәнәм. Ах, дејәсән аға кәлир. *(Јүјүрүб гапыдан бахыр)*. Ај аман, аға кәлир; дур гач!

Сәрвәр *(тәләсик)*. Күлназ, һәләлик худаһафиз. Сән мән дејәндән чыхма, атана башга сөз демә.

Күлназ. Худаһафиз.

Сәрвәр кедир.

Мусиги

Рүстәм бәј *(дахил олур)*. Гызым, сәнә јајлыг алым!
Күлназ. Ал, дәдә, гурбанын олум!
Рүстәм бәј. Гызым, сәнә башмаг алым!
Күлназ. Ал, дәдә, гурбанын олум.
Рүстәм бәј. Гызым, сәнә чораб алым!
Күлназ. Ал, дәдә, гурбанын олум.
Рүстәм бәј. Гызым, сәни... Гызым, сәни... Гызым,
сәни әрә верим!

Күлназ.

Јох, дәдә, гурбанын олум!
Јох, дәдә, гурбанын олум!

Мусиги

Рүстәм бәј. Гызым, јох дејирсән? Сәнин үчүн бир әр тапмышам ки, бир әр тапмышам ки, дөвләт нә дөвләт, пул саман кимидир. Өзүдәчә абырлы бир кишидир. Һәрчәнд бир аз јашы чохдур, амма бир јахшы адамдыр ки, беләсини чыраг илә ахтарсан тапа билмәзсән.

Сәнәм. Аһ! Гоча оландан сонра һеч нә! Ағрым онун өзүнә дә, дөвләтинә дә.

Рүстәм бәј. Ај гыз, сән гыфылла, сән данышма! Сән бу чүр ишләри анламазсан, чүнки сән бир һејван лајәләмсән.

Сәнәм. Нә гәдәр һејван олсам да, мән чаван гызымы гоча кишијә әрә вермәрәм. Һејиф дејилми? Валлаһ бу саат онун дәрдиндән өлән чаванлар чохдур ки, һәр бири бир Јусиф.

Рүстәм бәј. Нә вахт мән сәни гоча кишијә әрә версәм кетмә! Гыз мәнимдир, мән билирәм; истәрәм гочаја веррәм, истәрәм чавана. *(Гыза)*. Разысанмы гызым?

Күлназ. Нә дејирәм, мәним борчум ата сөзүнә бахмагдыр, өзүн биләрсән.

Рүстәм бәј. Әгилли гызым, көзәл гызым! Мән әввәлдән билирдим ки, сән мәним сөзүмдән чыхмајачагсан. Одур ки, кишијә сөз вермишәм, инди о киши бу күн бураја кәләчәкдир вә сәни дә көрмәк истәјәчәкдир. Мән сәнә изн верирәм ки, сән кедиб онунла көрүшәсән. Кет көрүш вә өзүн дә даныш, горхма!

Сәнәм. Јә'ни, батмыш бу гәдәр чиркиндир ки, адам горха да биләр?

Рүстәм бәј. Ај гыз, кәл сән данышма!

Сәнәм. Ахы дејирсән ки, горхма, мән дә сорушурам ки...

Рүстәм бәј. Ај гыз, јум ағзыны!

Сәнәм. Ағзымы јуммамыш нә дејирәм ки...

Рүстәм бәј. Ај һејван, данышма дејирәм! *(Кетдикчә бәркдән данышыр)*.

Сәнәм. Инди мән нә дејирәм ки, ачығын тутур.

Рүстәм бәј. А мүртәд баласы, данышма, гуллугчусан, отур гуллугчу јериндә!

Сәнәм. Инди мән нә дејирәм ки, пис сөз демирәм ки...

Рүстәм бәј. Ај гыз, кәс сәсини!

Сәнәм. Сәсими кәсмәмиш, мән нә дејирәм ки...

Рүстәм бәј *(лап бәркдән)*. А гыз, де гој ишимизи көрәк!

Сәнәм. Мән нә гајырырам ки...

Рүстәм бәј *(даһа бәрк)*. А гыз!..

Бу әснада гапы бәрк дөјүлүр.

Рүстәм бәј. Дурун кәлин бәри, јәгин киши кәлди. *(Һамысы дуруб кедир)*.

Мусиги

Мәшәди Ибад *(дахил олур, тәк)*.

Мән нә гәдәр, нә гәдәр гоча олсам да,
Дәјәрәм мин чавана.
Чөрәји јемәрәм мән јавана.
Јахшы демәрәм мән јамана
Гурбан едәрәм мән чанана
Малымы, пулуму, чанымы мән.
Кәл, ханым, кәл јаныма,
Кәл, чаным, кәл јаныма,
Кәл, јарым, кәл јаныма,
Кәл, мән өлүм, мән өлүм, мән өлүм кәл. (2)
А гузум, кәл јаныма,
Чанымы верәрәм мән јарыма.
Гурбан едәрәм мән чанана
Малымы, пулуму, чанымы мән.

Мусиги

Јенә тәкрар „кәл, ханым кәл јаныма..“.

Мусиги

Рүстәм бәј (*дахил олур*).

Мәшди Ибад, сән бизә хош кәлиб бизи шад еләдин!
Бир де көрүм нә олду ки, нолду бизи јад еләдин?

Мәшәди Ибад.

А киши, сән өл, мән сәни һамыдан артыг јад еләрәм,
Сән гызы мәнә веркилән, көр нечә сәни шад еләрәм.

Мусиги чалыныр, икиси дә ојнајыр.

Рүстәм бәј. Сөјлә көрүм бир мәнә,
Чиб долудурму пул илән?
Кәл сәнә мән гыз верим,
Нә ишин вардыр дул илән.

Мәшәди Ибад.

А киши, сән өл, мән сәнә
Нә гәдәр десән пул верәрәм.
Сән гызы мәнә веркилән,
Көр нечә сәни шад еләрәм.

Мусиги чалыныр, икиси дә ојнајыр.

Мәшәди Ибад. Пул веримми?
Рүстәм бәј. Веркилән!
Мәшәди Ибад. Гыз верәрсәнми?
Рүстәм бәј. Верәрәм!
Мәшәди Ибад. Тез веримми?
Рүстәм бәј. Веркилән!
Мәшәди Ибад. Тез верәрсәнми?
Рүстәм бәј. Верәрәм!
Мәшәди Ибад. Декилән сән өл!
Рүстәм бәј. Бу сән өл! } (2)
Мәшәди Ибад. Бәс елә исә? }
Рүстәм бәј. Вер әлини!

Мусиги чалыныр, икиси дә ојнајыр.

Мәшәди Ибад. Инди ахыр сөзүнү де көрүм, гызы мәнә верирсәнми? Јохса вермирсән, кедиб ајры гыз аларам, дејәрәм ки, о олмасын, бу олсун!

Рүстәм бәј. Мән өз сөзүмүн үстүндә дуран ада-

اولماسون بو اولسون

۴ پرده‌لی بیر اوپه‌ره‌تتادر

مؤلف و بسته‌کاری عزیربك حاجی‌بك اوفدر

اوچنجی طبعی

اوپرانه مؤلفی طرفندن برپرده وبرنچه هوالاردخی آرتیریلوبدر که بو طبعده چاپ ایدیلمشدر.

نشریات ابوذر اوروج اوف

قیمتی ۲ منات ۵۰ قپك

بو اوپرانك مصنفین اجازه‌سیز صحنه‌یه قویولمغی ممنوعدر.

(شهر باکو)

سنهٔ هجری ۱۳۳۶ میلادی ۱۹۱۸

باکوده ابوذر اوروج اوفك ایلیقتریق مطبعه‌سنده طبع اولندی.

„О олмасын, бу олсун“ мусигили камедијасынын 1918-чи илдә чап олунмуш 3-чү нәшринин чилди.

мам. Анчаг сән дә кәрәк габагча бир балача тәдарүк көрәсән. *(Әли илә пула ишарә едир).*

Мәшәди Ибад. Мин манат сәнә бәсдирми?

Рүстәм бәј. Бир мин дә үстә артыр.

Мәшәди Ибад. А киши, ахы бунун бир анбар да тој хәрчи вар.

Рүстәм бәј. Доғрудур, анчаг нә ејләмәк? Һәркаһ бир гәдәр чаван олса идин, бу иш сәнин үчүн учуз тамам оларды. Амма һејиф ки, гочасан, тәгсир өзүндәдир.

Мәшәди Ибад. А киши, валлаһ мән нә гәдәр гоча олсам да мин буғу бурма чавана дәјәрәм, сән нә фикир едирсән. Ала мин беш јүз манат, галаныны да сонра верәрәм. *(Пулу чыхардыб верир).*

Рүстәм бәј. Олар. *(Пулу алыр).* Зәрәр јохдур.

Мәшәди Ибад. Инди мән истәјирәм ки, бир гызы көрүм, данышдырым, нә дејирсән?

Рүстәм бәј. Һеч сөзүм јохдур, әјләш бу саат гызы көндәрәрәм. *(Кедир).*

Мәшәди Ибад *(тәкчә).* Зарафат дәјилдир, бир әтәк пул верирәм, бир бахым көрүм, мал нә чүр малдыр, вердијим пула дәјәрми? Мәним истәдијим одур ки, өзүмә лајиг адам олсун. Јохса мәндән өтрү тәфавүт јохдур, о олмасын, бу олсун... *(Сукут).* А киши бирчә мән билмәдим ки, чамаәт мәним һарама гоча дејир. Валлаһ көрүнүр ки, халгын көзү пис көрүр. Будур ајна, бу да мән. *(Ајнаја бахыр).* Аллаһа шүкүр дишләрим һамысы өз ериндә чабәча, сагғалым да гап-гара шәвә кими. *(Диггәтлә бахыр).* Дејәсән бурда бир дәнә ағ түк вардыр. Кәрәк дартам чыхсын. *(Дартыр).* А зәһримар! Көрүнүр ки, һејван баласы дәлләк һәнаны пис јахыбдыр. *(Чыхардыр).* Пуф! Рәдд ол шарлатан! Гоча одур ки, дишләри олмаја, көзү көрмәјә, гулаглары ешитмәјә, өзү дә јериндән тәрпәнә билмәјә; мән ки, әлһәмдүллиллаһ гуш кимијәм, Машаллаһ дејим ки, көз дәјмәсин. Өзүм дә 50 јашым ја ола, ја олмаја. *(Күзкүјә бахыб ора-бурасыны дүзәлдир).* Инди мән папағымы нә чүр гојум ки, гызын хошуна кәлсин: һәркаһ белә гојсам *(кәч гојур)* онда гыз горхар, елә биләр ки, Бакы гочусујам. Әкәр белә гојсам *(көзүнүн үстә гојур)* онда да гыз үркәр, елә биләр ки, Гара-

бағын памбыг бәјләриндәнәм. Һәркаһ бу чүрә гојсам *(лап далы гојур)* онда гызын мәндән зәһләси кедәр, елә биләр ки, Кәнчә гумарбазыјам. Әкәр беләнчик гојсам *(тәпәсинә гојур)* онда да Шамахы лотусуна охшарам. Бәс нә төвр гојум? Һамысындан јахшысы будур ки, башы ачыг отурам, онда гызын хошуна кәләр, елә биләр ки, абразаванныјам. Доғрудан да мән бир гәдәр абразаванныјам, чүнки руслар мән илә чох алышвериш, ејләјибләр, мән онлардан һәлә урус дилини дә јахшы өјрәнмишәм. Мәсәлән, ишто кату, бажалуска, фунт восим гәпик, менши нелза, нелза. *(Сәс кәлир).* Аһа, дејәсән гыз кәлир; инди кәрәк мән серјозныски олам. *(Кресло үстүндә бардаш гуруб отурур).*

Күлназ илә Сәнәм дахил олур.

Күлназ. Уј, мән бу кишидән горхурам!

Сәнәм. Нә кифир кишидир, aj аллаһ!

Мәшәди Ибад *(кәнара).* Дејәсән мәндән горхурлар. Зәрәр јохдур; арвад кишидән горхса јахшыдыр. *(Онлара).* Бир дејин көрүм, ханым һансыныздыр, гуллугчу һансыныз?

Сәнәм. Мән гуллугчујам, бу ханымдыр. *(Отурурлар).*

Мәшәди Ибад. Чох көзәл, чох әчәб! *(Кәнара).* Һеч гуллугчунун өзү дә јаман дејилдир, амма ханыма, сөз јохдур. Дәјәр вердијим пуллара. *(Сукут. Һеч кәс динмәјир. Мәшәди Ибад бирдән-бирә көзләрини Күлназын башына тәрәф дикиб диггәтлә бахыр).* Ханым, сәнин ки, сачын бу гәдәр гарадыр, јәгин сән дә мәним кими һәна гојурсан.

Күлназ. Хејир, һәна гојмурам.

Мәшәди Ибад. Һә! Чүнки мән саггалыма һәна гојурам, елә билдим ки, сән дә сачына һәна гојурсан. *(Кәнара).* Амма лап наһаг јерә һәнадан сөһбәт салдым, һеч јери дәјилди.

Күлназ. Мәним башым һәлә ағармајыбдыр ки, һәнаја еһтијачы ола.

Сәнәм. Аллаһа шүкүр гочалмајыб ha!

Мәшәди Ибад *(тәләсик).* Хејир, ханым мәним дә саггалым ағармајыбдыр. Мән саггалыма һәна којдум гојмадым һәмишә гап-гара шәвә кимидир. Амма мән бир нөв адәткәрдә олмушам вә фарс да дејир ки, „тәрки адәт бә мөвчиби мәрәзаст“. *(Ирәли кәлир).* Аллаһ өләнләринизә рәһмәт ејләсин, мәним рәһмәтлик анам дејәрди ки, башымын һәнасынын вахты кечәндә башым ағрајыр. Чүнки адәткәрдә олмушду.

Күлназ. Јәгин, сизин дә саггалынызын һәнасынын вахты кечәндә ағрыјыр.

Мәшәди Ибад. Бәли, ағрыјыр. Саггалым бәрк ағрыјыр; бир дә мән сәнә дејим, инсанын башынын ја саггалынын ағлығы онун гочалығына дәлаләт ејләмәз. Бах, мән ики јашында урус баласы көрмүшәм ки, башы ағаппаг гар кими; һалбуки ики јашында ушаға гоча демәк олмаз. Вә бир дә сиз мәним башыма диггәт един, һеч көрүн бир дәнә ағ түк вармы? *(Башыны көстәрир).*

Күлназ. Һеч гарасы да јохдур.

Мәшәди Ибад. Бәс бундан мә'лум олур ки, инсан чүрбәчүр олар. Сизин икинизин дә чаны үчүн, инди дүнја елә дөнүбдүр ки, индики аһыллар индики чаһыллардан мин пај јахшыдырлар. Мәсәлән, мән тарих надир китабыны јарысына гәдәр охумушам, она көрә һикмәт елминдән јахшы билијим вардыр. Инсанын заһири нә гәдәр чиркин олса, батили бир о гәдәр көзәл олар. Мәсәл вар ки, дејәрләр о олмасын, бу олсун. Әлбәттә, нә зәрәри вардыр, чаванлыг олмасын пул олсун. Пул елә шејдир ки, гочаны ејләр чаван вә пулсузлуг да чаваны гоча ејләр.

Сәнәм. Көрүнүр, сәнин чох пулун вардыр.

Мәшәди Ибад. Сәнин дөвләтиндән кефим чох көкдүр. *(Әлини чибинә салыб бир аббасы чыхардыр).* Бујур бу аббасыны сахла, лазым олар, саггыза вериб чејнәрсән.

Сәнәм. Хејир, чох сағ ол, пул мәнә лазым олса ағам верәр.

Мәшәди Ибад. Аһа, о башга мәсәлә. *(Пулу гојур чибинә).* Һеч пис арвад дәјилдир *(Она).* Бир мәнә де көрүм сәнин әрин вар?

Сәнәм. Хејир, јохдур.

Мәшәди Ибад. Чох көзәл. *(Кәнара).* Габагдан билсәјдим әввәлчә буну алардым, сонра ханымы. *(Она).* Кефин нечәдир, јахшы доланырсанмы?

Сәнәм. Нә үчүн, шүкүр аллаһа јахшыјам.

М ә ш ә д и И б а д. Чох көзәл. (*Күлназа*). Ханым, һеч сән данышмырсан?

К ү л н а з. Мән гулаг асырам.

М ә ш ә д и И б а д. Чох көзәл. Гулаг асмаг да јахшы шејдир. (*Кәнара*). Гәрибә јердәјәм валлаһ, бир көзәл о јанымда, бир көзәл бу јанымда. Шаир чох көзәл дејибдир ки (*охујур*).

Мусиги

Һүсну бағында кәзәсән,
Күлү сүнбүл дәрәсән.
Сән кими бир көзәли
Бағын ичиндә көрәсән.

К ү л н а з в ә С ә н ә м.

Бахасан күл јанағына, оласан мәсту хумар,
Дејәсән, һеч белә ишрәт оламаз, сән өләсән.

Мусиги

Гоча кафтар, сәнә он беш јаш олан гыз нә кәрәк?
Горхмурсанмы ки, ахырда кәлә баша кәләк.
Сәнә јүз јашлы дул арвад јарашар, еј дәјәнәк.
Үзүнү ит дә көрәрсә јаламаз, сән өләсән.

Мусиги

М ә ш ә д и И б а д.

Көрүрәм ким, мәнә сән чох јетирирсән көзүнү,
Горхурам ким, ки ахырда итирәсән өзүнү.

К ү л н а з в ә С ә н ә м.

Истәјирсәнми, сөзүн мән дејирәм лап дүзүнү,
Сән кими бир гочаја гыз јарамаз, сән өләсән.

К ү л н а з (*дурурлар*). Һәлә ки, худаһафиз, биз кедәк.

М ә ш ә д и И б а д. Ај чох сағолун, аллаһ пәнаһында оласыныз! (*Кедирләр*). Бир дәли шејтан дејир ки, икисини дә бирдән ал.

Р у с т ә м б ә ј (*дахил олур*). Нечәдир, гызы бәјәндин?

М ә ш ә д и И б а д. Гызы да бәјәндим, һәлә десән гуллугчуну да.

Р у с т ә м б ә ј. Бир беш алты јүздән кеч, ону да сәнә пешкәш елəјим.

М ә ш ә д и И б а д. Јох, о һәлә сонранын ишидир. Јахшы, инди һәлә ки, мән кетдим.

Р у с т ә м б ә ј. Јох, Мәшәди бир аз дајан.

М ә ш ә д и И б а д. Нә вар ки?

Р у с т ә м б ә ј (*јаланчы сәдагәтлә*). Мәшди Ибад сәнин үзүнә демирәм, амма сән ону бил ки, мән сәнин гоһумлуғуну өзүм үчүн бөјүк бир фәхр билирәм. Она көрә бир балача шадјаналыг едәк. Бир нечә нәфәр дост-ашна чағырмышам, инди бу саат кәләрләр; отуруб сөһбәт едәрик.

М ә ш ә д и И б а д. Рустәм бәј! Чох адамлар мәнимлә гоһум олмаг истәдиләр, һәтта губернатын дилманчы Чәфәр бәјин халасы оғлу Дашдәмир бәјин,— ки мәнә ики мин манат пул верәчәкдир вә сәккиз јүз отуз алты манат он дөрд шаһы мәамиләси едир—кечән күн мәнә дејирди ки, бир гызым олубдур, гој бөјүсүн сәнә верәчәјәм. Амма мән һәр адамла гоһум олмаг истәмирәм. Гәрәз... Гонагларын кимдир?

Р у с т ә м б ә ј. Бириси милләтпәрәст Һәсәнгулу бәјдир ки, сән ону танырсан.

М ә ш ә д и И б а д. Јахшы танырам, мәнә ики јүз манат да верәчәкдир.

Р у с т ә м б ә ј. Бириси гәзетәчи Рзадыр ки, танырсан, бириси гочу Әскәрдир ки, ону да танырсан. Бири дә интелликент Һәсәндир ки, ону танымазсан. Чүнки о бир гәдәр мәрдимкириздир, чох охујуб, дејән бир гәдәр башы хараб олубдур. (*Гапы дөјүлүр*). Аһа кәлдиләр. Бујурун! Бујурун!

Гапы ачылыб Һ ә с ә н г у л у б ә ј, Р з а, Ә с к ә р, Һ ә с ә н вә хор дахил олур. Сонра сәһнәнин ортасында үч-үч дуруб, куја сөһбәт едир кими охујурлар.

Мусиги

Һ ә с ә н г у л у б ә ј. Дејирләр ки, тој олачаг.
Р з а б ә ј. Мәшди Ибад гыз алачаг.
Ә с к ә р. Сөјлә көрүм тој һачандыр?
Һ ә с ә н б ә ј. Доғрудурму тој олачаг?
Һ а м ы. Бәс нә вәдә, нә вәдә тој олачаг? (2)
Р у с т ә м б ә ј. Аллаһ гојса тез тој олар.
Р з а б ә ј. Сөјлә көрүм тој һачандыр?
М ә ш ә д и И б а д. Иншааллаһ тез тој олар.
Һ ә с ә н б ә ј. Доғрудур тој олачаг?
Һ а м ы. Бәс нә вәдә, бәс нә вәдә тој олачаг? (2)

Һәсәнгулу бәј. Јәгиндир ки, бу тојда...
Һамы. Бу тојда...
Һәсән бәј. Бу тој, бу тој, бу тојда...

Һамы.

Чиб долачаг, долачаг пуллар илән. (2)
Бәс нә вәдә, нә вәдә тој олачаг? (2)

Мусиги

Рүстәм бәј. Һәзәрат! Әһвалат өзүнүзә мә'лумдур. Көзүмүн ағы-гарасы олан бир гызымы бах бу кишијә әрә верирәм.

Рза бәј (*кәнара*). Кишијә јох, кишинин пулуна.

Рүстәм бәј. Вә өзүм дә бу гоһумлуғу өзүм үчүн...

Рза бәј. Пул дағарчығы һесаб едирәм.

Рүстәм бәј. Бөјүк бир шәрәф һесаб едирәм.

Һамы. Әлбәттә, әлбәттә. Аллаһ мүбарәк еләсин.

Бу әснада нөкәрләр дахил олуб стол гурурлар вә үзәринә бутылка, стакан вә „закуска" дүзүрләр.

Рүстәм бәј. Һәзәрат! Тәвәггә едирәм стола әјләшин, бир гәдәр боғазымызы јаш едәк.

Һамы отурур Мәшәди Ибаддан башга.

Рза бәј. Бәс Мәшди Ибад?

Мәшәди Ибад. Хејир, мәни бағышлајын, мән пәһризәм. Сиз өз ишинизә мәшғул олун мән бурадача әјләшәрәм. (*Бир тәрәфдә бир креслода әјләшир*).

Һәсәнгулу бәј. Һәзәрат! Тәвәггә едирәм стаканларынызы долдурасыныз вә мәнә дә изн верәсиниз ки, бир нечә кәлмә сөз дејим.

Һамы. Бујур, бујур!

Һәсәнгулу бәј. Һәзәрат! Өзүнүзә мә'лумдур ки, дүнја кетдикчә хараблашыр, јә'ни мән ону демәк истәјирәм ки, бу дүнја кетдикчә хараб олур, беләки, һамынын гәлби позулуб мин чүр һијлә илә долур, јә'ни мән ону демәк истәјирәм ки, бу дүнјада тәмиз вә саф гәлбли адам тапмаг чох чәтиндир.

Мәшәди Ибад (*кәнара*). Әләлхүсус мәним кими ахмағы ки, сәнә ики јүз әлли манат вериб ики илдир ки, ала билмирәм.

Һәсәнгулу бәј. Јә'ни мән ону демәк истәјирәм ки, бу гәдәр чиркин үрәкли вә гара гәлбли адамлар ичиндә бир нәфәр дә саф дәрун вә гәлби пак адам көрмәк нечә бөјүк хошбәхтликдир. Инди мән ону демәк истәјирәм ки, һәмин о кәнарда отуран Мәшәди Ибад һәмин саф дил адамларын-ән бөјүјүдүр, она көрә галхызаг бу бадәни онун сағлығына. Јашасын Мәшәди Ибад!

Һамы. Јашасын, јашасын, Мәшәди Ибад!

Әскәр (*ајаға дурур, чох бәрк данышыр*). Күнләрин бир күнү, ахшам саат доггузда базардан кедирдим. Адә бир дә көрдүм ки, бириси далымча кәлир. Бир аз кетдим көрдүм ки, јенә кәлир. Дедим јәгин ки, мәнимлә дүшмәндир, о саат пиштову белимдән чыхартдым.(*Көстәрир*). Чәкдим јухары ајаға, дедим дајан! Бир дә көрдүм далымча кәлән көтүрүлдү, әдә дајан, әдә дајан... Дајанмады, парт бир күллә. Бир дә көрдүм шарап, јыхылды јерә. Дедим бахым көрүм кимдир? Бир дә көрдүм ки, һәмин бу Мәшди Ибад. Дедим јәгин бу кишини өлдүрмүшәм. Амма аллаһдан олан кими күллә дәјмәмишди. (*Кәлир јанына*). Сағ ол Мәшди Ибад! Сағлығына ичирәм.

Мәшәди Ибад. Чох сағ ол. (*Кәнара*). Һеч көрүн дәхли вар!

Рза бәј (*дурур*). Әфәндиләр, мүсаидәнизлә бир гач кәлмә сөз ифадәсинә әшәдди еһтијачым вардыр. (*Һеч кәс динмәјир*). Әфәндиләрим, сүкут ејлијорсиниз, әчаба мүсаидә вермијорсынызмы? (*Јенә һеч кәс динмир*). Әфәндиләр, бир дә чаваб вермијәчәк олсаныз бу мүбһәм сүкутинизи кәндим үчүн бөјүк бир һәгарәт әдд едәчәјәм. Бәкләјүрәм әфәндиләрим. (*Јенә һеч кәс динмәјир*). Рүстәм бәј, бәндәнизи тәһгир етмәк фикриниз вар идисә, нә үчүн буну ханәниздә ичра едијорсиниз, буну башга бир јердә әда етмәк габил дәјилдими?

Рүстәм бәј. Чох сағ ол, чох разыјам.

Рза бәј (*ачыглы. Өз дилимизчә*). Чаным, сиз анламыјорсынызмы ки, мән нә дијорәм, ја һәгарәтми? Јохса зарафат едијорсиниз? Елә исә мән бурада отурмам. (*Тәләсик папағыны кејир*).

Рүстәм бәј. Рза бәј, һара бујурурсан?

Рза бәј. Чаным, мән зәрафәт гәбул едән адам дәјиләм, он дәгигәдир ки, сиздән сөз демәјә изн истијорәм, амма чавабында динмијорсыныз, бу бөјүк һәгарәтдир, сабаһ буну гәзетәмдә јазарам.

Һәсәнгулу бәј. Демәли, сән биздән изн истәјирмишсән? Әшн, валлаһ мән елә билдим ки, сән нитг сөјләјирсән, баша дүшә билмәдим.

Обириләри. Валлаһ, биз дә баша дүшмәдик.

Мәшәди Ибад. Ахы, о гәдәр гәлиз данышырсан ки, билмәк олмур ки, нә дејирсән. Мәним өзүм тарих надир китабыны јарысына гәдәр охумушам, амма сәнин дилини анламырам. Бу бисавадлар нејләсин?

Рүстәм бәј дуруб Рзаны отурдур.

Рүстәм бәј. Сән аллаһ бизи мә'јус еләмә, бағышла, анламадыг, бисавад адамыг.

Һәсән бәј (*ајаға дурур*). Госпада, мәнә пазволт ејләјин, бир ики кәлмә Рүстәм бәј һаггында сөз сөјләјим.

Һамы. Бујур, бујур!

Мәшәди Ибад. Көрәк, бу нә дејир?

Һәсән бәј. Госпада! Платон демишдир ки, человек животное общественное, јә'ни инсан бир сүрү һејвандыр.

Мәшәди Ибад. Һејван өзүнсән!

Һәсән бәј. Мәшһур ученый Дарвин дә бүтүн һамыја даказат ејләди ки, инсан мејмундан әмәлә кәлибдир. Дарвинин бу сөзү илә сагласится олмаг үчүн кедиб Африкадакы „бүшменләрә“ „котнинтотлара“ бахмаг лазым дәјил. Анчаг довольно что, бизим бу мәчлисимиздә отуран Мәшәди Ибада бахмаг лазымдыр. (*Һамы башыны ашағы салыр*). Бу сөзләрлә мән Мәшәди Ибады оскарбит ејләмәк истәмирәм, мән өзүм дә мејмуна бәнзәјирәм, амма бир о гәдәр јох. Но Мәшәди Ибад исә лап арангутан мејмунудур ки, дурубдур. Мән јенә повтарит еләјирәм ки, мәним мәгсәдим Мәшәди Ибады оскарбит ејләмәк дәјилдир, анчаг мән ону јетирмәк истәјирәм ки, позволте Мәшәди Ибадын нәји вә һарасы Рүстәм бәјә хош кәлибдир ки, көзәл гызы олан мадмазел Күлназы она верир? Көзәллији? Хејир! Мәшәди Ибад әрз ејләдим ки, чиркиндир.

Мәшәди Ибад. Мүртәд оғлу мүртәд! Јыхыб ағзына-ағзына вурасан.

Һәсән бәј. Чаванлығы? Хејир! Мәшәди Ибад гочадыр. Бәс нәји? Неужели Мәшәди Ибадын пулу, малы, дөвләти? Хејир, хејир, Рүстәм бәј пулкир адам дәјилдир. Наконец бәс нәји? Бу саат әрз еләјим. Бах биз

„О олмасын, бу олсун“ мусигили камедијасындан бир сәһнәчик (Мәшәди Ибад—ССРИ халг артисти Мирзаға Әлијев).

бурада шəраб ичирик, амма Мəшəди Ибад ичмир. Демəли, Мəшəди Ибад нəдир? Мəшəди Ибад истинни мүсүлманиндир; и так Рүстəм бəј өз гызыны мəним миненијама көрə Мəшəди Ибадын истинни мүсүлманин олмағына көрə верибдир, она көрə јашасын Рүстəм бəј.

Һамы (*јавашдан*). Јашасын, јашасын!

Рза бəј. Маашаллаһ бу калама.

Һəсəнгулу бəј. Даһа нитг демəк лазым дəјилдир. Дураг ајаға.

Һамы. Дураг. (*Дururлар*).

Əскəр. Јаваш-јаваш кетмəк заманы дəјилдирми?

Һамы. Бəли, вахтдыр.

Һəсəнгулу бəј. Рүстəм бəј, худаһафиз. (*Əл верир*). Мəшəди Ибад, худаһафиз. (*Əл верир*).

Əскəр. Рүстəм бəј, худаһафиз, Мəшəди Ибад, худаһафиз.

Һəсəн бəј. Рүстəм бəј, худаһафиз, Мəшəди Ибад, худаһафиз. (*Əл верир*).

Мəшəди Ибад (*ачыглы*). Чəһəннəм ол о јана, мүртəд! Мəнə мејмун дејиб, сонра да əл верирсəн?

Рүстəм бəј. Нə олду? Нə олду?

Һəсəн бəј. Позволте, позволте, я ему задам мерзавцу.

Һамы јығылыр. „Нə олду, нə олду" дејиб аралашдырырлар, шулуглуг дүшүр.

Мусиги

Һəсəн бəј.

Мəн сəнə тај-туш дəјилəм, вуррам башын (2)
Дарбадағын лап дағылар, рəдд ол бурдан! (2)

Һəсəнгулу бəј.

А кедə, Һəсəн, бəс дəјилми, ејб олсун ким, (2)
Интелликент ола-ола савашырсан. (2)

Мəшəди Ибад.

Гој мəни бир ағзын əзим бу мүртəдин, (2)
Мејмун өзү ола-ола мəнə дејир. (2)

Һамы.

А кедə, ајыбдыр сизə бу рəфтар, рəфтар. (2)
Хəлгин евиндə дава етмəк пис шејдир,
Хəлгин евиндə дава етмəк пис шејдир.
Адама јарашмаз, адама јарашмаз,
Адама јарашмаз, маз, маз, маз...

ПƏРДƏ

ИКИНЧИ МӘЧЛИС

Рүстәм бәјин һәјәти илә күчәдә ваге олур. Рүстәм бәјин һәјәти һасар илә мәһсурдур. Пәрдә галхдыгда һәјәтдә Сәрвәр илә Күлназ көрүнүр. Пәрдәдән габаг мусиги чалыныр. Сонра тарда „шаһназ“ чалыныр.

Сәрвәр.

Чаһанда вар көрәсән дәрди ешгә бир чарә,
Бу ешг о ешгдир ки, Мәчнуни гојду аварә.

Күлназ.

Бу ешг о ешгдир ки, Фәрһада дағы чапдырды,
Дүбарә тишәни чалдырды баша о бичарә.

Мусиги

Икиси бир јердә.

Чүн баһар олду ачылды...
Күл ачылды һәр јанда.

Мусиги

Чүн баһар олду ачылды...
Күл ачылды һәр јанда.
Бүлбүл етди, аһү зарү
Налә чәкди охуду. (2).

Мусиги

Чүнки көрдү хари бүлбүл
Сөјләди ки, еј бирәһм!

Мусиги

Чүнки көрдү хари бүлбүл
Сөјләди ки, еј бирәһм!
Сәндә јохдур ешг оду.
Кәл һәзәр ет наләмдән. (2)

Мусиги

Ашиг олдур ки, ким верибдир чанини ол чананә,

Мусиги

Ашиг олдур ки, ким верибдир чанини ол чананә.
Вермијибсә чанини ол ашиг олмаз чананә (2).

Бу әснада Мәшәди Ибад әлиндә бир јајлыг алма вә армуд күчәдән кәлиб һасарын јанында дајаныр.

Мәшәди Ибад. Мән горхдум адахлыбазлыға кечә кәләм. Һалбуки күндүз дә бу һасардан ашмаг чәтиндир. Ја аллаһ! (*Истәјир һасардан ашсын амма бачармыр*). Јох, көрүнүр ки, мүмкүн олмајачаг. Гој бир һамбал чағырым, ајағымын алтында јатсын. (*Чағырыр*). Адә һамбал!

Һамбал (*јүјүрүр*). Нә дејирсән Мәшәди? Јүкүн нәдир? (*Кәндирини чыхардыр*).

Мәшәди Ибад (*чибиндән бир аббасы чыхардыр*). Ал аббасыны, ајағымын алтында јат.

Һамбал. Мәшәди, олмаја оғурлуға кедирсән?

Мәшәди Ибад. Кәс сәсини, ахмаг! Адахлыбазлыға кедирәм.

Һамбал. Мәшәди, аллаһ гүввәт версин, амма белими шикәст ејләрсән. (*Јыхылыр. Мәшәди Ибад онун белинә чыхыр вә һасардан бахыр*).

Мәшәди Ибад. Адә һамбал, о јајлығы мәнә вер.

Һамбал. Мәшәди, тәрпәнсәм јыхыларсан ки?

Мәшәди Ибад. Дајан көрүм! (*Дүшүб јајлығы көтүрүр, бир дә чыханда јајлыг ачылыр алма, армуд јерә дағылыр*).

Мәшәди Ибад (*һасардан бахыр*). Гыз орададыр. Јанында да бир оғлан вар, көрәсән о кимдир?

Күлназ (*ону көрүб*). Вај дәдәм вај о кимдир? Мән гачырам. (*Гачыр*).

Мәшәди Ибад (*Сәрвәрә*). Оғлан сән кимсән?

Сәрвәр. Бәс сән кимсән?

Мәшәди Ибад. Мән Мәшди Ибадам!

Сәрвәр. Мән Сәрвәрәм!

Мәшәди Ибад. Бәс сән орда нә гајырырсан?

Сәрвәр. Бәс сән орда нә гајырырсан?

Мәшәди Ибад. Мән адахлыбазлыға кәлмишәм.

Сәрвәр. Мән дә адахлыбазлыға кәлмишәм.

Һамбал. А Мәшәди, белим шикәст олду.

Мәшәди Ибад. Әдә дајан көрүм бу нә дејир? Гочаг, сән кимин адахлысысан?

Сәрвәр. Гочаг, бәс сән кимин адахлысысан?

Мәшәди Ибад. Мән Рүстәм бәјин гызы Күлназ ханымын.

Сәрвәр. Мән дә Рүстәм бәјин гызы Күлназ ханымын.

Мәшәди Ибад (*ачыглы*). Кәс сәсини, ахмаг! Сәнин нә ихтијарын вар ки, мәним адахлымын адыны чәкирсән?

Сәрвәр. Ахмаг сәнсән ки, һасара дырмашырсан.

Һамбал. А Мәшәди, белим гырылды, дүш ашағы.

Мәшәди Ибад. Гурбан оласан бу алтымдакы һамбала, јохса әһдини кәсәрдим. (*Дүшүр*).

Сәрвәр. Һеч бу иш пис олмады, көрәк ахыры нә олачаг?

Һамбал. Мәшәди, белим сыныбдыр, бир аббасы да верәчәксән.

Мәшәди Ибад (*Һамбала*). Һеч баша дүшмүрәм ки, бу нә ишдир?

Һамбал. Мәшәди, дејәсән гызын ики намизәди вардыр?

Мәшәди Ибад. Әши, мән гызын һалалча адахлысы ола-ола һасарын бу тајында галым, бир дәләдузун бириси дә о тајда олсун? Ај бивәфа арвад! (*Фикрә кедир*).

Мусиги

Мәшәди Ибад (*раст охујур*).

Мән нә данестәм әз әввәл ке то би меһри вәфаи,
Әһди набәстән әз он беһ ке бе бәнди јо нә паи.[1]
Бурада мәним јадыма Лејли вә Мәчнун әһвалаты
дүшүр.

Мәчнун о тајда аһү зар едир,
Лејли бу тајда әғјар илә ејш едир.

Мусиги

Инди мән бу тајда һаммал илә галмышам,
Јарым да о тајда әғјар илә сөһбәт едир.

---

[1] Мән әввәлдән билмирдим ки, сән вәфасызсан;
Әһд бағламамаг ону бағлајыб вә позмагдан даһа јахшыдыр.
Сә'ди.

Мусиги

Јох, мән о мәчнунлардан дәјиләм, бу саат кедиб гочулары бураја јығачағам. (*Кедир*).

Күлназ вә Сәрвәр чыхыб охујурлар.

Сәрвәр (*шикәстеји фарс охујур*).

Еј мәләк сима ки, сәндән өзкә һејрандыр сана,
Һәгг билир инсан демәз, һәр кимсә инсандыр,
сана.
Вермәјән чанын сәнә билмәз һәјати-чавидан,
Зиндеји-чавид она дерләр ки, гурбандыр сана[1].

Күлназ вә Сәрвәр (*тәсниф охујурлар*).

Көзәлим сәнсән мәним,

Мусиги

Меһрибаным, һәмдәмим.

Мусиги

Дәхи јохдур һеч гәмим,
Чох шүкүр сәнә, еј худа! (2)
Олмадыг биз әғјара фәда. (2)

Мусиги

Сән мәнимсән, мән сәнин.

Мусиги

Ола билмәз өзкәнин.

Мусиги

Һәми бир чан, бир тәнин
Чох шүкүр сәнә, еј худа! (2)
Олмадыг биз әғјара фәда. (2)

Мусиги

Дәрдимә тапдым дава, (2)
Галмады һеч бир чәфа. (2)
Ахыр ки, көрдүк сәфа,
Чох шүкүр сәнә, еј худа! (2)
Олмадыг биз әғјара фәда, (2)
Әғјара фәда, әғјара фәда.

---

[1] Фүзулинин гәзәлиндән көтүрүлмүшдүр. — *Ред.*

Бу әснада Гочу Әскәр вә башга адамлар кәлиб Мәшәди Ибадла бирликдә һасарын далында дајаныб бахырлар.

Мәшәди Ибад. Ешидирсиниз? Бајаты охујур.

Бунлар һасарын дешикләриндән бахырлар.

Әскәр. Оха. Гыз да охујур ки!

Мәшәди Ибад. Инди көрдүнмү иш нә һалдадыр?

Әскәр. Мәшәди Ибад, бир бәри зәһмәт чәк. (*Габаға кәтириб нә исә дејир*). Ики мин манат пул верәрсән: бир мин мәним, бир мин дә јолдашларымын.

Мәшәди Ибад. Мән јазыг бир о гәдәр пулу сәнә һарадан верим?

Әскәр. Өзүн бил, истәрсән чыхаг кедәк. Сән дә чамаат ичиндә биабыр ол. Һеч кәс дә сәнлә алвер етмәз. Сәнин кими бинамус адамы биз һеч ичимизә гојмарыг. Адә кедәк!

Мәшәди Ибад. Бир бура бах. Јахшы, верәрәм. Сабаһ кәл пуллары апар, амма инди бирчә әввәл бу оғланы өлдүр, јохса онун сәсини ешитдикчә бағрым чатлајыр.

Мусиги

Гочулар.

Еј кимсән орда, ач гапыны!
Ач гапыны, кәләк сәни өлдүрәк.

Мусиги

Пиштов долудур, һазыр етмишик
Ач гапыны, кәләк сәни өлдүрәк.
Еј кимсән орда, ач гапыны!
Ач гапыны, кәләк көрәк кимдир о.
Еј кимсән, еј ач гапыны!
Ач гапыны, кәләк сәни өлдүрәк.

Күлназ.

Аһ Сәрвәр, горхурам, сәни өлдүрәр бунлар.
Кәл тез бурадан гачаг, тез-тез, кедәк өзкә шәһәрә.
Аһ Сәрвәр, горхурам,
Ачма кәл гапыны сән.
Јохса сәни өлдүрәр гочунун күлләси,
Кәл бәри, Сәрвәр кәл!

Гочулар.

Ач гапыны!

Сәрвәр.

Сөјләјин көрүм бир сиз
Нә истәјирсиниз мәндән?
Нә лазым сизә бу евдән,
Та хәлгин гапысындан.
Горхмурам мән сиздән,
Һәр нә билсәниз един!
Јахшысы будур сиз кедин,
Өз иш-күчүнүзә.

Гочулар.

Сәнсән Мәшәди Ибадын
Кәлнин әлиндән алан,
Сәнсән хәлгин евин јыхан.
Сәндә вардыр чох күнаһ,
Кәлдик сәни өлдүрәк
Та ким Мәшәди хош олсун
Биз дә ондан пул алаг,
Ејши ишрәтә мәшғул олаг.
Ондан биз!

Әскәр (*гочулара*). Чыхардын пиштолары, һазыр олун! Бир, ики, үч дедикдә, сиз атын! Һазыр олун! Бир, ики. . .

Сәрвәр фит чалыр, гарадавој чағырыр. Гочулар һәмән саат гојуб гачырлар. Һамбалла Мәшәди Ибад дәхи гачырлар. Сәрвәр күлүр.

Күлназ. Аһ, горхудан үрәјим үстүмдә дурмур.

Сәрвәр. Һеч горхма, бәри кәл кедәк отаға. (*Кедирләр*).

Бу әснада Рүстәм бәј күчәдә ваге олуб һәјәтә кирмәк истәјир.

Рүстәм бәј. Һәрчәнд Мәшәди Ибадын бир ики манат гулағыны кәсдим, амма Күлназа јазығым кәлир. Бинәва бәдбәхт олачагдыр. Мәним гызым Мәшәди Ибадын тајы дејилдир, амма нә ејләмәк, пулсузлуғун үзү гара олсун. (*Истәјир ки ичәри кирсин, бу әснада Сәрвәр дәхи һәјәтдән чыхыр. Бунлар бир-бирини көрүб бир гәдәр тәәччүблә бахышырлар*).

Рүстәм бәј. Сән кимсән? Вә мәним евимдә нә гајырырсан?

Сәрвәр. Мән бир студент бабајам вә сәнин евиндә һеч нә ејләмирәм.

Күлназ илә Сәнәм чыхырлар.

Рүстәм бәј (*ачыглы*). Бу саат де көрүм нә чүр'-әт едиб мәним евимә кәлибсән?

Күлназ. Өлдүрәчәкдир, һамымызы гырачагдыр.

Сәнәм. Аллаһ сән сахла, јазыгыг!

Сәрвәр. Мән сәнин евинә һеч вахт кәлмәздим, һәркаһ сәнин гызына ашиг олмасајдым вә сәнин гызын да мәнә ашиг олмаса иди.

Рүстәм бәј (*һирслә*). Бу нә сөздүр данышырсан? Нә чүр'әт едирсән, бу саат башына бир патрон чахарам ки, бејнин дағылар.

Сәрвәр. Патрону мән өзүм чахачағам.

Рүстәм бәј. Кимә?

Сәрвәр Өзүмә!

Рүстәм бәј. Бу нә сөздүр?

Сәрвәр. Чүнки мән Күлназы өлдүрәндән сонра даһа өзүм јашамајачағам.

Рүстәм бәј (*ачыглы*). Сән мәним гызымы өлдүрә билмәзсән!

Сәрвәр. Сәнин хәбәрин олмајачагдыр.

Рүстәм бәј. Нә үчүн?

Сәрвәр. Чүнки әввәлчә сәни өлдүрәчәјәм.

Рүстәм бәј (*карыхмыш*). Бу нә данышыр әдә, дәлидир нәдир?

Сәрвәр. Бах, сән бу гызы бәдбәхт еләмәк истәјирсән. Амма мән Сәрвәр сән Рүстәм бәјә дејирәм ки, һәркаһ буну мәнә вермәсән онда бир күллә сәнә, бир күллә гыза вә бир күллә дә өзүмә вурачағам. Вәссалам. (*Кедир*).

Рүстәм бәј. Бачы оғлу, бир бура бах! (*Сәрвәр гајыдыр*). Ахы мән өзкәсинә сөз вермишәм, иш-ишдән кечибдир.

Сәрвәр. Һәркаһ сән мән дејәнә разы олсан, иши дүзәлдәрәм.

Рүстәм бәј. Нә төвр дүзәлдәрсән?

Сәрвәр. Әввәл де көрүм ачығын сојудуму?

Рүстәм бәј. Сојуду.

Сәрвәр әјилиб онун гулағына нә исә дејир.

Рүстәм бәј. Әши гој көрәк, елә дә иш олармы?

Сәрвәр. Сәнин чанын үчүн, мән дүз дејирәм, разысанмы?

Рүстәм бәј. Јахшы, разыјам, амма бәлкә баш тутмады?

Сәрвәр. Онда гызы һәр кәсә истәјирсән, вер!

Рүстәм бәј. Чох көзәл!

Сәрвәр. Амма сән Мәшәди Ибада һеч бир сөз демә вә ону тәләсдир ки, тез тој еләсин.

Мусиги

Рүстәм бәј. Чох көзәл, дејәсән әглә батан шејдир, көрәк?

Сәрвәр. Бах әкәр иш тутду-тутду вә иллаһ тутмады . . .

Мусиги

Һамы. Бабалын Сәрвәрин бојнуна. (2)

Сәрвәр. Әкәр иши дүз еләмәсәм . . .

Рүстәм бәј. Дүз еләмәсән . . .

Сәрвәр. Әкәр бачармасам . . .

Рүстәм бәј. Әкәр бачармасан . . .

Һамы. Бабалын Сәрвәрин бојнуна. (2)

Мусиги чалыныр, ојнајырлар вә сонра кедирләр. Мәшәди Ибад пәришан вә пәжмүрдә бир һал илә күчәдә ваге олур. Һамбал да далынча.

Мусиги

Мәшәди Ибад (*бајаты охујур*).

Ајры дүшдүм јарымдан,
Әл чәкмишәм чанымдан.
О гәдәр башымы итирмишәм ки,
Адым чыхыб јадымдан.

Һамбал.

Мән ашиг о кәндә дә,
Белә о кәндә дә, бу кәндә дә.
Белә әчәб оғлан гојуб кетмисән,
А бу кишини әкән дәдә!

Күчә адамлары һамысы бураја јығылырлар.

Мәшәди Ибад.

Ишләрим һамысы зүлүм кетди
Ат ахтардым чулум кетди,
Чаван гыза бел бағладым ,
Беш мин манат пулум кетди.

Мусиги

Адамлар.

Әввәлләр ашина идин, јад олдун нәдән? (2)
Сәни гојду гачды о назик бәдән?
Ај белә иш олмаз, бала,
Һеч белә иш олмаз,
Аман, аман, аман, аман,
Ај белә иш олмаз, бала,
Һеч белә иш олмаз!

Мәшәди Ибад.

Әввәлдән билсејдим вермәздим пулу, (2)
Хәлгин ејләмәздим чибини долу.
Ај маралым Күлназ, бала, ај маралым Күлназ!
Аман, аман, аман, аман,
Ај маралым Күлназ, бала, ај маралым Күлназ!

Адамлар

Дедин гочалыгда бир гыз аласан, (2)
Чаван гызы алыб евә саласан.
Ај белә иш олмаз . . .

Һамбал. А Мәшәди, белим сыныбдыр, сән кәл бир аббасы да веркилән.

Мәшәди Ибад (*лап азарлы кими*). А кедә рәдд ол башымдан! Мән нәјин дәрдиндәјәм, сән нәјин дәрдиндәсән. Тәки мәним дә дәрдим сәнин кими бир аббасы олајды.

Һәсәнгулу бәј кәлир.

Һәсәнгулу бәј. Мәшәди Ибад, саламүн әлејкүм, а киши бу нә ишдир, ешитдим ки, гызын ики адахлысы вардыр!

Мәшәди Ибад. А Һәсәнгулу бәј, сән аллаһ инди инсаф ејләјин, сәнин јанында Рүстәм бәј демәди ки, гызы сәнә верирәм?

Һәсәнгулу бәј. Деди.

Мәшәди Ибад. Сонра мәни евинә чағырмады?

Һәсәнгулу бәј. Чағырды.

Мәшәди Ибад. Сиз дә гонаг кәлмәдиниз?

Һәсәнгулу бәј. Кәлдик.

Мәшәди Ибад. Гонаглыгда мәни мүбарәкбад еләмәдиниз?

Һәсәнгулу бәј. Еләдик.

Мәшәди Ибад. Бириси дә мәнә орада мејмун демәди?

Һәсәнгулу бәј. Деди.

Мәшәди Ибад. Мән дә онунла далашмадым?

Һәсәнгулу бәј. Далашдын.

Мәшәди Ибад. Сиз дә бизи аралашдырмадыныз?

Һәсәнгулу бәј. Аралашдырдыг.

Мәшәди Ибад (*бәркдән*). Бәс бу нә кәләкдир ки, Рүстәм бәј мәним башыма кәтирир, өзү дә һәлә мәним беш мин манат пулуму јејибдир.

Һәсәнгулу бәј. Сән һеч гәм еләмә, иши дүзәлтмәк асандыр. Истәјирсән мән дүзәлдәрәм.

Мәшәди Ибад. А киши, атана аллаһ рәһмәт еләсин. Дүзәлт, дүзәлт, јохса әһвалым чох пәришандыр.

Һәсәнгулу бәј. Чох көзәл, онда тез ол бир беш јүз манат вер, чүнки бу ишдә балача пул лазымдыр.

Мәшәди Ибад (*тәәччүблә*). Нә? Беш јүз манат пул верим?!

Һәсәнгулу бәј. Әлбәттә, пулсуз олмаз ки!

Мәшәди Ибад. Ә киши, валлаһ мән дағылдым, мән сөкүлдүм, мән бу гәдәр пулу һарадан алым верим?

Һәсәнгулу бәј. Өзүн биләрсән, амма мән белә күман едирәм ки, беш мин манат верән адам беш јүз дә верә биләр, артыг пул дәјилдир.

Мәшәди Ибад (*әлини гојнуна салыб пул чыхардыр*). Чүнки олдун дәјирманчы, чағыр кәлсин дән Короғлу! Бу бир јүз, бу ики јүз, бу үч јүз! Өзүн дә мәнә ики јүз бошлусан, еләди беш јүз.

Һәсәнгулу бәј. Һә! Инди иши дүзәлдәрәм, анчаг сән бир гәзетәчи Рзаны да көр, чүнки Рүстәм бәј гәзетәдән чох горхан адамдыр. (*Бахыр*). Аһа будур өзү дә кәлир.

Рза ваге олур, Һәсәнгулу бәјә баш әјир вә Мәшәди Ибадын јанына кедир.

Рза бәј. Саламүн әлејкүм Мәшәди. А киши, бу нә әһвалатдыр, дејирләр ки, гызын ики адахлысы вар имиш?

Мәшәди Ибад. Ај Рза бәј, сәндән бир тәвәггәм

вар, сән кәл гәләми ал әлинә вә бу әһвалаты гәзетдә јаз, Рүстәм бәји биабыр елә, чох тәвәггә едирәм.

Рза бәј. Бағышлајын Мәшәди, мән ону ејләјә билмәрәм.

Мәшәди Ибад. Нә үчүн?

Рза бәј. Чүнки о чүр шеј мәним мәсләкимә мүғајирдир, бу иш сәнин өз хүсуси ишиндир, чамаата нә дәхли вар гәзетдә јазам.

Мәшәди Ибад. А киши, валлаһ елә бунун өзү гәзет әһвалатыдыр.

Рза бәј. Јох, Мәшәди, мән бачармарам вә һеч вахт мүғајир мәсләк иш көрә билмәрәм.

Мәшәди Ибад (*әлини чибинә салыб бир јүзлүк чыхардыр вә куја кағыз әвәзинә көстәрир*). А киши, ахыр бу бир парча кағызы јазмаг чәтин шејдирми?

Рза бәј (*пулу көрүр*). Һә! Бу башга мәсәләдир, инди баша дүшдүм ки, сән нә дејирсән, јазарам, чох јахшы јазарам.

Мәшәди Ибад. Бах елә јаз ки, хәлг охујуб Рүстәм бәјә зад ејләсин... Ады нәдир... Сиз она нә дејирсиниз?

Рза бәј. Изһари нифрәт.

Мәшәди Ибад. Һә, һә! Изһари нифрәт, изһари нифрәт!

Бу һалда интелликент Һәсән кәлир.

Һәсән бәј. Сән кечән сәфәр мәни оскарбит еләмишсән, зато мән сәни суда чәкмишәм.

Мәшәди Ибад. А киши, сән аллаһ әл чәк мәндән, мәнә мејмун дедин бәс дејил, сонра да суда чәкирсән?!

Һәсән бәј. Хејир, әл чәкмәрәм, кәрәк судда чаваб верәсән.

Мәшәди Ибад. Ај чамаат, мән бурада өз һәширимә галмышам, бу да кәлибдир ки, сәни суда чәкирәм.

Һәсәнгулу бәј (*Мәшәдијә јахынлашыр*). Мәшәди, ағзына бир шеј вер рәдд олсун!

Мәшәди Ибад. Јә'ни буна да пул верим?

Һәсәнгулу бәј. Бир әлли манат версән әл чәкәр.

Мәшәди Ибад. Јә'ни буна да пул верим? (*Чыхардыр*). Ала, ала рәдд ол башымдан!

Һәсән бәј. Это другое дело. Әризәми кери аларам.

Мәшәди Ибад. Диригој ја гејри-диригој.

Һамбал. А Мәшәди, бу гәдәр хәлгә пул пајлајырсан, мәнә дә бир аббасы вер, белими сындырыбсан.

Мәшәди Ибад. Әши рәдд ол о јана, бир сән галмышдын ки, мәни сојасан? (*Јүјүрүр һамбалын үстүнә, һамбал гачыр, амма сонра јенә кәлир*).

Һәсәнгулу бәј. Һәзәрат! Кәлин бу мәсәләни мүзакирәјә гојаг. Ахы белә иш олмаз ки, Рүстәм бәј ејләјир, бу киши дә ахы јазыгдыр. Пулу кедир, өзү биабыр олур. Кәлин, бу саат Рүстәм бәји бура чағыраг вә онунла серјозну данышаг.

Һамы. Әлбәттә, әлбәттә.

Гапыны дөјүрләр. Рүстәм бәј кәлир.
Мусиги

Белә олмаз ки, сән алдадасан бизи,
Сән верирсән гызы
Өзкә адама әрә кетсин. (2)
Бәс бу кищи јазыг нечә етсин? (2)

Мәшәди Ибад.

Аллаһа анд олсун, будур дејирәм
Гызы мәнә, гызы мәнә кәрәк верәсән.
Вермәсән һәркаһ, ејләрәм бәднам,
Чүнки мән бир адамам, бахмарам бәјә.

Һамы. Бөјлә олмаз ки, сән...

Рүстәм бәј. Сөзүн доғрусу, мән ганмырам ки, сиз нә дејирсиниз?

Мәшәди Ибад. Нечә ганмырсан? Мәним пулуму јејиб јаландан дејирсән ки, гызы сәнә верәчәјәм, амма өзкәсинә верирсән.

Рүстәм бәј. Ким дејир ону?

Мәшәди Ибад. Өз көзүмлә көрдүм ки, сәнин гызынын јанында бир чаван оғлан дурубдур, сорушдум ки, әдә сән кимсән, деди гызын адахлысыјам.

Һамбал. Доғрудур, мән дә көрдүм.

Рүстәм бәј. Һа, һа, һа! А киши, о зарафат едибдир. Билирсәнми о кимдир? О гызын өз дајысыдыр.

Сәнинлә лотулуг ејләјибдир, сән дә инанырсан вә бир дә (*онлара*) Һәсәнгулу бәј, Рза бәј, сизин үчүн ејб олсун ки, бу чүрә ахмаг сөзә инаныб мәним гапыма кәлирсиниз, мән чох инчијирәм.

Һәсәнгулу бәј. Рүстәм бәј, валлаһ бағышла бизи Мәшәди Ибад јолдан чыхартды.

Рза бәј. Сән аллаһ инчимә биздән, бурада рус демишкән недоразумения әмәлә кәлибдир.

Мәшәди Ибад (*Рүстәм бәјә тәрәф кедиб әлиндән тутур*). Бағышла бәј, аллаһ сәндән разы олсун ки, бизи шәкки-шүбһәдән чыхартдын, амма валлаһ әһвалым чох пәришан олмушду. Ә киши мән дејирәм ки, ахы Рүстәм бәј кишидир, белә иш еләмәз. Гәрәз ки, аллаһ шејтана лә'нәт еләсин! (*Күлә-күлә*). Рүстәм бәј, мән истәјирәм ки, тоју бу күнләрдә башлајым, нә дејирсән?

Рүстәм бәј. Чох да јахшы олар, нә гәдәр тез олса бир о гәдәр јахшыдыр.

Мәшәди Ибад. Онда мән бу күн истихарә еләтдирәрәм, бу јахын хош күнләрин бириндә тојумузу башларыг.

Һамы. Аллаһ мүбарәк ејләсин! Мәшәди Ибад, амма тој һамамында бир јердә чимәк.

Мәшәди Ибад. Иншааллаһ бир јердә чимәрик. (*Кәнара*). Бу шәртлә ки, һамам пулу сиздән.

Һамы.

Мәшди Ибад, чох мүбарәк олсун (2)
Тојун сәнин, чох мүбарәк әст!

Мәшәди Ибад.

Чох сағ олун, чох да разыјам,
Зәһмәт чәкиб иш дүзәлтдиниз.

Һамы.

Мәшди Ибад, чох мүбарәк олсун!
Тојун сәнин, чох мүбарәк олсун!
Чох мүбарәк олсун, чох мүбарәк олсун,
Олсун, олсун, олсун, олсун!

ПӘРДӘ

ҮЧҮНЧҮ МӘЧЛИС

Бир һамамын сојунуб-кејинән јериндә ваге олур. Сол тәрәфдә (залдан бахаркән) гапы вә пилләканлар, сағ тәрәфдә күнчдә һамамын чимилән јеринә кирән гапы вар. Ортада һовуз вә фантан, үстүндән гәндил асылыбдыр. Һамамчы Мәшәди Гәзәнфәр сары күркә бүрүнүб бајыр гапынын солунда өз јериндә әјләшибдир. Габағында мангал, үстүндә күвәч, јанында мүчри. Өзү дә гәлјан чәкир. Ондан бир аз сағ тәрәфдә дәллак уста Мәһәррәм Кәрбәлајы Нәсрин башыны гырхыр. Бир аз о јанда зурначылар отурубдурлар. Бир кәнарда бир нечә нәфәр чамадар әлләриндә гырмызы фүтә, балаглары чирмәли дајаныбдырлар.

Мусиги

Һамы (*охујурлар*).

Һамамын ичиндә, ичиндә дә чөлүндә, (2)
Јај, јаз, гыш, баһар исти, сәрин вар,
Дөләтли, касыб, кәл, кәл, јерин вар.
Дөләтли касыб, тез кәл, јерин вар, кәл!

Һамамдан бир сәс. Кәл еј һа! Бир јумурта!

Һамы.

Јај, јаз, гыш, баһар исти, сәрин вар,
Дөләтли, касыб, кәл, кәл, јерин вар.
Дөләтли, касыб, тез кәл, јерин вар, кәл!

Мусиги

Дәллак гырхыр, һамамчы гәлјан чәкир.

Мәшәди Гәзәнфәр. Һәгигәт, һәр бир шеји фикирдән кечириб јенә бахыб көрүрәм ки, дүнјада һамамдан башга ләззәтли бир јер варса, јенә һамамдыр. Демәјин ки, өзүм һамамчыјам она көрә белә данышырам, хејир! Әши, адам кәрәк инсаф илә данышсын: гышын сојуғунда һарада гызыша биләрсән?

Һамы. Һамамда!

Мәшәди Гәзәнфәр. Јазын истисиндә һарада сәринләјә биләрсән?

Һамы. Һамамда!

Мәшәди Гәзәнфәр. Даһа ким дејә биләр ки, һамам пис шејдир?

Һамы. Әши, һеч кәс!

Мәшәди Гәзәнфәр. Бәс белә дә!

Уста Мәһәррәм. Мән дәлләјәм. Өзүм дә өмрүмүн чох вахтыны һамамда кечирмишәм, һеч бир белә дә һејфсләнмирәм. Чүнки бахыб көрүрәм ки, мәним үчүн һамамдан башга һеч бир јердә хош кечмир. Хәлг кедир ады нәдир о клуба, мәним клубум һамамдыр. Хәлг кедир театра, мәним театрым һамамдыр. Әши ишләјиб, ишләјиб јоруландан сонра һарада истираһәт едә биләрсән?

Һамы. Һамамда!

Уста Мәһәррәм. Һарда бир парча ләззәт көрәрсән?

Һамы. Һамамда!

Уста Мәһәррәм. Даһа ким дејә биләр ки, һамам пис шејдир?

Һамы. Әши, һеч кәс!

Уста Мәһәррәм. Бәс елә, де кәлсин!

Мусиги

Һамы.

Һамамын ичиндә, ичиндә дә чөлүндә (2)
Јај, јаз, гыш, баһар исти, сәрин вар,
Дөләтли, касыб кәл, кәл јерин вар.
Дөләтли, касыб тез кәл, јерин вар, кәл!

Һамамдан бир сәс. Кәл еј һа! Бир папирос, өзү дә мүштүк учунда. (*Апарырлар*).

Һамы.

Јај, јаз, гыш, баһар исти, сәрин вар,
Дөләтли, касыб кәл, кәл, јерин вар.
Дөләтли, касыб тез кәл, јерин вар, кәл!

Мусиги

Кәрбәлајы Нәсир (*дәлләк үлкүчү итиләјәркән*). Мән өзүм бисавадам, амма китабда јазыланлардан охујубдурлар, мән дә ешитмишәм: мүсәлман пад-

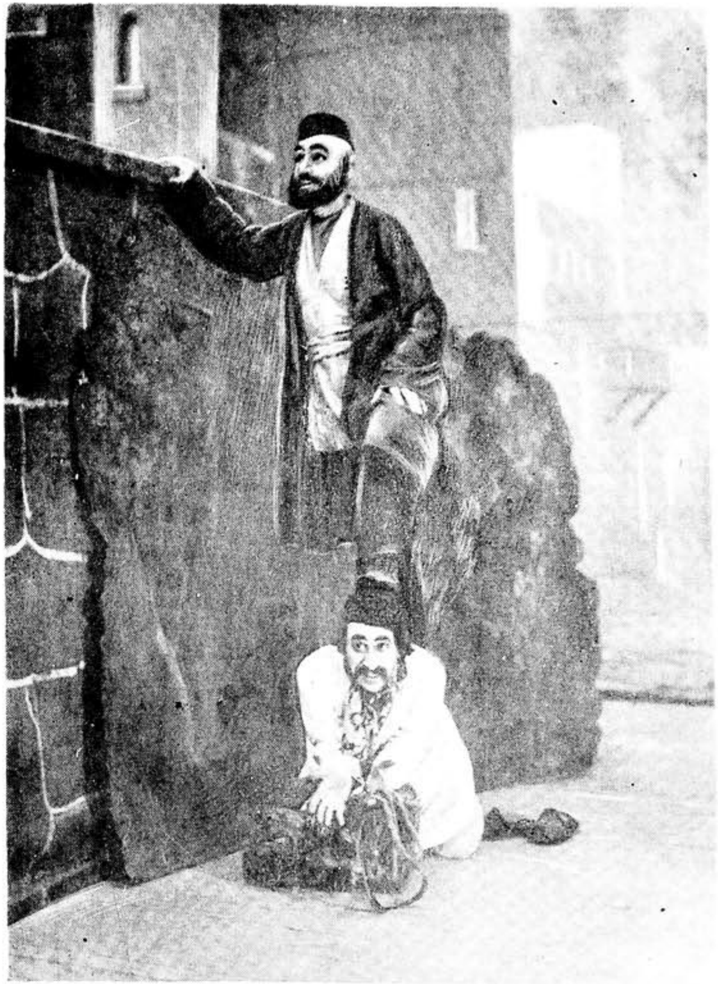

„О олмасын, бу олсун" мусигили камедијасындан бир сәһнәчик (Мәшәди Ибад—СССР халг артисти Мирзаға Әлијев, Һамбал—артист Әһмәд Анатолу).

шаһлары бир јердә шәһәр саланда илк әввәлчә һамам тикдирмишләр, ондан сонра карвансара, ондан сонра мәсчид. Әши, инсаф илә данышаг, тозун-торпағын ичиндә ишләјирсән, чиркә-пасаға батырсан, бәс сонра һарда кәлиб тәмиз олурсан?

Һамы. Һамамда!

Кәрбәлајы Нәсир. Һарда пак олурсан?

Һамы. Һамамда!

Кәрбәлајы Нәсир. Даһа ким деjә биләр ки, һамам пис шејдир?

Һамы. Әши, һеч кәс!

Кәрбәлајы Нәсир. Бәс белә!

Мәшәди Гәзәнфәр. Падшаһ дедин јадыма дүшдү: әши, һамам инди һүрмәтдән дүшүбдүр, гәдим заманларда һамамын бөјүк һүрмәти вармыш, бүтүн шаирләр, сүхәнкулар, нағыл дејәнләр, дәрвишләр—һамысы һамама јығылыб көзәл-көзәл сөһбәтләрлә һамам әһлини фејзијаб едәрләрмиш. Әши, һарада ширин-ширин сөһбәт ешидирсән?

Һамы. Һамамда!

Мәшәди Гәзәнфәр. Һарда дүнја гајғысыны јадындан чыхардарсан?

Һамы. Һамамда!

Мәшәди Гәзәнфәр. Даһа ким дејә биләр ки, һамам пис шејдир?

Һамы. Әши, һеч кәс!

Мәшәди Гәзәнфәр. Бәс елә исә де кәлсин!

Мусиги

Һамы.

Һамамын ичиндә, ичиндә дә чөлүндә (2)
Јај, јаз, гыш, баһар исти, сәрин вар,
Дөләтли, касыб кәл, кәл, јерин вар,
Дөләтли, касыб тез кәл, јерин вар, кәл!

Һамамдан бир сәс. Кәл еј һа! Аб хурдан, ичиндә гәмиш. (*Апарырлар*).

Һамы.

Јај, јаз, гыш, баһар исти, сәрин вар,
Дөләтли, касыб кәл, кәл, јерин вар.
Дөләтли, касыб, тез кәл, јерин вар, кәл!

Мусиги

Уста Мәһәррәм. Сизин чаныныз үчүн бир чох нахошлуглар вар ки, курс гуртармыш һәкимләр дәрманындан ачиздирләр. Амма нахошу һамама кәтирән кими јахшы олуб сағалыр. Ондан әлавә, һамам белә шејдир ки, инсана зинәт верир, абыра миндирир. Өзүнүз дејин, һарда јахшы ган алдырмаг олар?

Һамы. Һамамда!

Уста Мәһәррәм. Һарда јахшы баш гырхдырмаг олар?

Һамы. Һамамда!

Уста Мәһәррәм. Һарда јахшы һәна јахмаг олар?

Һамы. Әши, һамамда!

Уста Мәһәррәм. Де, бәс белә!

Мәшәди Гәзәнфәр. Һәна дедин, јадыма Сә'ди Әлјәәлрәһмәнин бир ше'ри дүшдү ки, күнләрин бир күнүндә рәһмәтлик һамамда чимәркән өз мәһбубиндән һәна алыб, әтриндән биһуш олуб вә о хүсусда бу ше'ри дејибдир:

Кили-хошбуји дәр һәммам рузи
Рәсид әз дәсти мәһбуби бе дәстәм.
Бәду гофтәм ке мишки, ја әнбәри
Ки, әзбуји-делавизи то мәстәм.
Бәгофта мән кили-начиз будәм.
Вә лејкән моддәти ба күл нешәстәм.
Кәмали-һәмнешин бәр мән әсәр кәрд
Вә кәрна мән һаман хакам ки һәстәм![1]

Инандырырам сизи ки, әкәр Сә'ди Әлјәәлрәһмә һамама кәлмәсә иди, һеч вахт бу ше'ри јаза билмәзди. Әши,

---

[1] Бир күн һамамда хош әтирли бир палчыг
Достун әлиндән мәним әлимә чатды.
Она дедим ки, сән мишксән, ја әнбәрсән
Ки, сәнин үрәјә јатан әтриндән мән мәст олмушам.
Деди мән бир дәјәрсиз палчыг идим,
Лакин бир мүддәт күлә тај олдум.
Мәним һәмсөһбәтимин кәмалы мәнә тә'сир етди.
Әкәр белә олмасајды мән һәмин торпаг олараг галардым.

Сә'ди.

белә оландан сонра ким дејә биләр ки, һамам пис шејдир?

Һамы. Һеч кәс!

Мәшәди Гәзәнфәр. Бәс белә исә, де кәлсин!

Мусиги

Һамы.

Һамамын ичиндә, ичиндә дә, чөлүндә (2)
Јај, јаз, гыш, баһар исти, сәрин вар,
Дөләтли, касыб кәл, кәл, јерин вар.
Дөләтли, касыб, тез кәл, јерин вар, кәл!

Һамамдан бир сәс. Кәл еј һа! Гәтфә! Кәл апар.

Чамадарлар гәтфә илә кедирләр.

Һамы.

Јај, јаз, гыш, баһар исти, сәрин вар,
Дөләтли, касыб кәл, кәл, јерин вар.
Дөләтли, касыб тез кәл, јерин вар, кәл!

Ичәридән кәлирләр. Бәј һамамдан чыхыр. Зурначылар чалмаға башлајырлар. Пәрдә енир. Амма зурна сәси кәлир. Ики дәгигәдән сонра пәрдә галхыр. Зурна кәсир. Сәһнәдәкиләр кејинмәләрини тамам едирләр. Мәшәди Ибад јахасыны дүјмәләјир, сонра әлинә ајнаны алыб саггалына бахыр. Һәсәнгулу бәј сјуртукуну кејир. Рза варатникини тахыр. Һәсән бәј башыны дарајыр. Әскәр чәкмәләрини кејир, Һамбал патавасыны долајыр. Саирәләр дә кими башын гурудур, кими дүјмәләрини бағлајыр.

Мәшәди Гәзәнфәр. Мәшәди Ибад, сәһһәти, вүчуд. Аллаһ мүбарәк еләсин. Оғуллу ушаглы оласан!

Мәшәди Ибад. Сағ оласан, вүчудун бибәла олсун!

Һамы. Аллаһ мүбарәк еләсин, әллаһ мүбарәк еләсин!

Мәшәди Ибад (*чаваб верир. Бир аз сонра ајна әлиндә*). Амма дејәсән бу сәфәр дәлләк һәнаны јахшы јахыбдыр, даһа ағ түк көзүмә дәјмир.

Әскәр. Машаллаһ, лап чаван олубсан ки.

Мәшәди Ибад. Чаван олмајанда гоча дәјиләм ки.

Мәшәди Гәзәнфәр (*бәјләрә*). Бәјдадашлар, һамам хошунуза кәлдими? Чүнки сизләр бизим һамамлара кәлмәзсиниз, она көрә сорушурам.

Һәсәнгулу бәј. Мән чохдандыр ки, төбә еләмишдим, өмрүм оланы мүсәлман һамамына кетмәјим,

амма Мәшәди Ибадын хәтрәси јанымда о ғәдәр әзиздир ки, төбәми сындырыб мәһз онун хәтрәси ич͡үн бу һамама кәлдим. Кәлдим дә... Һеч, даһа кечибдир...

Мәшәди Гәзәнфәр. Бәс белә!

Рза бәј. Һәркаһ мән бир папаг алајдым вә о папағa беш јүз отуз алты манат пул вермиш ола идим вә бир нәфәр дә о папағы мәним башымдан көтүрүб мүсәлман һамамынын ичинә толлаја иди,—мән папагдан әл чәкәрдим, амма һамама кирмәздим. Лакин Мәшәди Ибада сөз вермишдим,—дејә даһа сөзүмдән гача билмәдим.

Мәшәди Гәзәнфәр (*сыныр*). Бәјдадаш, куја мәним һамамым мурдардыр? Ичиндә урус чимир, ермәни чимир, јәһуди чимир?!

Рза бәј. Рәһмәтлијин оғлу, кирирәм хәзнәјә, билмирәм ки бу ичиндә чимдијим судур, нефтдир, һәлимдир, јохса бозбашдыр. Һәзәрат, валлаһ сабаһ буну мән гәзетәмдә јазарам. Белә еләмәјин.

Һәсәнгулу бәј. Әши, инсафдыр, о хәзнәјә мән дә кирим, бу һамбал да кирсин. (*Һамбалы көстәрир*).

Һамбал. Бәј, мәкәр һамбал һамамда чиммәз, бәс һамбалын чаны чан дејил?

Һәсән бәј. Рза бәј прав. Доғрудан мән дә хәзнәјә кириб билмәдим ки, бу судур, јохса ајры бир жидкостдур. (*Һәсәнгулу бәјә*). Но вы, вы рассуждаете, как буржуй! Нечә јә'ни мән дә кирим, һамбал да кирсин, мәкәр һамбал да сәнин кими адам дејил?

Һамбал. Әлбәттә, адамам.

Һәсән бәј. Онун да ики гулағы вар, сәнин дә.

Һамбал. Әлбәттә, ики гулағым вар, бә нәди?

Һәсән бәј. Онун да бир бурну вар, сәнин дә.

Һамбал. Әлбәттә, бир бурнум вар, бә нәди?

Һәсән бәј. Единственная разница бундадыр ки...

Һәсәнгулу бәј (*сөзүнү кәсир*). Билирсән нә вар, Һәсән бәј! Сән кечән сәфәр Мәшәди Ибадла савашдын, јенә дә о бир евин ичиндә олду ки, һеч кәс билмәди, амма бура һамамдыр, өзүн билирсән ки, общественни јердир, тәвәггә едирәм ки, бурада савашмајасан.

Һәсән бәј. Нет, мән как истинный народник протестую.

Бунлар—Рза да иштирак едир,—әлләрилә ишарәләрлә куја данышыб бәһс едирләр.

Мәшәди Ибад (*адамлары нәзәрдән кечирмәклә сајыр*). Көрәсән бунларын һамысынын һамам пулуну иншаллаһ мән верәчәјәм, һә? Бу баһалыгда бир бу гәдәр һамам пулу һеч билирсән нечә еләр? Көрүм һамамчыны бир но кәләклијә биләрәмми?

Һәсәнгулу бәј (*мунагишәјә давам едәрәк*). Да оставьте меня в покое!

Һәсән бәј. Нет, я должен протестовать.

Рза бәј. Әши, ејибдир һамамын ичиндә...

Һәсәнгулу бәј. Да, протестуйте, сколько хотите.

Һәсән бәј (*бәркдән*). Я не позволю, чтобы...

Әскәр, Рза тез дуруб бунларын араларына кирирләр ки, аралашдырсынлар.

Мәшәди Гәзәнфәр. Бунларын һамысы көрүнүр ки, мәним хәзнәмин сујунун тә'сириндәндир.

Мәшәди Ибад (*онлара*). Бура бах а! Ҹәнҹәл еләмәк нејчүн? Кишинин һамамында ики саатдыр ки, мүфтә чимибсиниз, һәлә бир дуруб ҹәнҹәл дә салырсыныз? Ејибдир ки... (*сукут һамамчыја мүрачиәтән*). Мәшәди Гәзәнфәр, сәнин јадына кәлмәз, чүнки чох кичикдин, мән илк тој еләјәндә ки, мәрһум Кәрбәлајы, Муртузанын гызы рәһмәтлик Сонаны алмышдым, тој һәмин бу һамамда олду. О заман сәнин отурдуғун јердә рәһмәтлик сәнин атан Мәшәди Сәмәндәр әјләшмишди. Чыханда дурдум пул верәмәјә,—деди ејибдир ки... нә гәдәр ејләдим пул алмады, јалвардым-јахардым алмады ки, алмады... гәрәз рәһмәтлик чох көзәл киши иди...

һамы бир-биринә бахыб һимләшир.

Мәшәди Гәзәнфәр. Һеч мәним өзүмү демирсән, кечән һәфтә бизим Мәшәди Мухтарын тоју иди ки, мәнимлә бәрк ашнадыр. Кәлдиләр һамама, кедәндә нә гәдәр ејләди пул алмадым, деди инҹијәрәм сәндән, дедим мән дә инҹијәрәм сәндән,—алмадым. Јанында лап бу Һәсәнгулу бәјә охшајан бир нәфәр бәј вар иди. Чыхартды ҹибиндән ики дәнә јүзлүк үстүмә атды, истәдим алмајам,—разы олмады. Әлли манат дәлләјә верди. Ҹамадарларын һәрәсинә он манат начај[1] бағышлады,

[1] Начай—чај пулу.—*Ред.*

онун сабаһы бир дә көрдүм ки, бир дәст јахшы либас, ики кисә ә'ла һәна, бир кәллә гәнд вә бир дәнә ширнијат хончасы кәлибдир. Буну да тој саһиби Мәшәди Мухтар көндәрмишди. Ахшам да ки, тојда идик. Гәрәз чох чанфишанлыг олду.

Бәјләр һимләшиб көзләширләр.

Һәсәнгулу бәј (*һәсән бәјә*). Вы везде уместно, неуместно лезите спорить.

Рза бәј. Јенә башладылар ки...

Һәсән бәј. Я не могу, я должен протестовать, я человек с убеждением.

Һәсәнгулу бәј. Да вы, просто, обманщики и всё.

Һәсән бәј (*бәркдән*). Что? Вы меня оскорбляете?

Һәсәнгулу бәј (*о да бәркдән*). Да, оскорбляю!

Ара гарышыр, Рза, Әскәр, саир гочулар тез галхыб онлары аралашдырмаг истәјирләр.

Һәсән бәј. В таком случае я ухожу и потребую вас удовлетворение за оскорбление. (*Кедир*).

Рза бәј(*онун далынча*). Һәсән бәј, Һәсән бәј, һара кедирсән, бир дајан. (*О да онун далынча кедир*).

Һәсәнгулу бәј (*кефсиз*). Һәзәрат, бағышлајын. Ачығымдан башымдан ағры тутду, даһа отура билмирәм, худаһафиз. (*Кедир*).

Әскәр (*онун далынча*). Әши, бир дајан көрәк, бу саат һамымыз кедирик. (*Кедир, адамлары да онун далынча чыхырлар. Галыр һамам әһли илә Мәшәди Ибад вә һамбал*).

Мәшәди Ибад (*кәнара*). Лотулар пул сөһбәтини ешидиб гачдылар. Јох, мәним кәләјим баш тутмады.

Мәшәди Гәзәнфәр. Мәшәди, сәнин бу ашналарын нә һирсли адамлардыр?

Мәшәди Ибад. Һаванын тә'сириндәндир. (*Она*). Гәрдәш оғлу, һагг-һесабымыз нечә еләди?

Мәшәди Гәзәнфәр. Даһа ону сорушмазлар ки, тој һамамыдыр, нечә верирсән вер, истәрсән мән дә атам кими сәндән һеч зад алмајым...

Мәшәди Ибад. Хејир, чох сағ ол! (*Кәнара*). О мәнә баһа отурар. (*Пул чыхардыр верир*). Бәсиндирми?

Мәшәди Гәзәнфәр. Бәсдир, аллаһ бәрәкәт версин.

Мәшәди Ибад (*чамадарлара*). Балам, ала, бу да сизин! Буну да ичәридәкиләрә верәрсиниз.

Чамадарлар. Чох сағ ол, Мәшәди! Аллаһ бәрәкәт версин.

Һамбал. Мәшәди, аббасыны вермәдин һа.

Мәшәди Ибад. Адә, кет көр бунлар нечә олду. Дејинән ки, горхмајын, һамам пулу верилди, кәлсинләр бәји һамамдан чыхарсынлар. (*Зурначылара*). Балам, сиз дә бир шеј чалын чамаат јығылсын һамама, чыхаг кедәк.

Зурначылар чалырлар, бир гәдәр кечмиш чыхыб кедәнләр һамысы кери гајыдырлар.

Мәшәди Ибад (*дурур*). Ја аллаһ!

Һамбал көмәк едиб дүшүрүр ашағы. Зурначылар да габагда чала-чала чыхыб кедирләр. Һамамчы, дәлләк Мәһәррәм, Кәрбәлајы Нәсир вә чамадарлар јерләриндә галыб јенә дә әввәлки сајагда олурлар.

Мәшәди Гәзәнфәр. Бу урусбабылар һеч илдә бир дәфә һамама кетмәзләр, гүсл-тәһарәт нә олдуғуну билмәзләр, кәлиб бурда мәним һамамымы писләјирләр. Әши, бир инсаф илә данышаг: һарда јујунуб тәмиз оларсан?

Һамы. Һамамда!

Уста Мәһәррәм. Һарда суја батыб чыха биләрсән?

Һамы. Һамамын хәзнәсиндә.

Кәрбәлајы Нәсир. Даһа ким дејә биләр ки, һамам пис шејдир?

Һамы. Әши, һеч кәс!

Мәшәди Гәзәнфәр. Бәс елә исә, де кәлсин!

Мусиги

Һамы.

Һамамын ичиндә, ичиндә дә чөлүндә (2)
Јај, јаз, гыш, баһар исти, сәрин вар,
Дөләтли, касыб кәл, кәл, јерин вар.
Дөләтли, касыб тез кәл, јерин вар, кәл!

Мусиги

Уста Мәһәррәмлә Мәшәди Гәзәнфәр күркини салыб ојнајырлар, чамадарлар да чыртыг вурурлар.

ПӘРДӘ

ДӨРДҮНЧҮ МӘЧЛИС

Мәшәди Ибадын евиндә ваге олур. Тој мәчлисидир. Гочу Әскәр „падшаһ“ олуб јухары башда әјләшибдир. Һәсәнгулу бәј, Рза бәј, Әскәр вә гонаглар да отурублар. Пәрдә галхыр. Ојунчу гыз ләзкинка ојнајыр. Сонра чыхыб кедир.

Әскәр. Мән тар чалана әмр едирәм ки, бир „роза“ һавасы чалсын, Һәсәнгулу бәј дуруб ојнасын.

Һәсәнгулу бәј (*ајаға дурур*). Падшаһ сағ олсун, валлаһ мән ојун билмирәм, мәни бағышла.

Әскәр. Чәкин ону ортаја бир-ики гырмач вурун!

Нөкәрләр Һәсәнгулу бәји чәкиб ојнадырлар. Сонра һәмин гәрар илә Рза ојнајыр.

Әскәр. Чәкин бураја Мәшәди Ибады! Бәј кәрәк тојунда ојнасын ки, уҹузлуг олсун.

О бири отагдан Мәшәди Ибады кәтирирләр. Мәшәди Ибад „мирзәји“ һавасыны ојнајыр.

Һәсәнгулу бәј. Балам, дәхи вахтдыр, кедәк кәлини кәтирмәјә.

Һамы. Бәли, вахтдыр. (*Кедирләр*).

Мәшәди Ибад (*дахил олур*). Түркдә бир мәсәл вар, дејәрләр ки, һәр көзәлин бир ејби олар. Гонаглар бу евдә оланда мән о бири отагда сәһәрдән бәри фикирдә идим ки, ајә мәним ејбим нәдир? Инди билмишәм ки, мәним бир ејбим варса, о да ејибсизлијимдир. Һәрчәнд бу чох назик мәтләбдир, амма бүтүн мәсәлә бундадыр. Вәссәлам... Һәр һалда гыз нә гәдәр көзәл олса да бир о гәдәр мәнә баһа отурду. Беш мин манат Рүстәм бәј вә тој хәрчи, беш јүз манат Һәсәнгулу бәјә рүшвәт, јүз манат Рза бәјә рүшвәт, 50 манат Һәсән бәјә рүшвәт, бир амбар һамам пулу, бир аббасы һаммала мүзд. 4 јүз манат... Әши һесаб еләмәсәм јахшыдыр. Даһа үрәјим хараб олур. Амма пис кејинмәмишәм ha. (*Әтрафына бахыб, далыны көрмәк үчүн фырланыр вә сонра бир јердә әјләшир*). Бәли, гыз кәлсин көрәк нә олачагдыр. (*Зүм-зүмә еләјир*).

Шәб әст, шаһидо шәмо шәрабо ширини.
Гәнимәт әст ке, шәби руји дустан бини[1].

Гыз кәлсин, амма мән бир шејдән горхурам ки, бу евдә отурмаға һөвсәләси кәлмәсин, чүнки о чүрә евдә бөјүмүш гыз бир аз кәм һөвсәлә олар (*Ачыглы*). Ағзы нәдир, валлаһи бах бу күндән бир јекә гыфыл алачағам. Сәһәр дуруб дүкана кедәндә гапыны гыфыллајыб ачарыны апарачағам, та ахшам гајыдана гәдәр гој галсын евдә, евә өјрәшсин. Пәнчәрәләри дә далдан тахта илә вурдурачағам. Чох да о јан бу јан ејләсә, дөјәчәјәм, чүнки арвад ки, дөјүлмәди,—хараб олар, арвад әриндән нә гәдәр көтәк јесә бир о гәдәр әрин чох севәр. Мән буну габагларда чох тәчрүбә ејләмишәм. Рәһмәтлик Сонаја бир кәрә бир јумруг нә төри салдымса, ики саат нәфәсини ала билмәди. О иди ки, мәни көрән кими үзүмә күләрди. Рәһмәтлик Пәрзада күнләрин бир күнү бир силлә чәкдим ки, бир диши сынды, о иди ки, сонра бир кәрә олсун үзүмә дурмады. Тәк бирчә мүртәд оғлунун гызы Күлханыма бир ағач илә елә чәкдим ки, о гачан олду ки, гачды. Бу да о јан бу јана ејләсә будур онун чаныдыр. (*Јумруг көстәрир. Бу әснада далдан аллаһ, аллаһ сәси кәлир, зурна чалыныр*). Паһо кәлин кәлди, мән гачым.

Гачыр о бири отаға, кәлини кәтирирләр. Сәнәм дәхи кәлин илә ичәри кирир.

Бириси. Аһа,де кәлин бәри чыхын. Сәнәм, сән дә бу бири отаға кәл.

Һамы чыхыр, тәк кәлин галыр.
Мусиги

Мәшәди Ибад (*дахил олур*).

Мән нә гәдәр, нә гәдәр гоча олсам да
Дәјәрәм мин чавана... (*Охујур*).

[1] Кечәдир, көзәл дост, шам, шәраб вә ширни.
Бир кечә достун үзүнү көрмәк дә гәнимәтдир.
Һафиз.

Ханым, аj ханым, зәһмәт чәк башындан чаршабы гоj јерә, сәнә чаным гурбан!

Чаршабын ичиндән кәлин әвәзинә Сәрвәр чыхыб, әлиндәки сиҝары тапанча кими узадыр Мәшәди Ибада тәрәф.

Мәшәди Ибад. Ваj!.. (*Дејиб чөкүр*).

Сәрвәр. Сәсин чыхдымы башына бир күллә вурачағам. Тез ол бир кағыз-гәләм көтүр!

Мәшәди Ибад (*горху илә*). Де гоj тапым да. (*Столун үстүндән кағыз-гәләм көтүрүр*). Бәс инди нә гајырым?

Сәрвәр. Отур, бу саат мән дејәни јаз, тез ол, јохса вурдум күлләни!

Мәшәди Ибад. Јазым да, валлаһ бу саат јазым!

Сәрвәр. Јаз! (*Бәркдән дејир*). Мән Мәшәди Ибад Кәрбәлајы Хочавердихан оғлу...

Мәшәди Ибад. Вахсеј! Атамын адыны да билир.

Сәрвәр. Данышма, јаз, јохса одларам сәни!

Мәшәди Ибад. Валлаһ данышмырам, јазырам, сонра?

Сәрвәр. Рүстәм бәјин гызы Күлназ ханымы алмаг истәмирәм.

Мәшәди Ибад. Истәјирәм...

Сәрвәр (*ачыглы*). Истәмирәм!

Мәшәди Ибад. Јахшы, истәмирәм, истәмирәм...

Сәрвәр. Вә тәвәггә едирәм ки, онун кәбини кери охунсун.

Мәшәди Ибад. Буну ким тәвәггә едир?

Сәрвәр. Јаз мән дејәни, јохса бејнини тоз еләрәм.

Мәшәди Ибад. Јазырам, јазырам, сонра?

Сәрвәр. Вә онун әвәзиндә гуллугчу Сәнәми алырам, јаздынмы?

Мәшәди Ибад. Јаздым...

Сәрвәр. Де, гол гоj!

Мәшәди Ибад. Вахсеј! Бәс мәним пулларым?..

Сәрвәр. Гол гоj, јохса партладарам сәни! (*Гол гојдурур*). Инди тәрпәнмә!

Мәшәди Ибад. Тәрпәнмирәм.

Сәрвәр. Данышма!

Мәшәди Ибад. Данышмырам.

Сәрвәр дал-далы кедиб Сәнәми кәтирир.

Сәрвәр. Бах, бу сәнин арвадындыр. (*Дал-далы кедир*). Инди тәрпәнмә!

Мәшәди Ибад. Тәрпәнмирәм.

Сәрвәр. Данышма!

Мәшәди Ибад. Данышмырам.

Сәрвәр бирдән чөнүб чәлд гачыр.

Мәшәди Ибад (*чығырыр*). Әдә тутун, әдә гојмајын, аj тез олун, гачды! Әдә бу нә иш иди мәним башыма кәлди. Аj тутун, аj гојмајын!

Чамаат һамысы долур ичәри, сәс-күј дүшүр.

Һәсәнгулу бәј. Әдә бир дајан көрәк нә олубдур. Мәшәди Ибад нә олуб, нәғл ејлә көрәк?

Мәшәди Ибад. Әши, сиз бу кәлини кәтирәндә бир бахмадыныз көрәк бу кишидир, јохса арваддыр?

Һамы. Бу нә әчәб сөздүр! Әлбәттә кәлин арвад олар.

Мәшәди Ибад. Амма бу кәлин киши чыхды. Рүстәм бәј мәним евими јыхды, гызын әвәзинә мәнә киши көндәрди, о да гачды кетди.

Һамы. Паһо! Бу нә ишдир ки, о көрүбдүр, белә дә адам алдатмаг олармы?

Бириси. Бәс нә төвр олсун, нејләмәли?

Һәсәнгулу бәј. Мәшәди, бир әлли манат вер, кедим бу саат губернатору бураја кәтирим. Разысан?

Мәшәди Ибад (*азарлы кими*). Јох...

Рза бәј. Мәшәди, ијирми манат вер, бу саат гәзетдә Рүстәм бәји биабыр ејләјим, разысан?

Мәшәди Ибад. Јох...

Әскәр. Мәшәди, бир отуз манат вер, кедим Рүстәм бәјин бејнинә бир патрон чахым, разысан?

Мәшәди Ибад. Јох...

Һамы. Бәс нә ејләмәли?

Мәшәди Ибад. Кедин газыја дејин ки, бу арвадын кәбинини мәним үчүн кәссин.

Һамы. Һа! Бу башга мәсәләдир. Нә еләмәк, о олмасын, бу олсун. Һеч пис дәјилдир.

Мусиги

Һамы.

Кедин, кедин газыја дејин (2)
Гоj кәбинин кәссин.

(*Сәнәмә*). Мәшадијә арвад едәк,
Разысан?
Сәнәм. Һә, һә!
Һамы (*Мәшәди Ибада*). Разысан?
Мәшәди Ибад. Һә, һә!
Һамы. Разысыз?
Мәшәди Ибад вә Сәнәм. Һә, һә!
Һамы. Бәс кедәк биз?
Мәшәди Ибад.
Кедин, газыја дејин
Гој кәбинин кәссин. (2)
(*Сәнәмә*). Сәни мәнә арвад едә, разысан?
Сәнәм. Һә, һә!
Мәшәди Ибад (*хора*). Разысыз?
Хор. Һә, һә! Разыјыг, һә, һә... бәс кедәк биз?

Бу әснада сәһнәнин дал пәрдәси галхыр, Сәрвәрлә Күлназ һүндүрдә дајаныб көрүнүрләр. Тар чалыныр.

Сәрвәр (*бајаты-гачар охујур*).
Јетдим вүсалына јарын чәкдим әзабини,
Ашигсә васл јолунда верәр әлбәттә чанини.
Күлназ.
Чүн галхды пәрдә әјан олду һәр кәсә,
Мә'шугә ашигә васил едәр әлбәттә чанини.
Һамы (*Мәшәди Ибада*).
Сән гоча, гыз чаван,
Сәндә јохдур ешг оду.
Сәрвәриндир ешги,
Сәнә олмаз һеч мејли. (2)
Мәшәди Ибад.
Јаныма кәл арвад, јаныма кәл, (2)
Јаныма кәл, ејлә мәни шад!
Һамы.
Пулуну вердин сән Мәшәди Ибад,
Әлинә дүшдү дул арвад.
Гәм јемә һәрчи бадабад,
Олмаса о, бу олсун!

ПӘРДӘ

АРШЫН МАЛ АЛАН

4 мәчлисли оперетта

ӘФРАД ӘҺЛИ-МӘЧЛИС

Әскәр — дөвләтли бир тачир оғландыр.
Чаһан — Әскәрин халасы, көк арваддыр.
Сүлејман — Әскәрин јолдашы.
Вәли — Әскәрин нөкәри.
Султан бәј — гоча мүлкәдардыр.
Күлчөһрә — Султан бәјин чаван гызыдыр.
Асја — Султан бәјин гардашы гызыдыр.
Телли — Султан бәјин гуллугчусудур.
Гоншу гызлар.

БИРИНЧИ МӘЧЛИС

Әскәрин евиндә ваге олур. Отаг јахшы бәзәниб, фәрш илә дөшәнибдир. Стол вә сәндәлләр дәхи вардыр. Пәрдә галхмаздан габаг Әскәр сағ тәрәфдә вә халасы стол тәрәфдә отурублар. Гапынын ағзында нөкәр Вәли һазыр дурубдур. Мусиги мүгәддәмәси чалыныр. Пәрдә галхыр. Әскәр охујур.

Әскәр.

Наләдәндир неј кими авазеји-ешгим бүләнд,

Мусиги

Наләдәндир неј кими авазеји-ешгим бүләнд.
Налә тәркин гылмазам неј тәк кәсилсәм бәнд-бәнд.

Мусиги

Налә тәркин гылмазам, налә тәркин гылмазам,
Кәсилсәм бәнд-бәнд, кәсилсәм бәнд-бәнд.

Мусиги

Гыл мәдәд, еј бәхт, јохса ками-дил мүмкүн дејил.

Мусиги

Гыл мәдәд, еј бәхт, јохса ками-дил мүмкүн дејил,
Бөјлә ким ол дилрүба бидәрддир, мән-дәрдмәнд.

Мусиги

Налә тәркин гылмазам, налә тәркин гылмазам,
Кәр кәсилсәм бәнд-бәнд, кәр кәсилсәм бәнд-бәнд.

Мусиги

Ачылыр көнлүм кәһи ким, кирјеји-тәлхәм көрүб.

Мусиги

Ачылыр көнлүм кәһи ким, кирјеји-тәлхәм көрүб,
Ачыр ол күлрүх тәбәссүм бирлә ләʼли-нушхәнд.

Мусиги

Налә тәркин гылмазам, налә тәркин гылмазам,
Кәр кәсилсәм бәнд-бәнд, кәр кәсилсәм бәнд-бәнд.[1]

Мусиги

Ҹаһан. Халан сәнә гурбан, нә олубдур ки, беләгәмли-гәмли охујурсан, адам ешидәндә үрәји јаныр?

Әскәр. Үрәјин јанырса көрүнүр ки, сәнин руһун вар ај хала!

Ҹаһан. Ганмадым нә дедин, халан сәнә гурбан, бир дә де баша дүшүм.

Әскәр. Һеч, бир елә сөз демәдим ки, бир дә тәзәдән дејим . . . Инди сән бура бах, ај хала. Бирҹә мәнә де көрүм ахы белә олмаз ки, белә дә галсын, бу дүнја белә кәлиб белә кетсә, бәс ахыры нә олсун, онда ишимиз нечә олсун?

Ҹаһан. Хала сәнә гурбан, аллаһа шүкүр дүнјајә нә олубдур ки?

Әскәр. Белә дејирәм ки, ахы бунун ахыры неҹә олсун, нәтиҹәси неҹә олсун, мәсәлән, биз—бәли, бөјүдүк, баша чатдыг. Аллаһа шүкүр мал-дөвләт һамысы вар, амма јенә дә билирсән, бунунла адамын иши дүз олмур, үрәји тохтамыр, нә исә бир шејә јенә еһтијач көрүнүр. Дүз дејирәм јохса јалан дејирәм?

Ҹаһан. Халан сәнә гурбан! Әлбәттә дүз дејирсән, амма јенә дә әмәлли баша дүшмәдим ки, нә дејирсән.

Әскәр. Дедијим ашкар сөһбәтдир, ај хала! Белә сөзүн доғрусу о тәрәфә бу тәрәфимә бахыб көз јетирирәм, көрүрәм јенә бир шејим чатмыр.

Ҹаһан. Бој! Чатмајан бир шеј варса, кәдәни көндәр базардан алсын, онда нә фикир вар ки.

Әскәр. Сән мән дејәни баша дүшмәдин; әши мән сәнинлә бөјүк шејин сөһбәтини еләјирәм, сән базардан данышырсан. Белә дејирәм ки, бу чүрә доланаҹағын ахыры нә олсун, малым вар, пулум вар, амма пул саһиби кәрәк бир өзкә шејин дә саһиби олсун. Ваһалун ки, һеч малы, пулу олмајанларын көрүрсән ки, бир сүрүсү вар.

Ҹаһан. Халан сәнә гурбан! Сән бир таҹир адамсан сүрүнү нә едирсән? (*Вәли башыны булајыр*).

[1] Фүзулинин гәзәлиндән көтүрүлмүшдүр.—*Ред.*

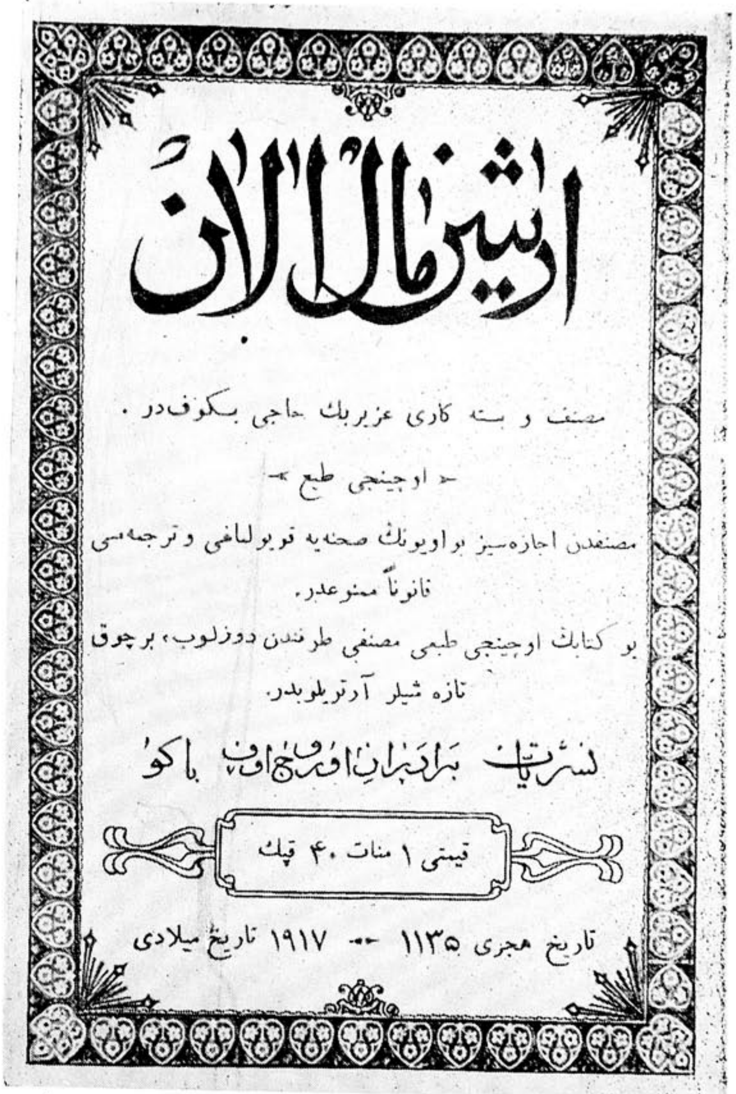
ارشين مال آلان

مصنف و بسته كاری عزیربك حاجی بكوف‌در .

~ اوچنجی طبع ~

مصنفدن اجازه‌سیز بو اویونك صحنه‌یه قویولماغی و ترجمه‌سی قانوناً ممنوعدر.

بو كتابك اوچنجی طبعی مصنفی طرفندن دوزلوب، برچوق تازه شیلر آرتریلوبدر.

نشریات برادران اوروجوف باكو

قیمتی ١ منات ٤٠ قپك

تاریخ هجری ١٣٣٥ -- ١٩١٧ تاریخ میلادی

„Аршын мал алан“ мусигили камедијасынын 1917-чи илдә чап олунмуш 3-чү нәшринин чилди.

Ә с к ә р. Оф, аj хала! Јенә билмәдин нә истәјирәм?

В ә л и (*бирдән-бирә*). Мән билирәм ағам нә истәјир? . . .

Ә с к ә р (*она тәрәф јөнәлир*). Әдә сән дә бурдасан? Һә, де көрүм нә истәјирәм.

В ә л и (*иришә-иришә*). Мән билирәм сән нә истәјирсән . . .

Ә с к ә р вә Ч а һ а н. Ди билирсән де, нә дајаныбсан!

В ә л и. Сән истәјирсән . . . (*Бирдән һырылдајыб тез гапыдан чыхыр, Әскәр күлүмсүнүр*).

Ч а һ а н. Боj, елә бил ки, кәдәнин дәлилији вар. (*Әскәрә*). Халан сәнә гурбан, бирчә мәни јахшыча баша сал көрүм нә истәјирсән.

Ә с к ә р. Аj хала, бура бах! Ағлынча мәним нечә јашым вар?

Ч а һ а н. Боj, бу рамазан јох, кәлән рамазан кәлиб өтәндән сонра сәнин ијирми сәккиз јашын тамам олачагдыр. Нәјин дәрдин чәкирсән? Сән ки, һәлә ушагсан, сәни көрүм јүз јашајасан!

Ә с к ә р. Чох әчәб. Ахы нә гәдәр ушаг олсам да јенә дә аjаг үстә дура билирәм ки?

В ә л и дахил олуб һаман сајаг дајаныр.

Ч а һ а н. Әлбәттә, дура билирсән, аллаһа шүкүр сағ вә саламат чавансан.

Ә с к ә р. Јахшы, инди бу сағ вә саламат чаван бәс нејләсин, елә јејиб-јатсын?!

Ч а һ а н. Әскәр, сән аллаһ кәл мәнимлә ачыг даныш ки, мән баша дүшүм ахы мән түркәсајәчә бир арвадам, әрәб дилини нә баша дүшүрәм, халан сәнә гурбан.

Ә с к ә р (*кәнара*). Әши, даһа утанмаг јери дејилдир. (*Чаһана*). Белә билирсән нә вар, хала? (*Бәркдән*). Мән арвад алмаг истәјирәм еј, арвад, арвад!

В ә л и. Бах мән дејән олду . . . (*Һырылдајыр.*)

Ч а һ а н. Буј, аj халан сәнә гурбан. Һабеләчә де ки, мән дә баша дүшүм, даһа бунун нә чәк-чөвүрү вар ки.

Ә с к ә р. Һә, бәс буну бил ки, арвад алмаг истәјирәм.

Ч а һ а н. Белә чох да јахшы еләјирсән, халан сәнә гурбан. Аллаһ о күнләри еләсин ки, белә тојунда ојнајым. (*Вәли ојнајыр*). Бах Әскәр, халан сәнә гурбан, көрдүн ки, ахырда сән кәлдин мән дејәнә. Нечә вахтдыр ки, мән сәнә дејирәм: Әскәр кәл евлән, ев-ешик

јиҹәси ол, оғул-ушаг саһиби ол, амма нә фајда ки, сән гулаг асмырдын дејә, мән дә даһа динмирдим. Инди көрүнүр ки, мән дејәнә кәлдин. Әлбәттә арвад ал, тој елә, дост севинсин, дүшмән јансын. (*Вәли аһ чәкир*). Бах истәсән күнү бу күнчә кедәрәм, сәнә гыз ахтарарам. Рәһмәтлик бачым чаны ағзындан чыхана кими мәнә дејирди: Чаһан, бах, Әскәри сәнә гојуб кедирәм, ону тәк гојма, евләндир. (*Ағлајыр. Вәли бәрк аһ чәкир*).

Әскәр. Әши даһа бура ағламаг јери дејилдир ки, гој, сөһбәт ачмышыг, көрәк ахыры нечә олур.

Чаһан. Халан сәнә гурбан, евлән!

Әскәр. Ахы нә сајаг евләним, иш елә бурасындадыр ки, евләнмәк асан иш дејилдир.

Чаһан. Халан сәнә гурбан, евләнмәк су ичмәк кими асан шејдир, онда нә чәтинлик вар ки? Әләлхүсус сәнин кими чавана ки, аллаһа шүкүр һәми пулун вар, һәми дөвләтин вар, һәми чавансан. Валлаһ лап падшаһын да гызыны истәсән сәнә верәр. Бах бурда чох фикир лазым дејилдир, гој елә бу күнчә чадрамы башыма салыб кедим сәнин үчүн гыз бәјәниб сечим. Ја өзүн истәсән мәнә де, һансы бәјин вә ја тачирин гызыны истәсән кедим сәнә алым.

Әскәр. Ахы мән нә билирәм ки, һансы бәјин вә ја тачирин гызы јахшыдыр ки, дејим кет ал; мән ки, онлары көрмәмишәм.

Чаһан. Буј! Халан сәнә гурбан! Бәс мәним көзләрим кордур? Валлаһ кедәрәм, доланарам, кәзәрәм, бахарам, бәјәнәрәм, сечәрәм, бир гыз аларам ки, адам баханда ағлы кедәр.

Әскәр (*күлүр*). Ај хала, бәс елә олса ағлым кедәр, дәли оларам ки . . . јох хала, бу әл вермәз, мән кәрәк әввәлчә өзүм гызы көрәм, хошума кәлди алам, кәлмәди алмајам.

Чаһан. Сән бир ағыллы-башлы мәнә нағыл ет көрүм нечә гыз аларсан? (*Охујур вә ојнајыр*).

Чадрамы саллам башыма,
Үз-көзүмү бәзәрәм. (2)
Кедиб сәнә гыз ахтарыб,
Һәр тәрәфи кәзәрәм. (2)

Мусиги

Бәјин, ханын вә тачирин
Гызларыны дүзәрәм. (2)
Чәмәндәки о күлләрин
Ән көзәлин үзәрәм. (2)

Мусиги

Халан сәнә гурбан ола,
Зәһмәтинә дөзәрәм. (2)
Тојунда да сәнин, бала,
Бах беләчә сүзәрәм. (2)

Мусиги

Бәс сән киши хејлағы, гызы нә сајаг көрәрсән, хәлг гызыны сәнә көстәрәрми?

Әскәр. Һә, бәс мәтләб елә бурдадыр ки, сәһәрдән бәри сәнә дејирәм ки, бунун ахыры нә олсун? Истәјирәм евләним, амма билмирәм кими алым; чүнки һеч кәси көрмәмишәм вә көрмәк дә олмаз.

Чаһан. Ај халан сәнә гурбан! Сән кәл ата-баба јолу илә евлән. Сәнин нә борчундур, гој мән кедим сәнә гыз алым, һәркаһ пис олса тәгсир мәним бојнума.

Әскәр. Ај хала, сән нә фикир едирсән? Мән аршыны ики шаһылыг чити көрмәмиш алмајырам; һалбуки дири көзлү арвад ола! Јох, мән бу сајаг евләнмәк истәмирәм. Бачарсан мәнә бир јол көстәр ки, гызы көрүм, сонра алым.

Чаһан. Халан сәнә гурбан нә јол көстәрим?

Әскәр. Көрүнүр ки, һеч бир јол јохдур. Онун үчүн мән дә евләнмирәм.

Вәли аһ чәкир. Сукут. Мусиги чалыныр, сонра Сүлејман дахил олур.

Сүлејман. Чаһан хала, кефин јахшыдырмы? Вәли, сән нечәсән?

Чаһан. Аллаһа шүкүр, сағ оласан, а Сүлејман!

Вәли. Бәј, илтифатын артыг олсун.

Сүлејман Әскәрә тәрәф кедиб охујур.

Мусиги

Сүлејман.
Нәдир сәнин дәрдин, бу нә аһү зарыдыр? (2)

Нәдир сәнин фикрин, белә тарү-марыдыр? (2)
Утанма кәл сөјлә, белә дәрдини мәнә, (2)
Нә гүссәдир бөјлә әсәр ејләјиб сәнә? (2)
Бу дүнјада јохдур белә дәрди-бидәва. (2)
Давасын ал дәрдин белә көркинән сәфа. (2)
Ешитмәмишсәнми белә бир мәсәл дә вар, (2)
Нә арзу варса, белә ахтаран тапар! (2)

Балам нә олуб ки, белә гарадинмәзчә отурубсан, јохса дүнјанын дәрди сәнә галыбдыр?

Әскәр. Ај Сүлејман, јахшы олду сән кәлдин; ахы дејирләр ки, сән бир агыллы адамсан, кәл көрәк сән нә мәсләһәт төкүрсән?

Сүлејман. Демәли сән өзүн инанмырсан ки, мән агыллыјам?!

Әскәр. Инанырам, амма мәсләһәт төксән лап јахшы инанарам.

Сүлејман. Инди бир-бир сөјлә көрүм нә олубдур?

Әскәр. Нә олачагдыр; ону фикир едирәм ки, јахшы, ахы бунун ахыры нә олсун? Елә бу дүнја белә кәлиб белә кетсә . . .

Сүлејман (*сөзүнү кәсир*). Дајан, билдим нә истәјирсән.

Әскәр. Нә истәјирәм?

Сүлејман. Әлбәттә арвад алмаг истәјирсән.

Һамы тәәччүб едир.

Әскәр (*тәәччүблә*). Паһо, нә билдин?

Сүлејман. Сифәтиндән көрүрәм. Ону билмәк чәтин дејил ки; (*Чаһана*). Беләдир, белә дејил, Чаһан хала!

Чаһан. Гадан алым, әлбәттә еләдир.

Сүлејман (*Вәлијә*). Беләдир, белә дејил, Вәли!

Вәли. Бәј, әлбәттә беләдир.

Сүлејман (*Әскәрә*). Инди билдин ки, мән ағыллыјам!

Әскәр. Јарысына гәдәр билдим. Ашна инди бир иш дә вар; һәркаһ она бир тәдбир төксән, онда биләрәм ки, башдан ајаға гәдәр ағыллысан.

Сүлејман. Де бир-бир сөјлә гулаг асым.

Әскәр. Бах, Сүлејман, мән белә фикирдәјәм ки, гыз алмаг мал алмаг кими бир шејдир. Инди малын писи-јахшысы олан кими . . .

Сүлејман. Дајан, билдим нә истәјирсән.

Әскәр. Нә истәјирәм?

Сүлејман. Истәјирсән ки, әввәлчә гызы көрүб, бахыб сонра аласан.

Јенә һамы тәәччүб едир.

Әскәр (*тәәччүблә*). Балам нечә билдин?

Сүлејман. Ағзыны ачан кими. Ону билмәјә нә вар ки (*Чаһана*). Беләдир, белә дејил, хала?

Чаһан. Гадан алым, әлбәттә еләдир.

Сүлејман. Беләдир, белә дејил, Вәли?

Вәли. Бәј, доғру бујурурсан.

Сүлејман (*Әскәрә*). Инди билдин ки, башдан ајаға гәдәр ағыллыјам!

Әскәр. Бир азча галыбдыр, һәркаһ бир иши дә билсән, онда иманым камил олар.

Сүлејман. Бир-бир сөјлә гулаг асаг.

Әскәр. Јахшы, ағыллы оглан! Бәс мән гызы һарадан көрүм вә нә сајаг көрүм ки, һеч олмаса бир балача бәләд олум?

Сүлејман. Ондан асан нә вар ки; палтарыны дәјиш, көһнәсини кеј; голтуғуна бир топ чит-мит нә варса вур, әлинә дә бир аршын ал; ондан сонра дүш гапы-гапы кәз вә аршын мал сат. Бу һалда, кордүјүн гызларын бирисини сеч, сонра ләләшини көндәр, кедим елчилик елијим, вәссалам.

Әскәр (*севинир*). Әчәб фикирдир валлаһ!

Чаһан. Гадан алым, әлбәттә јахшы фикирдир.

Сүлејман. Ајры чүрә олачы јохдур. (*Чаһана*). Беләдир, белә дејил, хала?

Чаһан. Гадан алым, әлбәттә беләдир.

Сүлејман. Беләдир, белә дејил, Вәли?

Вәли. Бәј, доғру бујурурсан.

Сүлејман (*Әскәрә*). Инди көрдүн ағыллыјам!

Әскәр. Ағыллысан гардаш, ағыллысан! Валлаһ сән дејән кими едәчәјәм.

Чаһан. Ај Сүлејман, бәс сән нијә өзүнү гочалдыб евләнмирсән?

Сүлејман. Мән дә евләнәрәм хала; о фикирдән мәним дә башымда вар. Һәлә инди әввәлчә бир Әскәри евләндирәк; көрүнүр ки, бу чох тәләсијир. Сонра мән

дә евләнәрәм. (*Бирдән*). Јахшы, хала, бәс сәнин фикрин нәдир?

Чаһан. Һеч нә, гадан алым, нә олачагдыр ки?

Сүлејман. Јох, хала, даһа бу гәдәр дул галдын бәслир. Гој сәни бир аллаһ бәндәсинә верәк чанымыза дуа eләсин.

Чаһан. Буј, гадан алым, мәним нә әрә кетмәк вахтымдыр ки.

Сүлејман. Нечә? Чох балачасан! Әлбәттә вахтындыр, беләдир, белә дејил, ај чамаат. Әлбәттә беләдир. (*Вәлијә*). Балам, Вәли, сән дә һазырлаш һа!

Вәли утаныр, башыны ашағы салыр.

Сүлејман. Һә, Әскәр, фикрә кедибсән?

Әскәр. Валлаһ сабаһдан аршын мал сатан олачағам.

Сүлејман. Әчәб еләрсән, аллаһ сәни дә тез мурадына јетирсин бизи дә, беләдир, белә дејил, хала?

Чаһан. Гадан алым, әлбәттә еләдир.

Сүлејман. Беләдир, белә дејил, Вәли?

Вәли. Бәј, доғру бујурурсан.

Сүлејман. Бәс инди ки белә олду гулаг ас! (*охујур*)

Мусиги

Өјрән бу кәләји арвады тап, тез тој елә! (2)
Бил ким дүшмәјәчәк бөјлә кәләк бир дә әлә. (2)
Амма бах, унутма сән, унутма сән, бизләри сән,
Көрәндә гашы гара, көзү гара гызлары сән.

Һамы (*Әскәрдән башга*).

Амма бах, унутма сән, унутма сән, бизләри сән,
Көрәндә гашы гара, көзү гара гызлары сән.

Мусиги. Ојнајырлар.

Чаһан.

О күн ола, балам, тој едәсән гыз аласан, (2)
Евләнмәк ишини арамыза дәб саласан. (2)
Бизә дә сән гур кәләк, сән гур кәләк, сән гур кәләк.
Бәлкә биз дә күн көрәк, бир күн көрәк, бир күн көрәк.

Һамы.

Бизә дә сән гур кәләк, (3)
Бәлкә биз дә күн көрәк. (3)

Мусиги. Ојун.

Вәли.

Дүш базар шәһәрә, сат аршын мал, Әскәр аға! (2)
Ахтар, бах гызы тап, тез арвад ал, Әскәр аға (2)
Дәрдинә тапдын әлач, тапдын әлач, тапдын әлач,
Вәлијә сән бир јол ач, сән бир јол ач, сән бир јол ач.

Һамы.

Дәрдинә тапдын әлач, (3)
Бизә дә тез бир јол ач. (3)

Ојун

ПӘРДӘ

ИКИНЧИ МӘЧЛИС

Мусиги мүгәддәмәси чалыныр, сонра пәрдә галхыр. Султанбәјин евинин габағыдыр. Күлчөһрә, Асја вә Телли отуруб, бири тикиш тикир, дикәри чораб һөрүр.

Күлчөһрә (*тикиш тикә-тикә охујур*).

Мусиги

Пәришан хәлги-аләм аһү әфған етдијимдәндир.

Мусиги

Пәришан хәлги-аләм аһү әфған етдијимдәндир,
Пәришан олдуғум, хәлги пәришан етдијимдәндир. (2)

Мусиги

Дили-заримдә дәрди-ешг күн-күндән фүзун олмаг,

Мусиги

Дили заримдә дәрди-ешг күн-күндән фүзун олмаг.
Јетән бидәрдә тәдбирилә дәрман етдијимдәндир. (2)
Дәјил биһудә кәр јағса фәләкдән башимә дашлар,
Бинасын тишеји-аһымла виран етдијимдәндир.[1] (2)
Аһ... Кәл јарым! (3)
Кәл јарым! (3)

Асја (*аһ чәкир*). Ај Күлчөһрә, сән охујанда һәмишә мәним үрәјим тутулур, бикеф олурам.

Күлчөһрә. Көрүнүр ки, охумағым сәнә хош кәлмир.

Асја. Јох, чох хош кәлир; елә она көрә дә мәни бир сајаг гәм басыр, гүссә елијирәм.

Күлчөһрә. Аһ, елә бизим өмрүмүз башдан ајаға кими гәм-гүссә дејилми?

Асја. Һә, валлаһ, доғру дејирсән.

[1] Фүзулинин гәзәлиндән котүрүлмүшдүр.—*Ред.*

Телли. Ај ханымлар, нә олуб ки, гәм-гүссә елијирсиниз? Аллаһ гојса Султан бәј бу күн сабаһ сизи әрә верәр, кедиб ев јијәси, оғул-ушаг саһиби оларсыз, онда гәминиз дә олмаз.

Күлчөһрә. Аһ, Телли, о чүрә ки бизи әрә верирләр, һеч вермәсәләр јахшы олар.

Телли. Нә үчүн, ај ханым, нијә елә данышырсан?

Күлчөһрә. Доғру дејирәм, валлаһ, о чүрә әрә кетмәк мәним хошума кәлмәз ки, һеч билмирсән сәни кимә верирләр, әрин ким олачагдыр, кетдијин адам чавандыр, гочадыр, кечәлдир, готурдур, адам дөјәндир...

Асја (*тәәччүблә*). Бәс ај Күлчөһрә, онда даһа һеч әрә кетмәјиб евдә галыб ун чувалына тај олачагсан?

Телли. Аллаһ еләмәсин.

Күлчөһрә. Мән дејирәм ки, евдә галыб ун чувалына тај оласан? Мән ону демәк истәјирәм ки, белә адам әввәлчә бир көрә ки, кимә кедәчәкдир. Баха, бәјәнә, тәһәр-төврүнә бәләд ола, сонра әрә кедә.

Асја (*күлүр*). Елә сөз данышырсан ки, бишмиш тојуғун күлмәји тутар. Сән бу дөрд диварын ичиндә кими көрә биләрсән, а јазыг ки (*ришхәндлә*) һәлә бахыб бәјәнәсән?!

Күлчөһрә. Елә оланда, евдә гыз галмаг јахшыдыр.

Телли. Әши, тәки ағам сизи әрә версин, мән гачыб, кедиб нишанлыны көрәрәм, евинә-ешијинә бахарам, сонра кәлиб һамысыны сизә нағл едәрәм.

Күлчөһрә илә Асја күлүрләр.

Күлчөһрә. Јахшы, ај Телли, көрүнүр ки, бизим адахлымызы бир сән көрсән кифајәтдир, дәхи бизим көрмәјимиз лазым дејилмиш.

Телли. Јох, ханым, әввәл мән көрәрәм, сонра сиз көрәрсиниз.

Асја. Јахшы, Телли, гој сән дејән олсун; тәки бизи әрә версинләр, јердә галаны асандыр.

Күлчөһрә. Јох, мәнчијәз көрүб бәјәнмијинчә, әрә кетмијәчәјәм. Амма сиз елә көрмәмишдән әрә кедәрсиниз.

Телли. Валлаһ ханым, елә көрмәмишдән әрә кетмәк лазымдыр; јохса әввәл көрәндә даһа сонра јахшы

олмур; амма көрмәјәндә үрәјин тәләсир ки, бир тез көрәсән. (*Охујур*).

Сән о јанда, јар бу јанда,
Чејран тәк бојнун буранда
Бахышын мин чанлар алыр,
Мәни гәмә-дәрдә салыр.

Мусиги

Сән о јанда, јар бу јанда,
Һәрдән гыјгачы баханда,
Көзүм о көзләрдә галыр,
Мәни гәмә-дәрдә салыр.

Мусиги

Сән о јанда, јар бу јанда,
Сачларын үзә саланда,
Көјләрә аһым учалыр,
Мәни гәмә-дәрдә салыр.

(*Нәғл едир*). Сәни јахшыча кејиндирирләр, бәзәјирләр, сонра фајтона миндириб аллаһ-аллаһ илә апарырлар. Һәлә десән ајағынын алтында гурбан да кәсирләр, сонра отаға апарыб кәрдәк далында отурдурлар, үрәјин тып-тып дөјүнә-дөјүнә көзлүјүрсән. Бир дә көрүрсән ки, гапы ачылыб оғлан чыхды...

Бу әснада гапы ачылыб Султан бәј чыхыр. Гызлар сәсләрини кәсиб ишләринә мәшғул олурлар.

Телли (*кәнара*). Аллаһ еләмәсин ки, белә оғлан олсун.

Султан бәј (*әснәјир*). Ај гыз Телли, мин кәрә демишәм ки, мән јатанда кәл мәним үстүмү басдыр; инди үстү ачыг јатмышам, дејәсән белимә сојуг дәјибдир. (*Әснәјир*). Ај... рәһмәтлик Сона сағ олајды... Гәрәз ки, тәклик бир сәнәт дејилдир.

Күлчөһрә. Ај ата, бизә десә идин өртәрдик, билмәдик...

Султан бәј. Демәдим, демәдим, кечибдир. (*Әснәјир*). Ди,дурун кедин евә, мән дә шәһәрә чыхырам. Евдән јахшы муғајат олун. Дурун! (*Гызлар һамысы дуруб ичәри дахил олурлар*). Олмур, тәклик мәнә әл вермир. Беш илдир ки, күнү-күндән кери кедирәм. Сыраға күн һәким Мирзә Һүсејнә дејирәм ки, орам ағрыјыр, бурам ағрыјыр; дејир ки, бир арвад ал. Һаны бир елә арвад ки, уғрума кәлә иди ала идим! Әлбәттә мәнә гыз вермәзләр. Чүнки јашым чохдур, пулум да аздыр вә бир дәтазадан топ-түфәнк илә евләнмәк мәнә јарашмаз; мәнимки бир һаллыча, дуллуча арваддыр ки, бир нәфәр молла, үч манат пул вә бир кәллә гәнд илә иш тамам ола. Ондан сонра арвад башлар кечәләр буғларыма һәна јахар, сәһәрләр дә јујар. Јатанда да белимә сојуг дәјмәз. Гәрәз, кедәк базара көрәк нә вар нә јох. (*Кедир*).

Мусиги

Әскәр пәрдә далында охујур.

Әскәр.

Аршын мал алан! (2)
Аршын мал алан!
Бафта, тафта, бухча һеј...

Әскәр голтуғунда аршын малы вә әлиндә аршын сәһнәјә чыхыр.

Әскәр. Тамам үч күндүр, гапы-гапы доланыб кәзирәм, амма ахтардығымы тапа билмирәм. Бу күнү дә баша чыхардым көрүм нә олур. Еј бәхт сәндән мәдәд!

Мусиги

(*Јенә охујур*). Аршын мал алан! (2)
Аршын мал алан!
Бафта, тафта, бухча һеј...

Бу һалда Күлчөһрә, Асја вә Телли бир тәрәфдән вә гоншу гызлар о тәрәфдән бајыра чыхырлар. Гызлар Әскәри чағырыр.

Гызлар. Аршынмалчы, аршынмалчы бура кәл!

Гызлар хору. (*Сопрано*)
Аршынмалчы мал көстәр,
Бир-бир јерә сал көстәр.
(*Алт*) Көстәр-көстәр һәр нә вар,
Гызлар бәзәнмәк истәр.

Мусиги

Һамы.

Аһ, нә көзәл парчадыр,
Күлләри дә гончадыр,

Тој бәзәји хончадыр, хонча, (2)
Хонча...
Ондан бир палтар тикдирсәјдим,
Ојнардым мән дојунча-дојунча.

Мусиги

Хор бир дә тәкрар олунур.

Әскәр (*кедә-кедә*). Аhа, дејәсән гыз мә'дәнинә дүшмүшәм, бир сүрү бирдән чыхды. Көрәк нечә шејдирләр. (*Онлара*). Дејин көрүм көзәл ханымлар нә истәјирсиниз? Чит, ипәк, мәхмәр, бафта, тафта, һәр шејим вар.

Күлчөһрә. Ач көрәк хошумуза кәлән нә вар?

Әскәр. Бу саат, ханым! (*Ачыр, Күлчөһрәјә диггәт едир*).

Асја (*кәнара*). Батмыш нә көјчәк оғландыр!

Әскәр (*јенә диггәтлә Күлчөһрәјә бахыр*). Бах, ханым, һәр нә көнүл истәјән десән һамысы бурада вардыр. (*Кәнара*). Амма әчәб гыздыр!

Телли. Ај ханым, о туманлыг нә јахшыдыр!

Асја. А, нәјә лазым олан шејдир ки...

Күлчөһрә (Асјаја). Сәнә лазым олмаз, амма Теллијә лазым олар.

Әскәр. Доғру бујурурсан ханым. (*Кәнара*). Ағыллы гыздыр һа! (*Она*). Нечә аршын бујурурсан гуллугчунуз үчүн кәсим.

Күлчөһрә. Аршыны нечәдәндир?

Әскәр. Һеч нечә, он ики гәпикдир. Амма сизә ики шаһыдан һесаб еләрәм.

Күлчөһрә. Бу чүрә читин аршыныны биз һәмишә сәккиз гәпикдән алырыг, елә версән он аршын кәс.

Әскәр. Зәрәр јохдур, сизә гурбан олсун! (*Өлчүр*). Бир... ики... (*кәнара*). Амма дејәсән ахтардығымы тапмышам... үч... дөрд, валлаһы чох көзәл гыздыр... беш... алты... једди... дејәсән елә гисмәтим бу олачагдыр... сәккиз... доггуз, көрүнүр, заһири көзәл олан кими батини дә көзәлдир... он... он бир.... он ики...

Күлчөһрә. Он аршын бәсдир.

Әскәр. Буј, һә! Фикримдән чыхды, будур елә он аршындыр. (*Кәсир гуллугчуја верир*).

Асја. Аһ, бизә јарашан һеч задын јохдур.

Әскәр. Ханым, сизә јарашан шејим чохдур. Анчаг евдәдир. Иншаллаһ кәләнсәфәр кәтирәрәм. (*Күлчөһрә пул верир*). Ханым, евин абадан, сәнин әлинин бәрәкәти мәнә бәсдир.

Күлчөһрә. Нә билдин ки, әлимин бәрәкәти вардыр?

Әскәр. Елә белә үрәјимә дамды ки, сәнин әлин бәрәкәтлидир. (*Кәнара*). Валлаһ мән дејән елә будур ки, вар. (*Она*). Ханым, бура Султан бәјин еви дејилми?

Күлчөһрә. Өзүдүр.

Әскәр. Абадан олсун! Бәс Султан бәјин гызы һансыныздыр.

Асја. Бу өзүдүр.

Әскәр. Аллаһ өмр версин! (*Кәнара*). Чох көзәл гыздыр!

Асја. Ај Күлчөһрә кедәк евә; јохса әмим кәләр ачығы тутар. (*Кедирләр*).

Әскәр. Сағ олун, вар олун!

Күлчөһрә (*кедә-кедә*). Сән дә сағ ол!

Әскәр (*тәк*). Сөзүн доғрусу, бундан јахшы гыз көрмәдим вә ола билсин ки, һеч көрмәјәм. Кәл Әскәр, ја гисмәт де, буну ал! Султан бәј мәни көрмүјүбдүрсә дә адымы ешидибдир. Билир ки, дөвләтли тачир оғланам. Јәгин гызы истәсәм верәр. Инди көрәсән гыз билсә ки, мән доғрудан да аршын мал сатанам мәнә кәләрми? Гызы билмирәм, амма Султан бәј билсә ки, мән аршын мал сатанам мин ил дә галса гызы мәнә вермәз. Аллаһын алтында гыз бир дә чыхајды јенә бир көрәјдим, данышдырајдым. Дајан... (*Гапыја бахыр*). Дејәсән кәлән вар. Гој кизләним көрүм кимдир. (*Кизләнир, гапы ачылыб Күлчөһрә чыхыр*).

Күлчөһрә. Асја демишкән, аршынмалчынын сүрсифәти јахшы иди. Инди Асјаја десән ки, кәл сәни она әрә верәк, бир һәшир гатар, дејәр ки, мән аршынмалчынын тајыјам? Амма мәнчә, аршын малчылыг пис иш дејил ки, о да тачир кими бир шејдир; валлаһ атам разы олса мән она әрә кедәрәм. Чүнки нә сајаг олса јенә дә үзүнү көрмүшәм, билирәм ки, шил дејил, кор дејил, кечәл дејил; сифәти дә хошума кәлди. Үзү нәчиб адамын үзүнә охшајыр. Валлаһ ону гәшәнк кејиндирсән бир оғлан чыхар ки, бәј баласы кими... Мәнә дејир ки, јәгин сәнин әлин бәрәкәтлидир; өзү дә елә ба-

хырды ки, куја тәк мәни көрүр... Бир дә көрсәјдим; јахшыча диггәт едәрдим... Аһ, көр нә данышырам; ким билир, бәлкә онун арвад, ушағы вардыр... (*Фикрә кедир*).

Әскәр (*чыхыр һүзура, аршын голтуғунда*). Ханым бағышла...

Күлчөһрә (*сәксәнир*). Oj, горхдум а...

Әскәр. Горхма ханым, дејәсән мән аршыны бурада гојуб кетмишәм.

Күлчөһрә. Олса бурада галарды...

Әскәр. Зәрәр јохдур, евдә алаһы аршыным вардыр.

Күлчөһрә (*кәнара*). Јенә о сајаг бахыр, көзүмә саташанда елә бил ки, илдырым кими мәни вурур.

Әскәр. Ханым, аллаһын алтында Султан бәјин он ики нәфәр сән кими гызы олајды!

Күлчөһрә. Јә'ни нә демәк истәјирсән?

Әскәр. Ону демәк истәјирәм ки, бир гызыны бәјә, бирини хана, бирини тачирә, бирини моллаја, бирини дә сејидә вериб, ахырда бирини дә мәнә верәјди...

Күлчөһрә. Нә олар ки...

Әскәр. Амма јох, вермәз, әлбәттә вермәз, о бир бәј адамдыр, амма мән аршынмалчы. О мәнә гыз вермәз... (*кинајә илә*) вә бир дә версә дә гыз кәлмәз...

Күлчөһрә. Көрүнүр ки, сән субајсан.

Әскәр. Лап субајам; аллаһын бәрәкәтиндән ишим дә чох јахшы кедир. Бир парча чөрәјим вар, ач дејиләм.

Күлчөһрә. Бәс нә үчүн индијә гәдәр евләнмәјибсән?

Әскәр. Нә сајаг евләним; көрмәдијим гызы алмарам; көрдүјүм гызлардан да хошума кәлән, үрәјимә батаны бир нәфәр олубдур ки, ону мәнә вермәзләр...

Күлчөһрә. Гыз өзү сәнә кетмәзми?

Әскәр. Јәгин ки, кетмәз, чүнки о бәј гызыдыр.

Күлчөһрә. Сән әввәлчә гыздан соруш, сонра де; нә билирсән кетмәз?

Әскәр. Доғру бујурурсан ханым, бәс елә исә де көрүм мәнә кәләрсәнми?

Күлчөһрә (*тәәччүблә*). Ким? Мән?

Әскәр. Бәли сән; мәним хошладығым гыз бирчә сәнсән.

Күлчөһрә. Мән елә билдим ки, өзкә гыздыр...

Әскәр. Сәндән башга өзкәси ола билмәз.

Күлчөһрә. Бәс сән мәни бир кәрә көрмәклә хошладын?

Әскәр. Әлбәттә, ханым. Көз көрдү, көнүл севди. Көзүм сәни көрән кими, гәлбим севиндијиндән чырпынмаға башлады.

Күлчөһрә (*кәнара*). Валлаһ мәнимки дә елә олду.

Мусиги

Әскәр.

Өјрәниб пүр фәнд олдум, } (2)
Өзкәјә ришхәнд олдум.
Һәр бир дәрдә мән долдум, } (2)
Сәни көрдүм бәнд олдум.
Елә бәнд олдум, елә бәнд олдум,
Елә бәнд олдум, Дилбәр!
Дура билмәм мән сәнсиз.

Мусиги

Күлчөһрә.

Һеч кәси мән көрмәздим, } (2)
Сиррими сөјләмәздим.
Нәдир ашиг билмәздим, } (2)
Сәни көрдүм бәнд олдум,
Елә бәнд олдум, елә бәнд олдум,
Елә бәнд олдум, Дилбәр!
Дура билмәм мән сәнсиз.

Мусиги

Икиси бир јердә.

Көмәк етди чүн ол бахт, } (2)
Кәлди чатды ахыр вахт.
Өзүмү билдим хошбахт, } (2)
Сәни көрдүм бәнд олдум.
Елә бәнд олдум, елә бәнд олдум,
Елә бәнд олдум, Дилбәр!
Дура билмәм мән сәнсиз. (2)

Мусиги

Әскәр. Ханым, мән сәнә јарашан дејиләм.

Күлчөһрә. Билмирәм, амма хошламышам.

Мусиги

Әскәр. Көрүнүр ки, доғру дејирләр ки, гәлб гәлби истәр, ханым...

Күлчөhрә. Мәнә ханым демә, адым Күлчөhрәдир.

Әскәр. Күлчөhрә, бәс нә сајаг едәк ки, атан сәни мәнә версин?

Күлчөhрә. Мәни атамдан истә, верәр-верәр, вермәз мән өзкәсинә әрә кетмәрәм...

Әскәр (*кәнара*). Чох әҹәб! (*Она*). Атан сәни күч илә верәр...

Күлчөhрә. Күч илә әрә кетмәрәм.

Әскәр. Сәни зор илә апарарлар.

Күлчөhрә. Өзүмү боғарам.

Әскәр. Аллаh еләмәсин. Инди ки, белә олду, гој бир јахшы фикир едәк көрүм бәлкә бир әлач тапарам; инди сән кет евә, јохса бизи көрәрләр, худаhафиз.

Күлчөhрә. Худаhафиз! Амма ону бил ки, сөзүм сөздүр. (*Кедир*).

Әскәр (*тәк*). Дејирәм валлаh, үрәк елә бир олур. Јазыг гыз мәни хошлајыбдыр. Өзү дә билмир ки, дөвләтли тачирәм. Мән дә гәсдән демәдим ки, гој ахыра кими гызы сынајым. Чох әҹәб! Инди мән кедим бир бәhанә илә халамы дәхи бураја көндәрим ки, бахсын, көрсүн нечә гыз сечмишәм. (*Кедир*).

Күлчөhрә чыхыб ора-бура бахыр вә сонра отуруб фикрә кедир.

Күлчөhрә. Бу нә иш иди мән еләдим. Јад оғлан илә нәләр данышдым ки, hеч гыза јарашмаз... Билмирәм hарадан кәлди чыхды... Өзү јахшы, сөзү јахшы... hеч фикримдән чыхмыр... Аh, нечә көнлүм пәришан олубдур! (*Охујур*).

Мусиги

Ашиг олдум нечә бир тазә күли-рә'најә.

Мусиги

Ашиг олдум нечә бир тазә күли-рә'најә
Ки, салыбдыр мәни ол ишвә илә говғајә. (2)
Ашиг олдум (3)
Нечә бир тазә күли-рә'најә. (2)

Мусиги

Көзүмүн ганы илә синәми ал етдим ким, (2)
Сәбәби сәнәт ола ол бүти бипәрвајә, (2)
Пәрвајә, пәрвајә.

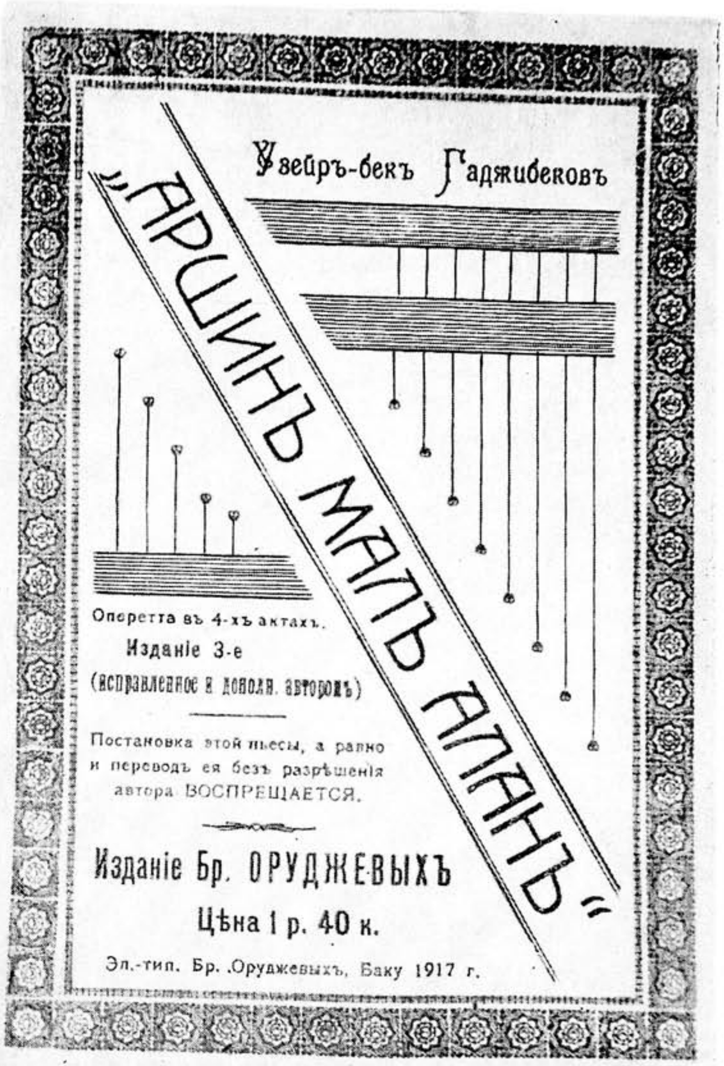
Үзеиръ-бекъ Гаджибековъ

„АРШИНЪ МАЛЪ АЛАНЪ"

Оперетта въ 4-хъ актахъ.

Изданіе 3-е

(исправленное и дополн. авторомъ)

Постановка этой пьесы, а равно и переводъ ея безъ разрѣшенія автора ВОСПРЕЩАЕТСЯ.

Изданіе Бр. ОРУДЖЕВЫХЪ

Цѣна 1 р. 40 к.

Эл.-тип. Бр. Оруджевыхъ, Баку 1917 г.

„Аршын мал алан" мусигили камедијасынын 1917-чи илдә чап олунмуш 3-чү нәшринин титул вәрәги.

Бу бир ишдир ки, мәни ијнә кими инҹәлдиб, ⎫
Салыр иплик кими һәрдәм бир узун сөвдајә. ⎭ (2)
Ашиг олдум (3)
Нечә бир таза күли-рә'нај[1]. (2)

Асја илә Телли чыхыб охујурлар.

Асја вә Телли.

Нә пәришандыр һалын
Күлчөһрә, Күлчөһрә!
Нәдир бу аһы-зарын?
Тез сөјлә, тез сөјлә,
Нијә солмуш рухсарын?
Күлчөһрә, тез сөјлә. (2)
Гыза лајиг олмаз ким, ⎫
Дәрд етсин, гәм чәксин. ⎭ (2)
Нәдир бу аһы-зарын?
Күлчөһрә, тез сөјлә, ⎫
Күлчөһрә, тез сөјлә. ⎭ (2)

Һамысы ичәри кирирләр. Бу һалда Әскәр халасы илә бәрабәр чыхыр. Ҹаһан чаршаба бүрүнүбдүр.

Әскәр. Бах, хала, һаман гыз бу евдә олур. Апарарсан бу мәхмәри вә дејәрсән ки, аршынмалчы көндәрибдир. Сорушан олса ки, сән кимсән, дејәрсән ки, аршынмалчынын халасыјам. Баша дүшдүнмү?

Ҹаһан. Баша дүшдүм, халан сәнә гурбан, кедирәм. (*Кедиб ичәри кирир*).

Әскәр (*тәк*). Амма кетдикчән гыза даһа артыг бәнд олурам. Күнү бу күн Сүлејманы көрсәм көндәрәчәјәм ки, кедиб елчилик еләсин... Белә истәдијими тапдым... Бу ев, бу һәјәт, бу јол һамысы елә бил ки, үзүмә күлүр. (*Охујур*).

Мусиги

Ахтарыб тапдым сәни, сәндәми севдин, јар мәни?
Көр нә һалдыр көрмүр көзүм, шадлығымдан дүнјаны. (2)
Кәл-кәл маралым кәл, кәл-кәл ҹејраным кәл! (2)
Сәни севдим, јар сәни севдим, көзүм, көрмәз өзкәни.

---

[1] Фүзулинин гәзәлиндән көтүрүлмүшдүр.—*Ред.*

Мусиги

Һалал олсун Сүлејман!

Мусиги

Һалал олсун Сүлејман, сән нә кәләкбазсан, шејтан!
Өјрәдиб мәни јола салдын, мәнә раст кәлди јар чан. (2)
Кәл-кәл маралым кәл, кәл-кәл чејраным кәл! (2)

Инди бурада дајанмајым. Кедим евә, халам кәлсин көрәк нә сөјләјәчәкдир. (*Кедир*).

Султан бәј базардан евә гајыдыр, јаваш-јаваш кәлә-кәлә өз-башына данышыр.

Султан бәј. Елә һамы мән дејәни дејир; бир һаллыча дул арвад ола ки, бир нәфәр молла, үч манат пул вә бир кәллә гәнд илә иш тамам ола. Инди мән нә гајырым? Елә арвады һарадан тапым? Кәл ај арвад! Һарадасан? Кәл! Кәл! (*Дејән кими Чаһан чыхыр вә буна тәрәф кәлир ки, кечсин. Султан бәј тәәччүблә*). Паһо! Јохса мәни гара басыр... Јох, дејәсән дири көзлү арваддыр. Өзү дә биздән чыхды. Дејәсән аллаһ мәнимкини јетирди. (*Чаһана тәрәф кедир*). Ај бачы, кимсән, биздә нә ишин вар иди?

Чаһан. Аршын мал апармышдым, гызлара көстәрәм.

Султан бәј (*кәнара*). Арвад олмағына арваддыр, анчаг үзүнү көрсәм пис олмаз. (*Она*). Јахшы, бачы бир де, чаршаба бүрүнмүш киши олмајасан?

Чаһан. Бој, ај гардаш, нә сөз данышырсан?

Султан бәј. Бәс елә исә бир балача үзүнү мәнә көстәр ки, јәгинлик һасил олсун.

Чаһан (*үзүнү ачыб көстәрир*). Көрдүн ки, арвадам!

Султан бәј. Һә, көрдүм. (*Кәнара*). Арвадсан, өзү дә лап мән дејәндән. (*Она*). Де, јахшы бир мәни баша сал көрүм сән кимсән, нәчисән вә кимин адамысан?

Чаһан. Мән аршынмалчынын халасыјам, өзүм дә гызлара, арвадлара мал сатырам.

Султан бәј. Јахшы, ахы мәнә бир демәдин ки, көрәк кимин адамысан.

Чаһан. Бәј, дәллал кәрбәлајы Нәсирин күлфәтијәм, бәлкә танıјасан?

Султан бәј. Хејир, танымарам, мәним дәллал-мәллал илә ишим олмаз... Јахшы, демәли сәнин кишин дәллаллыг едир, өзүн дә аршын мал сатырсан.

Чаһан. Бәли, кишим дәллаллыг еләрди.

Султан бәј. Еләрди? Бәс инди нә иш көрүр?

Чаһан. Инди аллаһ билир ки, нә иш көрүр; рәһмәтлик он ики илдир ки, өлүбдүр.

Султан бәј (*севинир*). Өлүбдүр?! Демәли сән дулсан?

Чаһан. Бәли, дулам.

Султан бәј. Белә де дә! (*Өскүрүр вә өзүнү дүзәлдир*). Дејирсән ки, он ики илдир ки, әрин өлүб дул галыбсан... Чох әчәб, инди бәс нечә ејләјәк?

Чаһан (*тәәччүблә*). Нәји нечә еләјәк?

Султан бәј (*карыхмыш*). Јох, белә ону дејирәм ки, мәним дә арвадым будур беш илдир ки, мәрһум олубдур. Белә олмаг чох пис шејдир. Адам лап тәк галыр, билмир ки, нә етсин. (*Кәнара*). Јахшыча әлимә дүшүбдүр, һеч бурахмаг лазым дејилдир. (*Чаһан истәјир кетсин Султан бәј тез габаглајыр*). Әши, бир дајан, һара тәләсијирсән?

Чаһан. Тәләсијирәм, ишим вар.

Султан бәј. Даһа бундан көзәл нә иш олар, әчәб сөһбәт елијирик. Сән дул, мән дул, кәл дәрдләшәк дә... Јахшы инди сән дејирсән ки, дулсан, һә?

Чаһан. Бој, дедим әрим он ики илдир ки, өлүбдүр...

Султан бәј. Ахы бурасы вар ки, мән дә дулам...

Чаһан. Нә олар, аллаһын әмридир. Тәк сәнин башында көрүнмәјиб ки.

Султан бәј. Орасыны билирәм...

Чаһан. Бәс һарасыны билмирсән?

Султан бәј. Кәл биз икимиз бир иш едәк.

Чаһан. Нә иш?

Султан бәј. Белә иш ки, нә сән дул оласан, нә дә мән.

Чаһан. Нә сајаг еләјәк?

Султан бәј. Нә сајағы вар ки, бир нәфәр молла, үч манат пул, бир кәллә гәнд, шүтт-тамам, вәссәлам.

Чаһан. Һеч баша дүшмүрәм ки, нә дејирсән.

Султан бәј. Баша дүшмүрсән? Әчәб дилбилмәз-

сән! Бәс елә исә, дүрүст гулаг ас, көр нә дејирәм, а дил билмәз! (*Мусиги. Чыртыг-чыртыг вура-вура охујур*).

Бир ат алдым, һәр јаны чапдым,
Кәл алым, кәл алым, дилбилмәз!
Ахыр кәлиб сәни тапдым, маралым, маралым
дилбилмәз!
Аман, аман ој, гашы каман ој!
Кәл алым, кәл алым, маралым, дилбилмәз!
(*Ојнајыр*).

Мусиги

Бир ев тикдим, даш үстәдир, кәл алым,
кәл алым дилбилмәз!
Һәр нә десән баш үстәдир, кәл алым,
маралым, дилбилмәз!
Аман, аман ој, гашы каман ој!
Кәл алым, маралым, дилбилмәз! (*Ојнајыр*).

Мусиги

Сән дул, мән дул, кәл мәнә бәнд ол,
кәл алым, кәл алым, дилбилмәз!
Һәр нә десәм она разы ол, маралым,
маралым, дилбилмәз!
Аман, аман ој, гашы каман ој!
Кәл алым, кәл алым, дилбилмәз!

Бу һалда Әскәр кәлир вә бунлары көрүр.

Әскәр. Аһа! Халамын да иши дүзәлди. Әчәб! (*Ирәли кәлир, ојнамагда олан Султан бәјин гулағына*). А бәј! Ај бәј! Бир дајан сөз дејирәм. (*Султан бәј сәксәниб дајаныр*). Ахы белә иш јахшы дејилдир; өзкәнин арвадына ешгнамә охујурсан.

Султан бәј. Балам сән кимсән, сәнә нә?

Әскәр. Нечә мәнә нә? Бу мәним халамдыр.

Султан бәј. Халандыр? Демәли аршынмалчы сәнсән?

Әскәр. Бәли, мәнәм.

Султан бәј. Чох көзәл, чох пакизә. Балам, һеч сәнин инсафын задын јохдур?

Әскәр. Нә олубдур ки?

Султан бәј. Нә олачаг ки, бу јазыг арвады он ики илдир ки, дул сахлајыб әрә вермирсән.

Әскәр (*күлүмсүнүр*). Нә едим, бир јахшы адам тапмырам.

Султан бәј. Јахшы адам—мән! Кәл дә! Кәл гоһум олаг, мән дә дулам.

Әскәр (*кәнара*). Аһа, јахшы фүрсәтдир. (*Она*). Доғру дејирсән бәј ја зарафат едирсән?

Султан бәј. Тајымсан ки, зарафат едим? Лап үрәкдән доғру дејирәм.

Әскәр. Јахшы, бәј, фәрз едәк ки, мән халамы вердим сәнә, бәс әвәзиндә сән мәнә нә верәрсән?

Султан бәј. Нә верәчәјәм? Сәнин мүздүн бу олар ки, мәним кими бәј илә гоһум оларсан. Халанын мүздү о олар ки, чаны раһат олар. Мәним дә мүздүм будур ки, саваб јијәси оларам. Даһа бундан артыг нә истәјирсән?

Әскәр. Јох, бәј, бу сајаг сәрф еләмәз...

Султан бәј. Бәс нә сајаг сәрф ејләр?

Әскәр. Бах, бәј, инди ки, мәнимлә гоһум олмаг истәјирсән, кәл икибашлы гоһум олаг.

Султан бәј (*тәәччүблә*). Нә сајаг икибашлы?

Әскәр. Бу сајаг ки, мән халамы верим сәнә, сән дә гызыны вер мәнә.

Султан бәј (*бәрк ачыглы*). Ахмағын бириси ахмаг! Нә јава-јава данышырсан. (*Хәнчәрдән јапышыр*). Мән бәј баласы кими гызымы аршын мал сатана верәчәјәм! Чәһәннәм ол бурадан сән дә, сәнин халан да! Гудурғанын бириси, бир силлә чәкәрәм ки, дишләрин гарнына кедәр. Рәдд ол көзүмүн габағындан!

Әскәр (*архајынча*). Хала, кәл кедәк. (*Кедирләр. Кәнара*). Аршынмалчы Әскәрә гыз вермәди, амма тачир Әскәрә верәчәкдир.

Султан бәј. Тез ол, итил бурадан! (*Ева тәрәф кедиб гапынын ағзында дајаныр вә кедәнләрә бахыр. Онлар кедирләр*). Көр нә гудурған кәдәдир ки, чүр'әт едиб гызымы истәјир. (*Хәнчәрини чәкиб јүјүрүр*). Өлдүрәрәм сәни гудурған оғлу, гудурған! (*Гајыдыб фикрә кедир*). Јохдур. Јохдур мәндә бәхт. Арвад әлимә көјдән дүшмүш кими олмушду, өзү дә әсл мән дејән һаллыча арвад иди ки, иш бир нәфәр молла илә бир кәллә гәндә бәнд иди; мәрдүмазар оғлу, мәрдүмазар

һајандан кәлди исә бүтүн иши корлады. Планымы дағытды. Еј вај... (*Охуіур*).

Нә пис олду һалым мәним, кәл алым, кәл алым дилбилмәз!
Кетди әлдән јарым мәним, кәл алым, маралым дилбилмәз!

Аман, аман ој!..

Кирир ичәри.

ПӘРДӘ

ҮЧҮНЧҮ МӘЧЛИС

Султанбәјин евиндә ваге олур; Күлчөһрә тәкчә отуруб охујур. Мусиги чалыныр.

Күлчөһрә.

Бүлбүли-зарәм, күли-рүхсари-алиндән чүда.

Мусиги

Бүлбүли-зарәм, күли-рүхсари-алиндән чүда,
Тутији-лаләм, шәкәр нисбәт мәгалиндән чүда. (2)

Мусиги

Дер идим сәбр ејләјим олсам чәмалындан чүда.

Мусиги

Дер идим сәбр ејләјим олсам чәмалиндән чүда,
Билмәдим дүшвар имиш олмаг вүсалиндән чүда. (2)
Аһ... аман-аман... аман-аман!
Билмәдим дүшвар имиш олмаг вүсалиндән чүда. (2)
Јар кәл, јар кәл, јар кәл, јар кәл...

Мусиги

Ағлымы тәрк ејләдим фәзлү кәмалиндән чүда.

Мусиги

Ағлымы тәрк ејләдим фәзлү кәмалиндән чүда,
Дөнмүшәм мән мүфлисә чаһү чәлалиндән чүда. (2)

Мусиги

Тирә олду рузкарым, зүлфү халиндән чүда,
Олду сәһра мәнзилим вәһши ғәзалиндән чүда. (2)
Ај аман... (4)

Мусиги

Олду сәһра мәнзилим вәһши гәзалиндән чүда[1]. (2).
Јар кәл... (4)

Мусиги. Үзүнү өртүб ағлајыр.

Асја (*дахил олуб Күлчөһрәнин јанына кәлир*). Аһ Күлчөһрә, сән аллаһ, бир де көрүм сәнә нә олуб ки, бу бир нечә күндүр белә пәришан көрүнүрсән?

Күлчөһрә. Валлаһ, һеч өзүм дә билмирәм. Јәгин нахош олмушам.

Асја. Ахы нахош оланын бир јери ағрыјар; көрүнүр ки, сәнин һеч јерин ағрымыр, шүкүр аллаһа.

Күлчөһрә. Аһ, Асја, нејләјирсән сорушуб, сән аллаһ гој мәни әлдән.

Асја. Јох Күлчөһрә, бу бир нечә күндүр ки, сән билмәррә дәјишилибсән. Ејзән фикирдә, кефсиз, динмәз, јәгин бурда бир һикмәт вардыр... Ај гыз, бәлкә бир адама бәнд олубсан һә?

Күлчөһрә (*һәрәкәт едир*). Кимә бәнд олачағам...

Асја. Јох-јох, гызардын. Көрүрәм ки, бир адама бәнд олубсан; анчаг о адам кимдир? Бизә аршын малсатандан башга һеч кәс кәлмәмишди. (*Бирдән*). Јәгин о кәдәјә бәнд олубсан?

Күлчөһрә. Кәдә нә үчүн олсун!

Асја. Аһа, билдим! Аршынмалчыја көзүн дүшүбдүр. Ај гыз һеч сәнә јарашан ишдирми? Сән бәј гызы, бәј баласы бир кәдәнин биринә бәнд олубсан... Нәдир-нәдир бир гәдәр сүр-сифәти вар; валлаһ истәр лап чираг кими јансын һеч бир белә дә мәһәл гојмарам; о һара мән һара...

Күлчөһрә (*тәгсирли кими*). Валлаһ өзүм дә баша дүшмүрәм ки, бу нә һалдыр. (*Ағламсыныр вә әлләри илә үзүнү өртүр*).

Асја (*нәсиһәтјана*). Сән јекә гызсан, елә шејләри башындан чыхарт. Сән һара, базарын кәдәси һара. Бары бәнд олурсан елә адама бәнд ол ки, сәнә јарашан олсун. Икинчијә галан јердә бәнд олмаг өзү гыз үчүн чох пис шејдир. Бах мән дә сәнин кими бир гызам, амма һеч көр мән бир адама бәнд олураммы? Бир дә валлаһы ишдир, адамдыр, бирдән атан билсә, јәгин бил ки, сәни тикә-тикә доғрар.

---

[1] Фүзулинин гәзәлиндән көтүрүлмүшдүр.—*Ред.*

„Аршын мал алан" мусигили камедијасындан бир сәһнәчик (Вәли — артист Әһмәд Анатолу, Телли — Азәрбајчан ССР халг артисти — Һәгигәт Рзајева).

Күлчөһрә. Гој атам билсин, бир кәрәлик мәни өлдүрсүн ки, чаным гуртарсын.

Асја. Ахмаглама, ахмаглама! Кәл бәри кедәк о бири отаға, көр сәнә нәләр сөјләјәчәјәм.

Күлчөһрәни апарыб кедирләр.

Султан бәј (*дахил олур. Тәк*). Залым оғлу аршынмалчынын халасы јахшы киримә кечмишди, олмады. Әсл мән дејән арвад елә о иди ки, һаллыча, дул, әндамлы, бир нәфәр молла, үч манат пул вә бир кәллә гәнд шүт тамам, вәссәлам. Амма де кәл ки, мәндә бәхт јохдур... Гудурған оғлу гудурған, бир дул халасының әвәзиндә көзәл-көјчәк гызымы истәјир. Куја ки, мән гызымдан әл чәкмишәм ки, базарын кәдәсинә верәм... Мән бир бәјәм ки, бүтүн танышларым адымы әзбәр билир. Әши хан илә аш јемирәм ки, буғум јаға батар; бир кәдәнин бириси мәнә көјә олмаг истәјир... Амма халасыны алардым вә бир сөз дејән олса иди, дејәрдим ки, бир фәгир дул арвад иди, рәһмим кәлди, алдым... Әлгәрәз, арвад елә өз ајағы илә јаныма кәлмишди, шејтан оғлу шејтан ишә пәрхашлыг салды Гојмады ишимизи көрәк... Аһ, кедәк бир аз динчәләк; јенә белимин ағрысы тутду... (*Кедир о бири отаға, бу бири отагдан Телли чыхыр*).

Телли (*тәк*). Оф, јенә ағам кетди узанмаға. Киши лап зәһләми төкүбдү, инди јенә чағырачагдыр ки, ај гыз Телли, кәл үстүмү басдыр. (*Султан бәјин сәси кәлир: ај гыз Телли, кәл үстүмү басдыр*). Чор, зәһримар... (*Мүлајим*). Ағачан, кәлирәм, кәлирәм. (*Кедир*).

Асја (*дахил олуб, тәк*). Һа өјүд, нәсиһәт едирәм олмур. Көрүнүр ки, гыз кәдәјә чох бәнд олубдур. Ағлајыр, ағлајыр көзүнүн јашыны долу кими төкүр; адамын рәһми кәлир; билмирәм һајандан кәлди чыхды бура аршын мал сатан... Јенә бир бәј баласы ола, ја бир тачир оғлан ола, јери вар. Һалбуки базарын кәдәси... (*Пәнчәрәјә тәрәф бахыр*). О кимдир бизә кәлир? Буј, нә јахшы оғландыр, валлаһ лап бәј баласына охшајыр. Бах адам бәнд оланда да беләсинә ола! Көрәсән бу бизә нијә кәлир, хејир хәбәр ола! Кәлир-кәлир, дүз бизә кәлир, гој кәлсин гачмајачағам. Кәлди...

Гапы дөјүлүр, Асја гапыны ачыр. Сүлејман дахил олур. Асја әли илә үзүнү кизләтмәк истәјир.

Сүлејман. Султан бәј евдәдирми?

Асја. Бәли, евдәдир. Бир гәдәр бурада әјләшин кедим чағырым. (*Кедир*).

Сүлејман (*тәк*). Јәгин ки, Султан бәјин гызыдыр, амма әҹәб көзәл гыздыр, бәрәкалла Әскәрә! Көрүнүр ки, кишинин руһу вар ки, өзүнә бу ҹүр гыз сечибдир. Мән белә билмәдим ки, Султан бәјин гызы көзәл имиш, јохса әввәлдән билсәјдим өзүм алардым. Һејиф! Амма јахшыҹа гыздыр. Валлаһы чох бөјүк сәһв ејләмишәм. Кәрәк бу гызы мән алајдым. Һалбуки инди кәлмишәм гызы Әскәр үчүн истәјим... Јохса, бәлкә елә кәлмишкән, елә өзүм үчүн истәјим?.. Јох, бу јолдашлыг һаггында намәрдлик олар. Әскәр мәнә е'тибар едиб елчилијә көндәрибдир, өзү дә гыза бәнддир, нечә ола биләр ки, ону мә'јус ејләјим, лә'нәт шејтана! Адам кәрәкдир достлугда дүз ола. Нә ејләмәк? Мән дә ахтарарам өзүмә бир көзәл гыз тапарам, хајинлик пис шејдир.

Султан бәј дахил олур.

Султан бәј. Паһо, Сүлејман, сән һара, бура һара? Хејир хәбәр оласан, әјләш көрәк нә вар нә јох? (*Әл-әлә вериб, отурурлар*).

Сүлејман. Бәј, хејир олмамыш нә олачаг? Шүкүр аллаһа һәр шеј өз јериндә саздыр.

Султан бәј. Чох көзәл, инди сөјлә көрәк даһа нә вар нә јох?

Сүлејман. Бәј, билирсән, бу дүнјанын иши елә белә кәлибдир ки, инсан инсана лазым олур, адам адама кәрәк олур. Көрүрсән ки, әввәлҹә бир адамы һеч танымырсан, сонра таныш олурсан; ондан сонра лап гоһум олурсан. Анҹаг бир иш вар ки, гоһум оланда кәрәк елә оласан ки, сәнә јарашан ола, өзү дә варлы ола, адлы-санлы ола. Мәсәлән, көтүрәк бизим чаван таҹиримиз Әскәри...

Султан бәј. О кимдир?

Сүлејман. Бәј, сән онун өзүнү танымасан да, атасыны јахшы танырсан. Мәрһум бәззаз Мүрсәли дејирәм ки, бир көзәл кишиләрин бириси иди.

Султан бәј. Һә, јахшы танырам, һәгигәт, мәрһум чох көзәл киши иди.

Сүлејман. Бәли, инди Әскәр дедијим оғлан онун оғлудур ки, о да һәр бир бабәдә атасы кими көзәл адам вә ағыллы оғландыр. Өзүнүн дә, шүкүр аллаһа, јахшы вары, малы. Алвери дә чох бөјүк тәрәггидәдир.

Султан бәј. Јахшы, Әскәр нә дејир?

Сүлејман. Әскәрин дедији одур ки, сәнинлә гоһум олмаг истәјир.

Султан бәј. Балам мәним гызым ушагдыр ки.

Сүлејман. Бәј, кәрәк ушаг олмасын, амма ону бил ки, Әскәр өзкә адамдыр, бәј. О сајаг оғланын гоһумлуғу сәнә һәр бир бабәдә јахшы олар.

Султан бәј. Сән орасыны доғру дејирсән, һәгигәт, таҹир тајфасы мәним хошума кәлир. Јохса бу инчинар-минчинар, дохтур-мохтур, вәкил-мәкил, учителмучителләрлә мәним ишим олмаз. Вә хошума да кәлмәзләр. Анҹаг бурасы вар ки... Әскәри мән көрмәмишәм; һәрчәнд билирәм ки, атасы јахшы киши иди вә дөвләти дә чох иди, анҹаг бә'зи вахт јахшы кишинин пис евлады олур.

Сүлејман. Хејир, бәј, Әскәр чох көзәл оғландыр. Чох ағыллы, јарашыглы вә чох да шүурлу оғландыр. О бабәдә тәвәггә едирәм ки, мәнә е'тибар едиб сөзүмә инанасан. Һәркаһ аллаһ еләмәмиш Әскәр пис адам олса иди, мән сәнин гызыны она истәрдимми?

Султан бәј. Елә исә, аллаһ хејир версин, разыјам...

Сүлејман (*әл тутур*). Аллаһ хејир версин, аллаһ һәр икисини хошбәхт еләсин. Оғул ушаг саһиби олсунлар.

Султан бәј (*дурур*). Инди бујур дә. Бујур кедәк о бири отаға, чајдан заддан ичәк, сөһбәтимизи дә орада едәк. (*Дуруб о бири отаға кечирләр*).

Асја (*дахил олур, тәк*). Валлаһ һеч белә көзәл оғлан олмаз. Өмрүмдә дә көрмәмишәм; гој инди дә бу гапынын дешијиндән бахым. (*Әјилиб гапынын дешијиндән дахыр*). Мән дә бу оғлана бәнд олачағам. (*Ачыгла*). Нә гајырым? Күлчөһрә кәдәнин биринә бәнд оланда мән нијә бәј оғлу кими бир чавана бәнд олмајым? Елә оларам ки, һәлә Күлчөһрәни дә өтәрәм...

(*Ашиганә*). Оф, һәгигәт, адамын адама көзү дүшәндә әһвалы нечә пәришан олур! (*Охујур*)

Мусиги

Көзәлим, јар көзәлим,

Мусиги

Бир сөзүм вар, көзәлим.

Мусиги

Бу јазыг јарына һәрдән
Бир нәзәр сал, көзәлим! } (2)

Мусиги

Ашиг олдум сәнә мән,

Мусиги

Етмәдин лүтфү кәрәм.

Мусиги

Бу јазыг јарына һәрдәм
Бир нәзәр сал көзәлим. } (2)

Мусиги

Јанарам ешг одуна,
Јетмәдин фәрјадыма.

Бу јазыг јарына һәрдән
Бир нәзәр сал көзәлим. } (2)

Мусиги

Көзәлим јар, көзәлим јар...

Ојнајыр вә сонра кедир.

Телли (*чыхыр*). Јахшы ки, гонаг кәлди, мәни ағамын әлиндән гуртарды; јохса орамы басдыр, бурамы басдыр, орамы ов, бурамы ов... Даһа һәлак ејләди мәни. Белә шоркөз киши олмаз. Валлаһ бир аллаһ бәндәси олса иди, мәничә алардı, чанымы гуртарарды. Амма һаны бир елә аллаһ бәндәси! (*Дејән кими гапы дөјүлүр*). Бу кимдир? Јохса аллаһ бәндәсини јетирди! (*Кедиб гапыны ачыр, Вәли дахил олур*).

Вәли. Султан бәјин еви бурадыр?
Телли. Һә бурадыр, нә ишин вар?
Вәли. Сиздә бир нәфәр гонаг вармы?
Телли. Һә вар, нечә?

Вәли. Даһа нә үчүн ачығын тутур?
Телли. Ачығым нә үчүн тутсун, сән кимсән?
Вәли. Мән килимчи. (*Кәнара*). Амма әҹәб гыздыр, јәгин бу гуллугчудур.
Телли. Килимчи нәдир?
Вәли. Бир әввәлчә де көрүм, сән кимсән?
Телли. Мән бу евин гуллугчусујам.
Вәли. Мән дә о евин нөкәријәм.
Телли. Һансы евин?
Вәли. Белә о евин, о.
Телли. Буј, елә бил кәдә дәли олубдур.
Вәли. Дәли нијә олурам, маралым!
Телли. Мән марал дејиләм.
Вәли. Белә мәндән өтрү маралсан, бу чаным сәнә пешкеш. Белә, белә... белә... (*Охујур*)

Мусиги

Гој ханымы бәј апарыб,
Тезлик илә тој еләсин. } (2)
Сәнидәчә мән аларам,
Мән дә бир бәј оларам. } (2)

Телли. Пулун вар?
Вәли. Вар, вар! } (2)
Телли. Пулун вар, кәләрәм!
Вәли. Билирәм, кәләрсән!
Телли. Белә, белә јарымсан!
Вәли. Белә, белә чанымсан!

Мусиги. Ојнајырлар.

Телли.
Мән кедәрәм ол кәсә ки,
Онун пулу чох олсун, } (2)
Онун пулу чох олсун,
Дәрди-гәми аз олсун. } (2)
Пулун вар?
Вәли. Вар, вар! } (2)

Мусиги. Ојнајырлар.

Икиси бир јердә.
Гој ханымы бәј апарыб,
Тезлик илә тој еләсин. } (2)

Вәли. Сәнидәчә мән аларам!
Телли. Мәнидәчә сән аларсан! (2)
Вәли. Мән дә бир бәј оларам!
Телли. Сән дә бир бәј оларсан!
(*Тәк*). Пулун вар? (2)
Вәли. Вар, вар!

Мусиги. Ојнајырлар.

Телли (*хошуна кәлир*). Әши тез ол, сөзүнү де көрүм нә истәјирсән?

Вәли. Сәни истәјирәм, сәни! Билдинми?

Телли. Буј, әчәб ишә дүшдүм!

Вәли. Көзүмүн ишығы, кет о гонаға дејнән ки, бир гапыја чыхсын, сөзүм вар. (*Телли кедир*). Јери маралым, јери! Јери чејраным, јери! Әчәб гыздыр! Валлаһ гој ағам гызы алсын, мән дә буну алым, икимизин дә тоју бир күндә олсун. (*Әлини-әлинә сүртүр*).

Сүлејман вә Султан бәј чыхырлар.

Сүлејман. Һә, Вәли, сәнсән? Билдим нә үчүн кәлибсән, кәл кедәк. (*Султан бәјә*). Бәј, һәләлик худаһафиз.

Султан бәј. Худаһафиз, сәламат ол. (*Кедирләр. Султан бәј Сүлејманы өтүрүб гајыдыр*). Ај гыз Телли! Күлчөһрәни, Асјаны бура чағыр кәлсин. Гыза да дејим көрүм нә олур... Бәли, дүнјанын иши беләдир... Бир вахт вар иди биз дә чаван идик... Инди...

Гызлар кәлирләр.

Султанбәј. Һә, отурун көрүм. Ај гыз Күлчөһрә, нә үчүн белә бикеф көрүнүрсән? Нә олуб ки, нахош дејилсән ки?

Күлчөһрә. Хејир, ата, јахшыјам.

Султан бәј. Чох көзәл, гызым, билирсән нә вар?

Күлчөһрә. Хејир, ата.

Султан бәј. Бәс елә исә бил; сәни әрә верирәм.

Күлчөһрә һәрәкәт едир, Теллишад олур. Асја һејфсләнир.

Асја (*кәнара*). Һејф, оғлан әлимдән чыхды!

Күлчөһрә. Ај ата, мәним нә вахтымдыр ки, әрә кедим?

Султан бәј. Лап јахшы вахтындыр. Ушаг ки, дејилсән, һәр бир шеји билирсән, анлајырсан. Сәни бир тачир оғлана верирәм ки, һәми чаван, һәми пуллу, һәми маллы...

Күлчөһрә. Ата, ачығын тутмасын, мән әрә кедән дејиләм!

Султан бәј (*мулајим*). Бах ахмаглама! Мән елчијә сөз вердим кетди.

Асја (*кәнара*). Аллаһ сәнә шүкүр, кәлән оғлан елчи имиш.

Күлчөһрә. Јох, ата, мән әрә кетмәк истәмирәм!

Султан бәј. Јахшы-јахшы наз eләмә, билирәм ки, үрәјиндә севинирсән.

Күлчөһрә. Јох, ата, доғру сөзүмдүр, мән әрә кетмәк истәмирәм, истәјирсән вур мәни өлдүр, — әрә вермә.

Султан бәј. Дејәсән сән доғрудан данышырсан! (*Бәркдән*). Нә ахмаг сөздүр; нечә јә'ни әрә кетмәк истәмирсән; Евдә галыб гочалыб гартымајачагсан ки?

Күлчөһрә (*ағлајыр*). Мән әрә кетмәк истәмирәм!

Султан бәј (*лап бәркдән*). Сән аллаһ гудурған олма! Сәнин нә һаггын вар сөз данышмаға. Атан сәни әрә верир сәнин борчун итаәт еләмәкдир!

Асја. Әлбәттә Күлчөһрә, атан нә дејир, сән она гулаг ас; инди ки, сәни әрә верирләр, сәнин борчун кетмәкдир. Даһа бурда артыг чәк-чевир олмаз ки...

Күлчөһрә. Гој атам мәни өлдүрсүн, амма әрә вермәсин.

Асја. Ахы сәнин данышмаға нә һаггын вардыр.

Султан бәј. Сәнә дејирәм ки, ахмаг олма! Мән сәни елә адама әрә верирәм ки, даһа eләсин тапмазсан, сән нә фикирдәсән!

Күлчөһрә. Сән о адама Асјаны әрә вер, гој мән евдә гыз галым.

Султан бәј. Нә бош-бош сөз данышырсан. Асјаны истәјән олса, ону да әрә верәчәјәм. Инди сәни истәјирләр кәрәк әввәл сәни верим.

Асја. Әлбәттә еләдир.

Күлчөһрә. Мән әрә кетмәк истәмирәм!

Султан бәј (*ачыглы*). Сәнин борчун дејилдир, ағзын нәдир кетмәјәсән. Атан сәнә бујурур кет, кет! Чох о јан бу јан eләсән, тутуб гулағындан мыхларам

дивара. (*Күлчөһрә ағлајыр... Сукут. Султан бәј ачыглы-ачыглы ора-бура кәзинир. Бир аздан сонра мулајим дил илә дејир*). Гызым, сән елә билирсән ки, мән сәни пис адама верирәм, сән ону јәгин бил ки, белә оғлана кедәчәксән ки, падшаһ баласы кими; өзү чаван оғлан, тачир, пулу чох, дөвләти чох! Бәс дәлијәм ки, сәни пис јерә верим; сән мәним көзүмүн ишығы тәк гызымсан, мән сәни бәдбахт еләрәмми? (*Тутуб гызынын алнындан өпүр*). Сән гоча атајын сөзүнә гулаг ас, дәлилик еләмә!

Күлчөһрә (*ағлаја-ағлаја*). Ај ата, валлаһ әрә кетмәк һеч көнлүм јохдур. Нечә еләјим? Сән мәни әрә вермә, гој евдә галым.

Султан бәј. Гызым инад олма! Атан нә дејир, сән дә она итаәт ејлә, еләмәсән аллаһ сәни хошбахт еләмәз, бәдбәхт оларсан вә ону јәгин бил ки, мәним сөзүм сөздүр; мән кишијә сөз вердим, аллаһ гојса, бу күн сабаһ нишан гојулар, кәбин кәсиләр, тој олар. Кедәрсән әрә, әрин дөвләтли, өзү јахшы адам, оғул ушаг саһиби оларсан, ев јијәси оларсан, мән дә бу гоча вахтымда бир азча динчәләрәм, архајын оларам; сән мән дејәнә гулаг ас!

Күлчөһрә. Ај ата, инди ки, сән истәјирсән мән әрә кедим, гој онда өз истәдијимә кедим.

Асја горхусундан куја үзүнү чырыр, тәәччүб едир.

Султан бәј (*тәәччүб вә һејрәтлә*). Гызым, сән истәдијин кимдир, сөјлә көрәк.

Асја горхур. Мусиги.

Күлчөһрә (*охујур*).

Мәни салды олмаз дәрдә, аршын мал алан, (2)
Галмады һеч тагәт мәндә, јанарам, (2)
Күндүз-ахшам фикрим, зикрим, аршын мал алан, (2)
Ола билмәз өзкә фикрим, јанарам. (2)
Ону көрчәк ашиг олдум, аршын мал алан, (2)
Күнү-күндән дәрдә долдум, јанарам. (2)

Султан бәј (*бәрк һирсләнир*). Гызым, аршын мал алан кимдир? (*Кәнара*). Јохса о халасы оландыр?

Күлчөһрә. Мән кетсәм она әрә кедәрәм,

Султан бәј (*бирдән гышгырыр*). Нә данышырсан, ахмаг гызы ахмаг! Базарын кәдәсинә әрә кедәчәксән,

„Аршын мал алан" мусигили камедијасынын финалы.

дəли олубсан нəдир? Аллаһа анд олсун бир силлə чəкəрəм ки, дишлəрин гарнына кедəр. Бəли, Султан бəјин гызым бир кəдəјə ашыг олубдур, пəһ-пəһ, пəһ! Инди билдим ки, нə үчүн əрə кетмəк истəмирсəн. Амма ону сəн јəгин бил ки, əкəр белə ахмагласан, атамын кору һаггы сəнə бир бој тутарам, бир тој тутарам ки, бир кəрə нəфəсини чəкəрсəн. Сəн мəним намусума тохунан иш көрүрсəн. Нə һаггын вар ки, аршынмалчыја бахырсан. Гој бир о аршынмалчы көзүмə көрүнсүн: она мəн бир патрон чахым ки, ији-тозу галмасын. Ону бил ки, мəнə Султан бəј дејəрлəр, Мəн бинамуслуғу гəбул едəн адам дејилəм. Сəни дə өлдүрəрəм, ону да өлдүрəрəм!

Күлчөһрə (*ағлаја-ағлаја*), Ата валлаһ өлдүр мəним чаным гуртарсын.

Султан бəј (*чығыра-чығыра*). Өлдүрəчəјəм! Бу папаг мəнə һарам олсун ки, бир дə аршынмалчы ады тутсан, сəни тикə-тикə доғрујачағам! Белə бинамуслуг олар ки, мəним гызым кəдə-күдəјə бəнд олсун! (*Ајағыны јерə вурур*). Дур бу саат рəдд ол көзүмүр габағындан! Итил бурдан! Бинамус! (*Күлчөһрə дуруб бəрк ағлаја-ағлаја кедир, Султан бəј һөвлнак ора-бура кəзир. Асјаја вə Теллијə*). Нə вахт аршынмалчы бура кəлмишди?

Асја (*горха-горха*). Валлаһ хəбəрим јохдур.

Султан бəј. Нечə хəбəрин јохдур? Јаландан мəндəн кизлəјирсиз! Чəһəннəм олун, сиз дə бурадан! (*Асја вə Телли гачырлар*). Əчəб башыма кəлəк кəлди; итин бириси гапыма кəлиб гызымы өзүнə бəнд елəјир; белə дə бинамуслуг олар! Инди баша дүшүрəм ки, нечүн халасынын əвəзиндə гызымы истəјирмиш; чəһəннəм олсун онун халасы да, истəмəдик... Гыз лап дəли кими олубдур. Кəрəк тезликлə əрə верим чыхсын кетсин, јохса ишдəн сонра бир хата чыхар. Сүлејманы көрсəм дејəчəјəм ки. Əскəрə хəбəр версин ки, кəлиб гызы көтүрүб гачсынлар; јохса көрүнүр ки, хоша-хошлуг илə кетмијəчəкдир. Мəним дə һирсим тутар вуруб өлдүрəрəм. Ај гыз Асја, Телли! Бура кəлир. (*Асја вə Телли дахил олур*). Вах, мəн кедирəм базара, сиз Күлчөһрəјə өјүд-нəсиһəт едəрсиниз; ону баша саларсыныз. Јохса, валлаһ, аллаһа анд олсун һамынызы гырарам! (*Кедир базара*).

Асја (*Теллијә ачыгла*). Инди биз фәгир нә гајыраг, биздә нә тагсыр вар ки, Күлчөһрә бир кәдәјә ашиг олубдур! Ај гыз кет Көлчөһрәни чағыр бура. (*Телли кедир*). Көр, сән аллаһ! Гызын чүр'этинә бах! Атасына ачыг дејир ки, аршынмалчыја бәнд олмушам. Лап хатадыр бу гызын иши.

Күлчөһрә илә Телли кәлирләр. Күлчөһрә јенә тахтын үстә јыхылыр.

Мусиги

Асја вә Телли

Бәсдир бунча аһү-зарын (2)
Нәјә лазым бу фәрјад (2)
Лајигдирми ола јарын, (2)
Атан ола сәнә јад! (2)

Күлчөһрә.

Кетмиш әлдән ихтијарым: (2)
Кимсәдән јох һеч имдад.
Ағлар олду бөјлә һалым,
Нечә гылмам мән фәрјад![1] (2)

Асја вә Телли.

Һеч јарашмаз аһ едәсән. (2)
Кәл ол сән дә биз тәк шад. (2)
Сә'ј гыл ким гала сәндә (2)
Хәлг ичиндә јахшы ад. (2)

---

[1] Күлчөһрәнин охудуғу маһны ашағыдакы кими дә охунур.—*Ред*

Аршын мал алан! (2)
Кетди әлдән гәрарым
Сәнсән чан алан,
Одлара салан,
Аглар олду әһвалым,
Мән билмәздим ешгин әсәрин,
Һеч дүшмәздим бу әзаб, бу чәфајә.
Севдим сәни мән,
Рәһм етмәдән
Салдын сән мәни дәрдә
Аһ... Јандым!

ДӨРДҮНЧҮ МӘЧЛИС

Әскәрин евиндә ваге олур. Ев јахшы бәзәниб, Әскәр өзү дәхи јахшы кејинибдир.

Әскәр. Бичарә Күлчөһрәнин башына әнкәлләр ачдым. Инди јазыг гыз елә билир ки, доғрудан да ону өзкәсинә әрә верирләр. Амма әчәб сөзү үстә дајанан гыздыр. Хошлуг илә әрә кетмәјә разы олмады; одур ки, атасынын тәвәггөүнә көрә, адам көндәрмишәм ки, кедиб көтүрүб гачсынлар. Зәрәр јохдур; бир ики саатдан сонра мәним кәләјимин үстү ачылар, онда гыз да севинәр, мән дә севинәрәм, атасы да севинәр, һамы севинәр. Амма үрәјим чох бәрк тәләсијир; истәјирәм гызы тез кәтирсинләр ки, јазыг даһа әзаб чәкмәсин; амма гәрибә иш кӧрдүм һа! Евләнмәдим-евләнмәдим ахырда бу кәләк илә евләндим. Һеч пис еләмәдим јахшы еләдим. Аллаһ Сүлејманын атасына рәһмәт ејләсин, әчәб шеј өјрәтди.Инди һеч олмаса көрүб севдијим гызы алырам, гыз дәхи мәни севир... Гәрәз, кедим көрүм халам дедикләрими дүзәлдибдирми? (*Кедир*).

Бир гәдәрдән сонра гапы ачылыр. Күлчөһрәни гачырыб кәтирирләр. Бир нечә оғлан Күлчөһрәнин голундан тутуб ону ичәри салырлар вә гапыны өртүб кедирләр. Күлчөһрә бәркдән ағлаја-ағлаја тахтын үстә јыхылыр... Бир аз кечәндән сонра дејир:

Күлчөһрә. Ох! Бу нә әзабдыр мән чәкирәм! Мәни күч илә, зор илә әрә верирләр; билмирәм кимә верирләр, мәни севдијимдән ајырырлар. Истәмирәм мән бу дөвләти, бу дәсткаһы! Мән өз севкилими истәјирәм. (*Үзүнү өртүб ағлајыр*).

Мусиги

Күлчөһрә.

Һичран дәрди-фәләк верди,
Бунча чәфаны лајиг көрдү. (2)

Јохдур тагәт, сәбрә һaләт.
Өлмәк јахшыдыр,—нә ки бу зилләт. (2)
Еј худа рәһм ет, еј худа рәһм ет!
Гыл мәдәд ја рәб, мән јазыға рәһм ет!

Мусиги

Јох, мән бу һала давам едә билмәрәм. Даһа мәндә таб вә тагәт јохдур. Һамысындан јахшысы будур ки, бир кәрәлик өзүмү боғум-өлдүрүм, чаным гуртарсын. (*Дәсмалын ачыб бурур ки, өзүнү боғсун, лакин бу әснада аршынмалчынын сәсини ешидиб тәәччүблә гулаг асыр вә ешитдикчә хошуна кәлир.* Әскәр *пәрдә далында охујур: „Аршын мал алан!" Ахыра кими охујуб гуртарыр*).

Мусиги

Әскәр дахил олуб салам верир.

Күлчөһрә (*тәәччүблә бахыр*). Сәнсән, јохса өзкәдир.

Әскәр. Мәнәм, мәнәм Күлчөһрә, архајын ол!

Күлчөһрә (*ағлајыр*). Көрүрсән мәним башыма нә ишләр кәтирирләр, бир гәдәр кеч кәлсәјдин өзүмү өлдүрмүшдүм. Сән бураја нә сајаг кәлдин? Сәни бурада көрсәләр өлдүрәрләр... Мүмкүн вар исә кәл гачаг. (*Әчәлә илә дартыр*).

Әскәр (*күлүр*). Һара гачаг өз евимиздән?

Күлчөһрә. Нә данышырсан, бура кимин евидир?

Әскәр. Бура мәним евимдир, сонра да олачаг сәнин евин.

Күлчөһрә. Һеч баша дүшмәјирәм? Мәни ким көтүрүб гачыбдыр?

Әскәр. Мән көндәрдијим адамлар.

Күлчөһрә (*фикирлә*). Бәс мән елә билдим ки, мәни атам вердији тачир оғланын адамлары көтүрүб гачыблар.

Әскәр. Әлбәттә еләдир.

Күлчөһрә (*лап һејран галыр*). Јенә баша дүшмәдим, аллаһ ешгинә, мәни баша сал көрүм бу нә кәләкдир.

Әскәр (*күлүр*). Бах Күлчөһрә! Сәнә ашиг олан аршынмалчы да мәнәм, атан әрә вермәк истәдији тачир

оғлан да мәнәм. Мән јаландан аршын мал сатан олуб өзүмә гыз ахтарырдым ки, ахырда сәни тапдым вә атандан истәдим, о да верди; амма атан билмәди ки, мән аршын мал сатан оғланам, чүнки о әввәлдән мәни көрмәјибдир.

Күлчөһрә (*наз илә*). Ај биинсаф! Бәс мәнә јазығын кәлмәди ки, бу гәдәр әзијјәт чәкдим, әзаб чәкдим, атам мәни өлдүрмәли олду. Өзүмү өлдүрмәли олдум... (*наз илә*). Белә билсәјдим сәни севмәздим...

Әскәр. Бәс бурасы вар ки, бу шадлығымыз бүтүн о әзијјәтләри јујур апарыр, елә дејилми маралым, Күлчөһрә?

Күлчөһрә (*ахырда разы олур*). Еләдир.

Әскәр. Де кәл бәри, кедәк отаглары бир-бир кәзәк вә халамы да көрәк. (*Кедирләр о бири отаға*).

Бу һалда бајыр гапыдан Султан бәј дахил олур.

Султан бәј. Валлаһ, јенә ата үрәјидир таб кәтирмәди; дедим кедим көрүм, бәлкә гыз худанәкәрдә өзүнә бир хәсәр зад јетирди. (*Ора-бура бахыр*). Бәс һаны бунлар? Ај ушаглар ким вар?

Әскәр дахил олур.

Әскәр. Саламәлејкүм Султан бәј, сән бизә хош кәлмисән.

Султан бәј (*әввәл хош үзлә, сонра тәәччүблә*). Балам сән... Сән Әскәрсән? Јохса о аршын мал сатан?

Әскәр. Хејир бәј, мән Һачы Мүрсәл оғлу Әскәрәм, сәнәтим дә тачирликдир.

Султан бәј. Дејирәм ахы, анчаг мәним көзүмә белә көрүкдү ки, габағымда о кәдәдир.

Әскәр. Һансы кәдә?

Султан бәј. Һеч, бир кәдә вар иди, аршын мал сатарды.

Әскәр. Билирәм, сән истәдин ки, онун халасыны аласан, о да әвәзиндә сәндән гызыны истәди, сән дә ачыгланыб говдун, еләдирми?

Султан бәј (*тәәччүблә*). Еләдир... Балам сән һардан билдин?

Әскәр. Нечә билмәјим ки, о мән өзүм идим...

Султан бәј (*һејрәтлә*). Нә данышырсан?!

Әскәр. Бәли-бәли, мән гәсдән етдим ки, гызы көрүм, сонра алым.

Султан бәј. Доғру дејирсән?

Әскәр. Будур, гызын тәсдиг едәр. (*Чағырыр Күлчөһрәни*). Күлчөһрә!

Күлчөһрә (*дахил олуб атасына тәрәф кедир*). Бах, ата, һәми сән дејән олду, һәми мән дејән. Әскәр бизи кәләјә гојуб сәнин ачығына вә мәним дә әзабыма сәбәб олду, бүтүн тәгсир бундадыр.

Султан бәј (*ајылыр*). Һә, инди баша дүшдүм, чох кәләкбаз имишсән; рәһмәтлик сәнин атан һеч белә дејилди. Ја аллаһ! (*Әл верир*). Кефин јахшыдырмы?.. Ај гыз Күлчөһрә бәри кәл! (*Күлчөһрә кәлир, атасы онун алнындан өпүр*). Чох көзәл, чох пакизә, вај сәни Әскәр! Амма әчәб кәләкбаз имишсән! (*Јадына дүшүр*). Јахшы, балам, бәс сәнин халан нечә олду? Һә? Һәгигәт о сәнин халан иди, јохса о да кәләк иди?

Әскәр. Хејир, доғрудан халамдыр.

Султан бәј. Јәгин, өзү дә дулдурму? (*Севинир*).

Әскәр. Бәли, дулдур.

Султан бәј. Һә, де вер кәлсин дә!

Әскәр. Кәлсин, нә дејирәм, Күлчөһрә, зәһмәт чәк халамы чағыр.

Күлчөһрә кедир.

Султан бәј. Кәлсин, ону алым дә! О дул, мән дул; һәким дә мәнә дејиб ки, кәрәк арвад алам. Мән билән һәким халаны да көрсә дејәр ки, әрә кет.

Әскәр. Нә сөзүм вар ки, ал дә, ал икибашлы гоһум олаг. Инди билдинми ки, икибашлы гоһум нәдир?

Султан бәј (*күлүр*). Билдим, билдим, а кәләкбаз!

Күлчөһрә вә Чаһан дахил олурлар.

Султан бәј (*Чаһана*). Әши кәл дә! Ирәли кәл! Көрүрсән сәнин бу бачыоғлун нә кәләкбаз имиш. Һә инди нә дејирсән, бир нәфәр молла, бир кәллә гәнд вә үч манат пул илә аран нечәдир? Дејирәм ки, елә Әскәр илә Күлчөһрәнин вә сән илә мәним тојумуз бир олсун.

Чаһан. Нә дејирәм, аллаһ хејир версин.

Һамы. Амин, амин!

Султан бәј. Балам, о ушаглар евдә тәк галдылар, никарандырлар. Сизин кәдәни көндәрин Асја илә Теллини бура кәтирсинләр.

Әскәр. Бу саат кедим көндәрим. (*Чыхыр*).

Султан бәј. Әши, валлаһ севиндијимдән елә билирәм ки, чаван олдум... (*Тез дилин долајыр*). Јә'ни гоча да дејиләм, елә чаван кими бир оғланам. Машаллаһ олсун мәнә!

Әскәр кәлир.

Әскәр. Көндәрдим кетди.

Бу һалда Сүлејман дахил олур.

Сүлејман. Сәламүн әлејкүм.

Султан бәј. Паһо Сүлејман, әлејкәссәлам, балам сәнин бу достун нә кәләкбаз имиш!

Сүлејман. Бәли, чох кәләкбаздыр; билмирәм кимдән өјрәнибдир.

Әскәр. Нечә кимдән өјрәнмишәм? Бунун һамысыны сән өјрәтмәдинми? Одур халам десин!

Чаһан. Доғрудур, бүтүн бу кәләкләрин башчысы Сүлејмандыр, о өјрәтди.

Султан бәј. Белә имиш! Сүлејман, мән сәни һеч белә билмәздим, бу ишләри һарадан өјрәнибсән?

Сүлејман. Бәј, өз башымдан чыхардырам.

Султан бәј. Ај сәнин башын вар олсун!

Сүлејман (*бирдән Күлчөһрәни көрүб диггәт јетирир*). Јахшы Күлчөһрә будур?

Әскәр. Бәли будур.

Сүлејман. Бәс, мән көрдүјүм гыз буна охшамајыр?

Султан бәј. Сән, јәгин Асјаны көрүбсән.

Сүлејман. Асја кимдир?

Султан бәј. О мәним гардашым гызыдыр.

Сүлејман (*севинир*). Һә?! Әши елә исә мән нә үчүн бекар галым. Вер мән дә тој едим дә!

Султан бәј. Доғру дејирсән?

Сүлејман. Әлбәттә!

Султан бәј. Вердим, ал!

Һамы. Аллаһ хејир версин, аллаһ хејир версин! Нә әчәб олду!

Сүлејман (*кәнара*). Бах мәрд јолдашын ахыры белә олар.

Бу һалда Асја, Телли вә Вәли дахил олурлар.

Султан бәј. Бах будур кәлдиләр. Ај гыз Асја бу оғлана сәни версәм кедәрсәнми?

Асја (*утана-утана*). Бәли, кедәрәм.

Султан бәј. Гочаг гызсан, Күлчөһрәдән ағыллы олдун, чох көзәл, чох пакизә. (*Вәли илә Телли бир-биринә бахырлар. Вәли бәрк аһ чәкир*). Әдә нә јаман аһ чәкдин, бала, нә дәрдин вар ки?

Әскәр. Нә дәрди олачагдыр: Күлчөһрәни мәнә вердин, Асјаны Сүлејмана вердин, халамы өзүн алырсан; инди Теллини дә вер она дә!

Һамы. Доғрудур, доғрудур!

Сүлејман (*Вәлијә*). Һә, дедим ки, ахы сән дә һазырлаш.

Султан бәј. А гыз, Телли, Вәлијә кедәрсәнми?

Телли (*мәрд-мәрданә*). Бәли, кедәрәм.

Султан бәј. Вәли, сән Теллини аларсанмы?

Вәли (*утаныр вә бирдән-бирә*). Бәли аларам! (*Күлүр*).

Һамы. Аллаһ хејир версин!

Султан бәј. Јахшы, балам, тојларымызы нә вахт башлајаг?

Һамы. Елә күнү бу күн.

Султан бәј. Һә! Бәс елә исә башлајаг, дүзүлүн!

Чүт-чүт олуб ојнајырлар. Әввәлчә мусигијә көрә ағыр, сонра мусиги тезләшдикчә тез-тез ојнајырлар, та ки, пәрдә дүшүр.

ПӘРДӘ

МҮНДӘРИЧАТ

	Сәһ.
Тәртибатчыдан	5
Үзејир Һачыбәјовун драматуркијасы	7
Әр вә арвад	21
О олмасын, бу олсун	40
Аршын мал алан	93

Нәшријјат редактору *Ф. Мәликов*
Техредактору *Ш. Ағајева*
Корректору *М. Натигә*

Чапа имзаланмыш 25/II 1959-чу ил. Кағыз форматы $84 \times 110^1/_{32}$. Кағыз вәрәги 2,2.
Чап вәрәги г7+8. Јапышдырма вәрәги . Һесаб-нәшријјат вәрәги 7,2. ФГ 12696.
Тиражы 20.000. Гијмәти 6 ман.

Азәрбајчан ССР Елмләр Академијасынын мәтбәәси.
Бакы, Фәһлә праспекти, 96.

Ar 1951/131